

**T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ ANA BİLİM DALI
ARKEOLOJİ PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**I.BİNDE İONİA BÖLGESİ ÖLÜ GÖMME
GELENEKLERİ**

Nagehan ÖZKÖYLÜ

**DANIŞMAN
DOÇ.DR. DUYGU SEVİL AKAR TANRIVER**

İZMİR - 2022

TEZ ONAY SAYFASI

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “I.Binde İonia Bölgesi Ölü Gömme Gelenekleri” adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

03/02/2022

Nagehan ÖZKÖYLÜ

ÖZET
Yüksek Lisans Tezi
I.Binde İonia Bölgesi Ölü Gömme Gelenekleri
Nagehan ÖZKÖYLÜ

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Arkeoloji Ana Bilim Dalı
Arkeoloji Programı

Ritüel-gelenek tarafından onaylanan faaliyetlerdir. Gömme yöntemi, gömme türü gömme yapısının biçimi, gömme sırasındaki ve sonrasındaki ritüeller ayin-mezar eşyası ve iskeletlerin konumu gibi eski toplumların yaşamına ait her bir kültür ögesi o topluma ışık tutar. Ölünün gömülmesi öncesinde ve sonrasında meydana gelen ve ölen kişinin diğer dünyasına geçişi için gerekli maddi unsurlar bunların başında gelir. Cenaze töreninin her toplum için zamanla gelenekselleşen kısmı ve arkeolojik kültür varlıkları birbirinden ayrı değerlendirilemez. Toplumların cenaze törenlerine dair herhangi bir bilgiyi çıkarmak için diğer arkeolojik unsurlarla cenaze törenini bir bütün olarak ayrıntılı analiz etmek gerekir. Batı Anadolu; toplumların sosyal ve ekonomik kültürlerine ait bilgi kaynağı olarak ölü gömme adetleri içinde değerlendirilebilecek önemli maddi kanıtlara sahiptir. Tarih öncesi çağlardan Roma dönemine kadar aralıksız olarak ölü gömme gelenekleri alanında veri sunan bu coğrafya toplumlardaki gelişimin izini sürmeyi de mümkün kılar. İonia şehir devletleri, günümüze kadar ulaşan örnekler ışığında Arkaik Dönemden Hellenistik dönem sonuna kadar tarihli üç yüze yakın nekrolojik esere sahiptir. Bu bağlamda Batı Anadolu'da en fazla nekrolojik esere sahip olan bölgedir. Bölgenin elde bulunan arkeolojik verileri hem mezar ritüeli hem de sosyal ideolojilere paha biçilemez bir bilgi sağlar.

Anahtar Kelimeler: İonia, Ölü Gömme Gelenekleri, İnhumasyon, Kremasyon, Birinci Bin Yıl, İonia Şehir Devletleri, Intramural Gömü, Exramural Gömü.

ABSTRACT
Master's Thesis
Burial Traditions of the Ionian Region in the 1st Thousand
Nagehan ÖZKÖYLÜ

Dokuz Eylul University
Social Sciences Institute
Department of Archeology
Archeology Program

They are activities sanctioned by ritual-tradition. Each cultural element of the life of ancient societies such as the burial method, the form of the burial structure, the ritual activities during and after the burial, the rite-grave object and the position of the deceased sheds light on that society. Material elements that occur before, during and after the burial and which are necessary for the transfer of the deceased to the other world are the leading ones. The part of the funeral ceremony, which has become traditional for every society, and the archaeological cultural assets cannot be evaluated separately. In order to extract any information about the burial rites of the societies, it is necessary to analyze the burial as a whole with other archaeological elements in detail. West anatolia; It has important material evidence that can be evaluated within the burial customs as a source of information about the social and economic cultures of societies. This geography, which provides data in the field of burial customs from prehistoric times to the Roman period, also makes it possible to trace the development of societies. Ionian city-states have nearly three hundred necrological artifacts dated from the Archaic Period to the end of the Hellenistic period, in the light of the examples that have survived to the present day. In this context, it is the region with the most necrological artifacts in Western Anatolia. The available archaeological data of the region provide invaluable insight into both burial ritual and social ideologies.

Keywords: Ionia, Burial Traditions, Inhumation, Cremation, First Millennium, Ionia City-States, Intramural Burial, Extramural Burial.

İ.BİNDE İONİA BÖLGESİ ÖLÜ GÖMME GELENEKLERİ

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	ii
YEMİN METNİ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
ŞEKİLLER LİSTESİ	x
EKLER LİSTESİ	xi

GİRİŞ	1
-------	---

BİRİNCİ BÖLÜM

TARİH ÖNCESİ ÇAĞLARDA ÖLÜM VE ÖLÜ GÖMME

1.1. TARİH ÖNCESİ ÇAĞLARDA ÖLÜ GÖMME İLE İLGİLİ UYGULAMALAR:	
KAVRAMSAL ALANIN DOĞUMU:	3
1.2. MEZARLARIN KONUMU	8
1.2.1. Yerleşim İçi Mezarlar (Intramural)	8
1.2.2. Yerleşim Dışı (Extramural) Mezarlar	9
1.3. ÖLÜ GÖMME BİÇİMLERİ	10
1.3.1. İnhumasyon	10
1.3.2. Yakma Gümü Geleneği (kremasyon)	11
1.4. GÖMME TİPİ	12
1.4.1. Hocker	12
1.4.2. Dorsal	13
1.5. MEZAR TİPİ	13
1.5.1. Basit Toprak Mezarlar	14
1.5.2. Küp/Pithos Mezarlar	14
1.5.3. Taş Sanduka Mezarlar	15
1.5.4. Oda Mezarlar	16

İKİNCİ BÖLÜM

TARİHİ SÜREÇ İÇİNDE İONİA BÖLGESİ VE ÖLÜ GÖMME GELENEĞİ

2.1. İONİA BÖLGESİ	20
2.2. ÖLÜ GÖMME GELENEĞİ VE İONİA	24
2.3. ÜÇÜNCÜ BİN YILDA BATI ANADOLU'DA ÖLÜ GÖMME GELENEĞİ	26
2.4. İKİNCİ BİN YILDA BATI ANADOLU'DA ÖLÜ GÖMME GELENEĞİ	35
2.5. BİRİNCİ BİN YILDA ÖLÜ GÖMME GELENEĞİ VE İONİA'DAKİ İZLERİ	39

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

PROTOGEOMETRİK DÖNEM, GEOMETRİK DÖNEM, ARKAİK DÖNEM VE KLASİK DÖNEM VE HELLENİSTİK DÖNEM

3.1. PROTOGEOMETRİK DÖNEM (M.Ö. 1050/1000–900) İONİA BÖLGESİ KENTLERİ VE ÖLÜ GÖMME GELENEKLERİ	41
3.1.1. Klazomenai	42
3.1.2. Teos	45
3.1.3. Kolophon	47
3.1.4. Bölüm Değerlendirmesi	47
3.2. GEOMETRİK DÖNEM	48
3.2.1. Klazomenai	51
3.2.2. Teos	54
3.2.3. Ephesos	56
3.2.4. Khios	56
3.2.5. Samos	57
3.2.6. Kolophon	58
3.2.7. Bölüm Değerlendirmesi	59
3.3. ARKAİK DÖNEM İONİA BÖLGESİ ÖLÜ GÖMME GELENEKLERİ	62
3.3.1. Klazomenai	63

3.3.2. Smyrna	69
3.3.3. Erythrai	72
3.3.4. Teos	73
3.3.5. Ephesos	75
3.3.6. Miletos	76
3.3.7. Khios	80
3.3.8. Samos	81
3.3.9. Phokaia	84
3.3.10. Lebedos	87
3.3.11. Bölüm Değerlendirmesi	88
3.4. KLASİK DÖNEM İONİA BÖLGESİ ÖLÜ GÖMME GELENEKLERİ	90
3.4.1. Klazomenai	91
3.4.2. Phokaia	93
3.4.3. Teos 93	
3.4.4. Kolophon	97
3.4.5. Ephesos	97
3.4.6. Samos	100
3.5. HELLENİSTİK DÖNEM İONİA BÖLGESİ ÖLÜ GÖMME GELENEKLERİ	100
3.5.1. Smyrna	104
3.5.2. Erythrai	119
3.5.3. Ephesos	122
3.5.4. Klazomenai	124
3.5.5. Phokaia	128
3.5.6. Teos 131	
3.5.7. Miletos	131
3.5.8. Kolophon	133
3.5.9. Khios	134
3.5.10. Samos	135

SONUÇ

136

KAYNAKÇA

139

EKLER

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Erken Tunç Çağında Batı Anadolu	s. 31
Şekil 2: Karataş Mezarlığı 342 Numaralı Mezar	s. 34
Şekil 3: Klazomenai'deki Protogeometrik Dönem Pithosları	s. 45
Şekil 4: Çömlek Mezar	s. 46
Şekil 5: Klasik Klazomenai Lahiti	s. 52
Şekil 6: Klazomenai'da Ele Geçen 630'lu Yıllara Tarihlenen Bir Lahit	s. 67
Şekil 7: Paris, Louvre CA 244b	s. 68
Şekil 8: Taş Kule'nin Sahte Kapı Yönünden Görünümü	s. 87
Şekil 9: Kapaklı Klazomai Tipi Lahit Mezar	s. 95
Şekil 10: Açık Klazomenai Tipi Lahit Mezar	s. 95
Şekil 11: Açık Klazomenai Tipi Lahit Mezar	s. 96
Şekil 12: Sanduka Mezar	s. 97
Şekil 13: Hellenistik Dönem Taş Lahit Mezar	s. 104
Şekil 14: Leiden, Rijksmuseum	s. 107
Şekil 15: Winchester College	s. 107
Şekil 16: Archaeological Museum	s. 108
Şekil 17: Rijksmuseum, Leiden	s. 110
Şekil 18: Ashmolean Museum	s. 111
Şekil 19: Tarih ve Sanat Müzesi, İzmir	s. 112
Şekil 20: Rijksmuseum, Leiden	s. 115
Şekil 21: Pergamon Müzesi, Berlin	s. 117
Şekil 22: Ince Blundell Hall	s. 118
Şekil 23: Erythrai'nin Hellenistik Dönem Taş Lahiti	s. 121
Şekil 24: Erythrai'nin Hellenistik Dönem Taş Lahiti	s. 121
Şekil 25: Hopkinson Ressamına Ait Figürlü Lahit Örneği	s. 125
Şekil 26: Oturan Çıplak Genç Kız Figürini	s. 127
Şekil 27: Colophon Mezar Steli	s. 134

EKLER LİSTESİ

EK 1: İonia Bölgesi Haritası

ek s. 1

EK 2: Klazomenai Lahitleri Coğrafi Dağılımı

ek s. 2

GİRİŞ

Ölü gömme adetlerini araştırarak, arkeolojik kültürün oluşumu ve gelişimi ve arkeolojik kültürlerin ardışıklığı hakkında da bilgi edinmek mümkündür. Bir arkeo-mantıksal kültürün yerini bir başkası alırsa, cenaze uygulamalarının tamamen veya kısmen değiştirilmesi, bir geleneksel ölü gömme töreninin başka bir kültürün tasdiki ile tam olarak değiştirilmesi, ilk olarak somut bir arkeo-taşıyıcının tamamen ortadan kaybolduğunu akla getirir. Söz konusu kültürün taşıyıcılarının göç, askeri felaket veya salgınlar nedeniyle ortadan kalkması bir standardın kısmen değiştirilmesine neden olacağından daha önce standart olan cenaze töreninin bileşenleri de değişikliğe uğrar. Dönüşüm yeni bir standart olan ikinci bir arkeolojik kültürün oluşumuna yol açar. Bu kültür ilkinden farklıdır. Bu durumda daha önce standart olan ölü gömme töreninin geleneksel unsurları olan ritüel faaliyetler, topluluğun bileşimi, mezar eşyası ve bazen de mezar yapısının şekli göç askeri nedenler veya salgınlara maruz kalarak değişir. Genel olarak gömme adetlerinin niteliğine atıfta bulunarak- mezarlıkların konumu, iskeletlerin konumu, mezar eşyası ve topluluklarının konumu hakkında yargıda bulunulabilir.

Herhangi bir arkeolojinin ölü gömme adetlerini incelerken arkeolojik kültür, ritüeller, mezarlara aksesuar yerleştirme yöntemleri mezarların mekânsal konumu ve mezarlığın yerleşim yerine yerleşimi gibi oradaki varyasyonları yerinde değerlendirmek gerekir. Ortak tarih ve aynı etnik kimliğe sahip olmak ve benzer gömme gelenekleri mezarlıklardan izole edilmiş bilgiler temelinde, yerleşimden elde edilen bilgiler olmadan değerlendirilemez. Çalışma kapsamında İonia bölgesindeki mezarlar ve nekropol alanlarının, Protogeometrik dönemden Roma İmparatorluk Dönemine kadarki süreçte birbiri ile benzerlikleri ve farklılıkları ortaya konacaktır. Eldeki çalışma kapsamında nekropol alanları kronolojik olarak; konum, nekropol-kent ilişkisi yön birliği, mezar işareti, yöntem, gömü türü, mezar hediyesi, ölü gömme geleneği sosyal yapıya ilişkin bir veri olup olmadığı yönünden incelenecektir. Ölü gömme adetlerinin içerdiği bilgilerin, toplumların sosyal ve ekonomik kültürlerine ait birçok bulgu taşıdığına dair yukarıda ifade edilen kanıtlardan yola çıkarak Batı Anadolu'da ölü gömme geleneklerinin araştırıldığı bu çalışma 3 bölümden oluşmaktadır.

İlk Bölümde “Tarih Öncesi Çağlarda Ölüm ve Ölü Gömme” başlığı altında alanın kavramsal kısmı çözümlenmeye çalışılmıştır. Buna göre çalışmanın diğer bölümlerinde sıklıkla karşımıza çıkacak olan ölü gömme adetleri ile ilgili arkeolojik kavramlar örnekleriyle açıklanmıştır.

İkinci bölümde Batı Anadolu ve İonia bölgesinin tarihsel çağlar içinde kronolojik olarak ölü gömme gelenekleri bakımından bir değerlendirmesi yapılmış, MÖ. 3. Bin’den, MÖ. Birinci Bin Yıl’a kadar Batı Anadolu’da önemli antik kentler ölü gömme gelenekleri bakımından değerlendirilmiştir.

Üçüncü bölüm çalışmamızın esas kısmını oluşturmaktadır. Bu bölümde İonia Bölgesi Protogeometrik, Geometrik, Arkaik, Klasik ve Hellenistik dönem başlıkları altında tek tek incelenmiştir. Her arkeolojik dönemde öne çıkan ve veri sağlayan İonia şehir devletleri bu bölümde ayrıntılı ele alınmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

TARİH ÖNCESİ ÇAĞLARDA ÖLÜM VE ÖLÜ GÖMME

1.1. TARİH ÖNCESİ ÇAĞLARDA ÖLÜ GÖMME İLE İLGİLİ

UYGULAMALAR: KAVRAMSAL ALANIN DOĞUMU:

Tarih öncesi topluluklarda ölüm, bugün toplumumuzda olduğundan çok daha yaygın bir deneyimdi. Günlük yaşamın bir parçası olan ölüm, büyük bir olasılıkla hiçbir zaman toplumlar tarafından bireyin sonu olarak algılanmamıştır. Bu nedenle ölümden sonraki yaşam hakkında, çok çeşitli yazılı belge ve etnografik veri bulunmaktadır. Bir bireyin ölümü, bir topluluğun üyeleri için ahiret hayatının varlığına dair inançlar yaratma ihtiyacını ve buna bağlı olarak arzuyu ortaya çıkaran trajik ve açıklanamayan bir kayıp anını temsil eder. Bedenin ölmesi bir sınırın aşılması, benliğin bir boyuttan diğer bir boyuta geçişi şeklinde yansıtılmaktadır. Bu uzun yolculuğa çıkana yardım etmek, geride kalanların acılarını hafifletmek amacıyla bazı dini törenlere gereksinim duyulması kolay anlaşılır bir olgudur.

Neolitik dönemden günümüze kadar ölü gömme uygulamaları içinde yer alan; ölünün yatırıldığı pozisyon, yönlendirilmesi ve mezar tipi çağlar boyunca devamlılık göstermiştir. Bununla birlikte farklı ölü gömme uygulamaları olan toplulukların kültürel ilişkiler ve göçler nedeniyle aynı coğrafi bölgelerde ve yerleşim birimlerinde bir arada yaşamaya başlaması ile bu uygulamalar çeşitlenmiştir.¹

Ölü gömme geleneklerine ait bulgular elde edildiği bölge için en önemli arkeolojik eserlerden biridir. Çoğu durumda, yalnızca antik mezarlıkların varlığı bile bölge halklarının manevi ve maddi kültürü hakkında bize bilgi verebilir. Geçmiş toplumların cenaze uygulamalarının birbiriyle ilişkili iki bileşeni vardır. Bunlardan ilki; ritüel-gelenek tarafından onaylanan faaliyetlerdir. Ölü gömme öncesi ve sonrasında meydana gelen ve ölen kişinin diğer dünyasına geçiş için gerekli maddi unsurlar bunların başında gelir. Gömme yapısı, ölünün ne şekilde defnedileceğine dair gerekli olan mezar eşyaları bu iki bileşenin bir araya gelmesinden oluşturur. Ortaya çıkan bu durum cenaze töreninin standart (geleneksel) kısmını oluşturur. Herhangi bir

¹ Aydın Emanet, MÖ 3. Bin'de Kuzey Mezopotamya'da Ölü Yatırılış Yöntemleri Üzerine Düşünceler, **Tematik Arkeoloji Sempozyumu Kitabı**, ODTÜ, Ankara, 2017, s.30.

arkeolojik kültürün gelenekleri bu iki temel bileşenlerden ayrı olarak düşünülmemelidir. Topluma dair herhangi bir bilgiyi çıkarmak için cenaze törenini bir bütün olarak ve ayrıntılı analiz etmek gerekir.²

Ölü gömme eylemi ölüm bilincinin ve ölüm olgusunun insanoğlunun kafasında yer etmiş olması ile paralellik gösterir. Birçok antropolog tarafından Neanderthallere kadar geriye götürülmektedir. Günümüzden yaklaşık 150.000 yıl önce ortaya çıktığı sanılan *Homo neanderthalensis* ya da bazı antropologlarca verilen diğer adıyla *Homo sapiens neanderthalensis*'in ölüsünü ilk kez gömen insansı olduğu düşünülmektedir.³ Kuzey Irak'ta Shanidar Mağarasında Ralph Solecki tarafından kazısı yapılan Neanderthal insanına ait olan iskeletler, mağara toprağının nemli olması nedeniyle zarar görmüştür. Shanidar ölü gömme uygulamasında mezarlarda bulunan çiçeklerden civanperçemi, şifacı (şifa veren) anlamına gelmektedir. Neanderthaller hastaların tedavisinde ve iyileştirilmesinde bu çiçeklerden yararlanmıştır denilebilir. Bize Shanidar ölü gömme ritüeli hakkında önemli bilgiler sağlamaktadır. Çiçek polenlerinin şaman veya önemli birinin mezarına konmuş olabileceğini akla getirmektedir.⁴

Son yıllarda Anadolu'da yapılan önemli bir keşif Denizli-Kocabaş'ta bulunan *Homo erectus* kafatasıdır. Günümüzden 1.1/1.6 MYÖ'ne tarihlendirilir.⁵ Türkiye'nin birçok bölgesinde Alt ve Orta Paleolitik kültürleri karakterize eden birçok fosil direktör bulunmuştur ancak Üst Paleolitik kültürlerin görüldüğü mağara ve açık hava sitelerinde kültür varlıkları minimal düzeydedir.⁶

“Ölü gömme uygulamalarının Anadolu'daki ilk izlerine ise Orta Anadolu'da Epipaleolitik'e tarihlenen Pınarbaşı'nda olasılıkla göçebe bir grubun kısa ya da uzun

² V. A. Alekshin, Burial Customs As An Archaeological Source, **Current Anthropology**, 24(2), 1983,s.137.

³ Ahmet Uhri, **Batı Anadolu Erken Tunç Çağı Ölü Gömme Gelenekleri**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2006,s.18.

⁴ Derya Kırkıl, **Anadolu Kalkolitik Dönemi'nde Ölü Gömme Uygulamaları**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas, 2019,s.78.

⁵ Ahmet İhsan Aytekin, Kocabaş Fosil İnsan Kalıntıları Üzerine Yapılan Çalışmaların Değerlendirilmesi, **Antropoloji**, 2014, 27, s.70.

⁶ Özge Yıldız, **MÖ. 1. Binde Antandros Kentinde Kremasyon: Ölü Gömme Geleneği Açısından İncelenmesi**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2006,s.15.

vadede uğradığı kaya altı sığınağında rastlanmıştır. Burada MÖ 11. bin yılda ölümler deniz dişi kabuğundan üretilen ince-uzun boncuklarla birlikte gömülmüştür.⁷

İnsanoğlunun biliş düzeyi ile ölüyü gömmeye başlaması arasında paralellik söz konusudur. Mağara resimlerindeki antropomorfik görüntüler sayesinde insanların eşyalarıyla birlikte gömülmesi, Üst Paleolitik insanının doğaüstü varlıklara ve muhtemelen yaşam ötesi hayatla ilgili inançlara sahip ilk bireyler olduğuna dair kanıtlardır.⁸

Ölü gömü geleneği Neolitik ve Kalkolitik Çağ boyunca yerleşim içi gömü uygulaması ile devam ettirmiştir. Bu dönemlerde ölü bireyler küp içine yerleştirilmiş ve küplerin ağzı kapatılmamıştır. Ölen kişinin eşyaları (silah, takı) da yanına bırakılmıştır.⁹

Anadolu'da insanların ölümlerini Paleolitik ve Kalkolitik Çağlar'dan itibaren bilinçli bir şekilde gömdükleri arkeolojik kazılar neticesinde netlik kazanmıştır.¹⁰

Arkeolojik veriler Geç Kalkolitik Dönemle birlikte ölü gömme geleneklerinde ve mezar tiplerinde belirgin bir şekilde değişimler, dönüşümler ve çeşitlenmelerin yaşanmaya başladığını, bu sürecin MÖ 3. Bin Yıl'da zirveye ulaştığını göstermektedir.¹¹

Ölü gömme gelenekleri, toplumlarda gelişimin izini sürmeyi de mümkün kılar. Erken tarım toplumlarının ekonomik ve sosyal organizasyonu her yerde olmasa da aynı yoğunlukta ataerkil ilişkileri geliştirmiş, yoğun gelişiminin teşvik ettiği bu ilişkiler; topluluklar ve ülkeler arasında bir üretim ekonomisi ve temasların (takas, ticaret, askeri genişleme), genişlemesine nihayetinde erkeklerin egemenliğine yol açmıştır. Ölü gömme adetlerinin eşit olmayan gelişme oranlarına da tanıklık ettiği görülür. MÖ. 3. Binin ikinci yarısında ve MÖ 2. binyılın başında bu süreç devam etmektedir.¹²

⁷ Yıldız, s.48.

⁸ Kırıl, s. 5.

⁹ Kırıl, s. 3.

¹⁰ Kemal Sertok ve Rifat Ergeç, A New Early Bronze Age Cemetery: Excavations Near the Birecik Dam: South East Turkey, Preliminary Report (1997-98), *Anatolica*, 1999,25, s.86.

¹¹ Jana Mokrišová, **On The Move: Mobility In Southwest Anatolia And The Southeast Aegean During The Late Bronze To Early Iron Age Transition**, A Dissertation Submitted In Partial Fulfillment Of The Requirements For The Degree Of Doctor Of Philosophy (Classical Art And Archaeology) in The University Of Michigan, 2017, s.41.

¹² Alekshin, s.137.

Ölü gömme gelenekleri erken tarım toplumlarında yaş ve cinsiyet hiyerarşisini de yansıtır. 3 binyılın başlangıcında, yetişkin erkekler ve kadınlar (20 yaşından büyük) toplumun tam ve eşit üyeleri idi. 20-50 yaşları arasındaki kadın ve erkek mezarlarındaki mezar eşyalarında kadın ve erkek arasında standart çoğu zaman değişmezken kadınların cenazeleri içlerine yerleştirilen çok sayıda süs eşyası nedeniyle erkeklerinkinden daha zengin bir görünüme sahiptir. 3. Bin yılın ikinci yarısında ve 2. binyılın başında 20-50 yaş arası erkek mezarlarında zengin mezar eşyası koleksiyonları bulunur. 50-60 arası erkeklerin cenazeleri biraz daha belirginleşmekle beraber bunlardan daha fakir ama yine de eskisinden daha zengin kadın mezarlarında toplu halde eşya bulunur. Bu bakımdan en yoksulları 40-50 yaş arası yaşlı kadınların mezarlarıdır. Toplum hayatındaki lider rolü açıkça 20-50 yaşlarındaki erkeklerin oynadığı görülmektedir.¹³ 32 vakanın 27'sinde (%84), genç erkek ve kadınların (16-20) mezar eşyası bulunur. Bu vakaların 23'ünde her iki cinsiyeti de içeren "yetişkin" mezar eşyası toplulukları bulunmuştur. Açıkça bu yaş ve cinsiyet kategorilerinin yetişkin statüsüne sahip veya topluluklarının tam ve eşit üyeleri olarak kabul edildiği varsayılabilir. Genel olarak genç erkeklerin ve genç kadınların sosyal konumu birkaç bin yıl boyunca değişmeden devam etmiştir.¹⁴ Topluluk haklarından en yoksun üyeler bir yaştan altında çocuklardı. Mezarları ve mezar eşyaları neredeyse yoktur. İncelenen bu tür 353 mezardan sadece 18'inde (%5) mezar eşyası bulundu. Genellikle bebekler sadece yetişkinlerden değil, daha büyük çocuklardan bile ayrı gömülürdü. Bu tür bebek gömü yerleri Altıntepe'de kaydedilmiştir.¹⁵

Gömme yöntemi (inhumasyon veya ölü yakma), gömme türü (tek, çift veya toplu), gömme yapısının biçimi, ölü gömme sırasındaki ve sonrasındaki ritüel faaliyetler, ayin-mezar eşyası ve ölünün konumu gibi her biri eski toplumların yaşamının bir yönüne ve belirli bir konuya ışık tutar. İlk durumda bu bilgi birimlerinden üçü olan, cenaze töreni, ayin ve malzeme bu konuda belirleyici öneme sahiptir. İlki olan cenaze töreni ölen kişinin öbür dünyaya geçiş yolu ve ölümler

¹³ Binford, Lewis R. Mortuary Practices: Their Study And Their Potential, In A Pproaches To The Social Dimensions Of Mortuary Practices. Edited By James A. Brown, ss. 6-29. **Memoirs Of The Society For American Archaeology**, 1971,s. 25.

¹⁴ Alekshin, s.140.

¹⁵ Binford, s.28.

diyarındaki yaşam hakkında insanların fikirlerini yansıtır. Ölü gömme adetlerini inceleyerek, tarihsel çağlardaki halkların diğer dünya ile ilgili kavramlara, ölüme ve ölümlere karşı tutumlarında zamansal ve mekânsal olarak evrimin izini sürmek mümkündür.¹⁶

“Antropologların yaklaşımıyla bir olgunun gelenek olabilmesi için gereken ölçütler şunlardır:

- Sözü edilen olgunun en az üç kuşak boyunca sürüyor/tekrar ediyor olması, Üstü kapalı biçimde de olsa bir değer yargısı ifade etmesi, bir başka deyişle yaptırımcı olması,
- Geçmişle şimdiki durum arasında bir süreğenlik duygusu yaratması”¹⁷

Tarih öncesi çağların ölü gömme gelenekleri ile ilgili yapılan araştırmalar incelendiğinde öncelikle yapılanın tarihi ve coğrafi sınırlandırma olduğu görülür. Sınırları çizilen araştırma bölgesinde önce mezar veya mezarlığın bölge içerisinde lokasyonu, höyüğün neresinde konumlandığı ve varsa höyükteki yerleşim durumu hakkında bilgi verilmiştir. Daha sonra yerleşim içi (extramural) ve yerleşim dışı (extramural) olarak sınıflandırılan mezarlar daha sonra türlerine göre ayrılarak incelenmiştir. Tiplere ayrılan mezarların yönleri ve düzenleri ayrıca değerlendirilmiştir. Bütün bu çalışmalardan sonra yine tiplere göre ayrılarak mezar içinde, mezar dışında ve dağınık halde ele geçen ölü hediyeleri ele alınmıştır. Bütün bu çalışmalardan elde edilecek sonuçlar önce bölge içerisindeki diğer mezarlarla daha sonra çevre bölgedeki mezarlarla ilişkilendirilmeye tabi tutulmuştur. Hem bölge içi hem de çevre bölgelerin ölü gömme gelenekleri ve mezar tiplerindeki uygulamaların benzerliklerini ve farklılıklarını daha fazla çözümleyebilmek için mezarlar içerisindeki gömü sayıları hem de ölümlerin yatırılış şekilleri de önemli bilgiler olarak verilmiştir. Yine her mezarda, inhumasyon veya kremasyon gömü tarzlarının olup olmadığı belirlenmiştir.¹⁸

Bu çalışmada geleneğin öncüllerine yer vermek hem değişimi hem de binyıllardır devam eden uygulamaları görmek adına önemsenmiştir. Mezarların konumları İonia bölgesinde yapılan arkeolojik araştırmalar, İonia toplumlarının

¹⁶ Alekshin, s.141.

¹⁷ Umut Parlıtı, **MÖ 3. Binyıl Doğu Anadolu Bölgesi'nin Ölü Gömme Gelenekleri ve Mezar Tipleri**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2019, s.1.

¹⁸ Parlıtı, s. 3.

çoğunun arkeolojisinin Bronz Çağı ve Demir Çağı arasında bir süreklilik olduğunu ve malzemede önemli bir değişiklik olmadığını göstermiştir.¹⁹

1.2. MEZARLARIN KONUMU

1.2.1. Yerleşim İçi Mezarlar (Intramural)

“Yerleşme içi mezar uygulamasının Neolitik Dönem’in en yaygın gömü biçimi olup olmadığı sorusuna bu güne değin kesin bir yanıt verilememiştir. Anadolu’da kazılan bu dönem yerleşmelerinde ya hiç mezar ele geçmemiş, ya da ancak bir kaç örnekle yetinilmiştir. Buna göre belki de yerleşmelerin çeperinde veya daha uzağında mezarlıklar bulunduğu düşünülmelidir. Büyük bir olasılıkla gelenekler, bölgeden bölgeye değişmiştir.”²⁰

Geç Neolitik ve Kalkolitik Çağlar’da, yani M.Ö. altıncı, beşinci ve dördüncü binlerde de aynı durum geçerlidir. Giderek artan nüfus yoğunluğuna karşılık, ele geçen yerleşme içi gömü sayısı çok kısıtlıdır. Bir önceki dönemde yerleşme içi mezarlarda her yaş grubundan insana rastlanırken, Geç Neolitik ve Kalkolitikte daha çok çocukların ev içine gömüldükleri sap-tanmıştır. Toplumun en savunmasız ögeleri olan çocuklar belki de bu şekilde ölümden sonra da korunmak istenerek, büyükler gibi uzakta bir mezarlığa gömülmemiştir.²¹

Eski çağlarda ölümler yerleşme yerinin içinde, çoğu kez evlerin taban altına ya da yerleşme yerinin boş yerlerine gömülmekteydi. İnsanların ölüsünü gömmeye başladığı Paleolitik Çağ’dan itibaren benimsediği ilk uygulama Şanidar ve diğer örneklerden anlaşılabileceği gibi ölüsünü yaşadığı yerde alıkoyması, kendisiyle beraber sanki yaşıyormuşçasına ona gereken özeni göstermesidir. Olasılıkla ata kültürü ile bağlantılı bu uygulama giderek yerini, yerleşimden ayrı bir ölümler kenti oluşturmaya bırakmıştır.²²

İntramural gömü, inanca dayalı değerler yanında ölen kişi ile olan bağın devamını sağlamak ve ölüsüne yakın olmanın verebileceği iç huzura kavuşmak amacına yönelik bir uygulama olarak yorumlanabilir.

Yerleşme içi gömü geleneği MÖ. 7. bine tarihlenen, Konya dolaylarındaki Çatal Höyük’te de görülmektedir. Burada ölenlerin büyük bir bölümü, konut içlerindeki

¹⁹ Mokrišovás, s. 43.

²⁰ Yıldız, s.35.

²¹ Yıldız, s.35.

²² Uhri, Erken Tunç, s. 61.

kerpiç sekiler altına gömülmüştür. Bu sekilerin altında çoğunlukla bir-den fazla iskelet, bir defasında da toplam 32 bireye ait kemikler ele geçmiştir. Takı, silah ve aletler burada en sık rastlanan mezar hediyeleridir.²³

1.2.2. Yerleşim Dışı (Extramural) Mezarlar

“Extramural Gömü “Akeramik Neolitik Çağ’ın sonlarından itibaren başladığı saptanan yerleşim dışı gömü giderek en geçerli uygulama olarak bugün de devam edecek şekilde insanoğlunun toplumsal yaşamında yerini almıştır. Anadolu’da extramural mezarlık, Neolitik Çağ’da Ilıpınar gibi birkaç örnekte temsil edilmektedir. Kalkolitik Dönem’de de yerleşim dışı mezar alanı fazla değildir. Ancak Erken Tunç Çağı’nda giderek artan merkezileşme hareketleri, nüfus sayısındaki artış, bebek ölümlerinin daha önceki dönemlere nazaran daha az olması ve ölümlerden hastalık kapma korkusu yerleşim dışı mezar uygulamasının yaygınlaşmasına, süreç içinde de uygulamanın benimsenmesine sebep olmuş olmalıdır”.²⁴

Kent içi, kamu, dini veya özel yapıların üzerine inşa edilmiş bir yerleşim içindeki alanı ifade eder. Neolitik Çağ’da Mezopotamya’da, Ubaid Çağı’nda Tell el Ubaid ve Arpaçiya’da bilinen extramural mezarlık âdeti daha sonraki çağlarda da çeşitli kültür bölgelerinde izlenebilen bir uygulamadır. Kusura ve İasos’taki Geç Kalkolitik Çağ’a ait extramural mezarlıklar Anadolu’da bilinen en eski örneklerdir. Anadolu’daki extramural mezarlık âdetinin Geç Kalkolitik Çağ’da II. Kurgan göçünden sonraki zamana rastladığı da dikkat çekmektedir.²⁵

MÖ. 8. yüzyılda yaşamın sürdüğü kent ve ölü arasında net bir ayrım görülür. Bu noktadan itibaren, Yunan polisinin veya şehir devletinin başlangıcını tek tip bir siyasi, sosyal ve dini sistem olarak tanımak mümkündür. Bu tarihten sonra, Yunan şehirlerindeki nekropoller, önce doğal olarak gelişen, düzenlenmemiş bir mezar grubu olarak, daha sonra şehrin dışına çıkan sokaklar boyunca sıralar halinde yerleşime yakın ancak izole edilmiştir. Oradaki olağan gömme biçimi, ölünün aile üyeleri tarafından ziyaret edilebilecek bir aile mezarı ve ölümlerin uzun süre saygısını ve anılmasını güvence altına almaktı. Erken Arkaik zamanlarda, bu gömü küçük gruplar halinde tüm anakara Yunanistan’a yayılmıştır. Akdeniz havzası, örneğin Euboia adasındaki

²³ Sertok ve Ergeç, s.89.

²⁴ Yıldız, s.35.

²⁵ Yıldız, s.62.

Eretria'daki Batı kapısının çok yakınında ve Mora'daki Mantinea tiyatrosuna yakın alanlarda ilk örneklerini görmek mümkündür.²⁶

Yerleşim dışında yer alan mezarlık alanları yerleşimin yakınında, uzağında veya yamaç kısmında olabilmektedir. Hatta Erken Tunç Çağı'nda yerleşim alanı henüz tespit edilemeyen mezarlık alanları da bulunmaktadır. Yerleşim dışı mezarlık alanlarında en fazla ele geçen mezar türleri sanduka, oda ve küp mezarlardır. Konum olarak yerleşim yeri dışında olan bu mezarlar halk mezarı olarak da nitelendirilmektedir. Nüfusun artmasıyla kent dışındaki bu mezarlık alanlarının da ihtiyaç oranında genişlediği görülmektedir.²⁷

MÖ. 7000'den itibaren Anadolu'da yavaş yavaş yerleşim dışı mezarlıkların ortaya çıktığı görülmektedir.²⁸ Troia'da yalnız bebek ve çocuklar intramural yetişkinler ise extramural gömü şeklindedir. Orta Anadolu'nun kuzeyinde çocukların yerleşim yeri dışına gömüldükleri, Tekeköy buluntularında olduğu gibi “Yeni Hayat” çömlek mezarlarında da belgelendirilmiştir.²⁹

1.3. ÖLÜ GÖMME BİÇİMLERİ

1.3.1. İnhumasyon

İnsanlık tarihinde en eski gömü biçimi olan inhumasyon; Latince ‘inhume’ sözcüğünden türemiştir. Bu uygulamada esas olan ölünün vücut bütünlüğünün korunmasıdır. Bir gömme biçimi olarak ele alındığında, ölü bedeninin, toprakta açılan bir çukura, etrafı taşlarla çevrili bir sandık mezara ya da pithos içine konularak gömülmesi durumudur. Paleolitik Çağ'dan itibaren insanların uyguladığı ilk ölü gömme biçimi olan inhumasyon gömünün çok değişik coğrafyalarda ve çok bağımsız bir şekilde gelişim gösterdiği izlenmiştir.³⁰

İnsanların ölüsünü gömmeye Paleolitik Çağ'dan itibaren başladığı bilinmektedir. İnsan yaşamına elverişli doğası sayesinde Anadolu'da Akeramik Neolitik Dönem'den itibaren mezarların bulunduğu bilinmektedir. Dünyanın her

²⁶ Mokrišovás, s. 45.

²⁷ Sertok ve Ergeç, s.90.

²⁸ Uhri, Erken Tunç, s.78.

²⁹ Yıldız, s.62.

³⁰ Uhri, Erken Tunç, s. 55.

yerinde olduğu gibi Anadolu’da da ilk uygulamalarda toprağın basitçe açılarak ölünün sonsuzluğa uğurlanmış olması evrensel düşüncenin yansımasıdır. Anadolu’daki mezarlar ele alındığında çağlar ilerledikçe ölü gömme geleneklerinde ve tiplerinde özgünlüklerin ortaya çıktığı anlaşılmaktadır.³¹

1.3.2. Yakma Gömü Geleneği (kremasyon)

“Yakmak” anlamına gelen, Lâtince “cremare” kökünden türetilmiş bu gelenek üç farklı şekilde yapılmaktadır. Birinci uygulama kemiklerin tamamen yandığı, çok az kemiğin kaldığı şeklidir ki bu “tam yakma” olarak isimlendirilir. Bir diğer yakma şekli ise “yarım yakma” olarak isimlendirilen mezarın ateşe verilerek fazla yakılmadığı kemiklerde hafif yanık izleri kalacak şekilde yapılan uygulamadır. Üçüncü yakma şekli ise genellikle Küp/pithos mezarlarda görülür. Pithos içindeki kemiklerdeki yanık izlerinden dolayı, yanma işlemi sonrası kemiklerin pithos ve küplere konulduğu düşünülmektedir.³²

*“Kremasyonun neden yapıldığı, yani ölümlerin neden yakıldığı konusunda çok çeşitli görüşler bulunmaktadır. Bunlar arasında; yeniden doğuş kötülüklerin uzaklaştırılması ruhun ve bedenin temizlenmesi, bedenin ve ruhun öteki dünyaya eksiksiz olarak ulaşabilmesi (gibi düşünceler yer almaktadır. Diğer bir görüş ise yer tasarrufunun ve hijyenin sağlanmasıdır. Farklı bir öneri de bu dünyadan öteki dünyaya geçiş aşamasını temsil eden ölünün gömülmesi işleminin, sorunsuz gerçekleştirilmesi ve ruhun bedene geri dönmemesi için ölünün yakılmış olduğudur”.*³³

“Kremasyon uygulamasının Anadolu’da rastlanılan en eski örneği ve ilk olarak görüldüğü yer, tek örnek olmakla birlikte Aşıklıhöyük’tür. Bundan sonra gelen örnekler ise Aşıklı’dan çok sonra ortaya çıkan Batı Anadolu’da Kaklık ve Güneydoğu Anadolu’da Gedikli örnekleri olup Erken Tunç Çağı’nın üçüncü evresine (MÖ 2200-1900) tarihlenmektedir. MÖ 3. binyılın geç döneminden itibaren Anadolu’da kremasyon uygulamasının varlığına ilişkin kesin kanıtlar, kremasyon geleneğinin uzun dönem boyunca geçerliliğini koruduğunu göstermiştir”.

MÖ. 2. bin boyunca Anadolu’nun her köşesine kadar sokulmalarına rağmen, yakma mezarlar tek geçerli gelenek halini almamıştır.³⁴

³¹ Parlitt, s. 1.

³² Derya Yılmaz, Erken Tunç Çağı’nda Güneydoğu Anadolu’da Oda Mezar Geleneği, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Arkeoloji Bölümü Dergisi**, 2006, s.58.

³³ Ahmet Uhri, **Anadolu’da Ölümün Tarihöncesi, Bir Geleneğin Oluşum Süreçleri**, Ege Yayınları, İstanbul, 2010, ss. 84-85.

³⁴ Yıldız, s.91.

Batı Anadolu’da Anadolu’nun diğer bölgelerinde olduğu gibi yakarak gömme uygulamasının, MÖ. 2. bin boyunca geniş bir coğrafi alanda görüldüğü anlaşılmaktadır. Anadolu’da ve Anadolu dışındaki farklı kültürlerde ortaya çıkan yakarak gömme uygulamasının, öbür dünya inancı ile ilişkili olarak geniş bir coğrafi alana ve tarihsel sürece yayıldığı görülmektedir. Batı Anadolu’da yakma gömme âdetinin saptandığı bazı merkezlerde toplumların dinsel inanışları ile ilişkili olarak çeşitli ölü gömme merasimlerinin yapıldığına dair kanıtlar ele geçmiştir. Urne, Antik Çağ’da, ölülerin yakıldıktan sonra küllerinin konduğu kaplardır. Urneler başlı başına bir mezar tipini ve gömü geleneğini yansıtmakla birlikte diğer mezar tipleri ile bağlantılı olarak da ele alınabilir. Urne, kremasyon sonrası ölünün kalıntılarının (kül, kemik) konulduğu tunç veya çoğunlukla pişmiş topraktan yapılan kısa boyunlu, şişkin karınlı, düz dipli kapları tanımlamak için kullanılan bir terimdir.³⁵ Yakarak gömme uygulaması ile ilişkili urnelerin yörenin farklı kültür karakterlerini yansıtan buluntular olduğu anlaşılmaktadır. Batı Anadolu’da kremasyon uygulamasının saptandığı merkezlerde bulunan urnelerin içinde az miktarda eşyanın ele geçmesi ise söz konusu eşyaların ölümlerle birlikte yakılması sonucunda tahrip olduğu fikrini akla getirmektedir.³⁶

1.4. GÖMME TİPİ

1.4.1. Hocker

Ölen bireyin bükülmüş, kasılmış ya da ana rahmindeki gibi bir pozisyona getirilerek mezara konulmasıdır. Hocker pozisyonu tam bükülmüş ve yarı bükülmüş (nim hocker) olarak ikiye ayrılmaktadır. Tam bükülmüş pozisyonda olan birey sağ veya sol tarafa yan yatırılır, bacaklar dizlerden bükülü şekilde karın bölgesine çekilir ve kolların dirseklerden bükülerek göğüs hizasına getirilmesiyle yapılır. Yarı bükülmüş (nim hocker) pozisyon ise; bireyin ölüm katılığı (rigormostis) nedeniyle tam olarak bükülemediği durumlarda uygulanmaktadır. Hocker pozisyonuna

³⁵ Erkan Konyar, *Urartu’da Mezar Tipleri ve Gömü Âdetleri, Urartu Doğu’da Değişim*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2013, s.225.

³⁶ Ebru Oral, M.Ö. II. Binde Batı Anadolu’da Yakma Gömme Âdeti, *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2016, 5(2), s. 229.

getirilemeyen birey, yarı bükülmüş halde kalmaktadır. Eğer birey öldüğünde bu pozisyonda değilse müdahale edilerek hocker pozisyonuna getirilmektedir. Böyle yapılarak ölüye dokunma, bir cesede biçim verme söz konusudur.³⁷ Hocker gömme biçimi iskeletin büzülme açısına göre ‘yarı hocker’ veya ‘açık hocker’ ve ‘kapalı hocker’ veya ‘tam hocker’ biçiminde tanımlanır. Bu pozisyonda dizler karna tam ve/veya yarı çekilmiş şekilde kollar genelde göğüs üstünde birleştirilmiş şekildedir.³⁸

Batı Anadolu’da Beycesultan ve Baklatepe’de hocker pozisyonlu mezarlara rastlanılmıştır. Kalkolitik döneme tarihlenen yerleşimlerden biri olan, “Batı Anadolu’daki Kumtepe, IC evresinde açığa çıkartılan iskelet, sağ tarafına yatırılmış ve hocker pozisyonludur. Bir taş, hocker durumundaki iskeletin güneybatıya bakan başını dik tutmaktadır.

1.4.2. Dorsal

Dorsal gömü, bireyin sırt üstü uzandığı, bacaklarının birbirinin yanında düz uzatıldığı ve kollarının bedenine iki yanında, bedene paralel olarak yerleştirildiği yatırılış biçimidir. Halk dilinde “sırt üstü” uzanma diye tabir edilen dorsal gömmede bacaklara ve kollara herhangi bir müdahale edilmeden ceset dümdüz şekilde yatırılır. Bu gömme şeklinde gövde ve bacaklar arasında 180 derecelik açı vardır.³⁹ Alishar eX18 iskeletiyle çağdaş ve hatta ondan eski sayılan 3. iskelet Anadolu’da toprak mezara sırtüstü yatırılan ilk örnektir.

1.5. MEZAR TİPİ

Öleni anmak için bir mezar yaparak onu anabilecekleri bir yer oluşturma düşüncesi, zaman içinde mezar kavramının ortaya çıkışını sağlamıştır. Bu mezar çeşitleri kültürlerle ve dönemlere göre farklılıklar göstermiştir.

³⁷ Uhri, Tarih Öncesi, s. 81.

³⁸ Uhri, Erken Tunç, s.81.

³⁹ Sevil Özterzi, **Anadolu’da Neolitik ve Kalkolitik Dönemdeki Mezar Tiplerinin ve Ölü Gömme Geleneklerinin Sosyokültürel Açısından Değerlendirilmesi**. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2011, s. 26.

*“Mezarlar toplumların sosyokültürel yapılarını ve ölüme bakış açılarını incelemek açısından bir takım ipuçları sunarlar. En basit anlamda bir çukur açarak bedeni toprağa gömmekle başlayan süreç, zaman içinde anıtsal nitelikteki mezarların da olduğu pek çok farklı tipte mezarın ortaya çıkmasını sağlamıştır. Ayrıca mezarlar, aileler için, aile mezarlıklarında kendi soylarını takip edebilecekleri ve övünç duyabilecekleri bir prestij mekanı niteliği de taşımıştır”.*⁴⁰

1.5.1. Basit Toprak Mezarlar

Mezarın yapım tekniğindeki basitlik, farklı coğrafyalarda aynı zamanda ortaya çıkmasını sağlamış ve uzun süre varlığını sürdürmesinde etkili olmuştur. Temelinde, cesedin kazılan bir çukura düz ya da cenin pozisyonunda gömülmesi şeklinde uygulanır.⁴¹ Anadolu’da basit toprak mezarlara Neolitik Dönem ’den itibaren rastlanmaya başlanmıştır. Kalkolitik Dönem de de basit toprak mezarlar sıklıkla kullanılmış, Batı Anadolu’da Beycesultan ve Bakla Tepe’de basit toprak mezarlara rastlanılmıştır.⁴²

Mezar tabanı kenarları işlem görmüş taş vb. malzemelerden oluşmamaktadır. Diğer mezarlarda görülen kapak yerine, sadece toprakla örtme işlemi yapılmaktadır. Bu mezar tipi yapım tekniğindeki basitlik nedeniyle varlığını uzun süre korumuştur. Erken Tunç Çağı’nda da basit toprak mezar uygulaması Anadolu’daki birkaç mezarlık dışında tümünde görülmektedir.⁴³

1.5.2. Küp/Pithos Mezarlar

Bu gömü türü Anadolu’da ilk kez Neolitik Çağ’da karışımıza çıkan daha sonra Kalkolitik Çağ’da ve Erken Tunç Çağ’ında da yaygın bir şekilde kullanılan bir gömü tipidir.⁴⁴

⁴⁰ Abuzer Kızıl, Antik Dönem Yunan Dünyası’nda Ölüm Kavramı ve bununla İlgili Bazı Betimler, **Uluslararası Amisos Dergisi**, 2017, 2(3), s.34.

⁴¹ Hatice Kübra Ensart, **Erken Tunç Çağı Güneydoğu Anadolu ve Kuzey Suriye Bölgesi Ölü Gömme Gelenekleri Işığında Oylum Höyük Mezarları**. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara,1995,s. 248.

⁴² Kırkıl, s. 6.

⁴³ Tahsin Özgüç, **Ön Tarih’te Anadolu’da Ölü Gömme Adetleri**, Türk Tarih Kurumu Basımevi. VII. Seri, No. 17, Ankara 1948, ss. 3-4.

⁴⁴ Kamil, T. The Yortan Culture within The Early Bronze Age of Western Anatolia 1982, British Archaeological Reports, BAR International Series, 145, Volume. 1, London 1982:125-127.

Küp mezarın yapılmasında çeşitli amaçla, ölüleri rutubet ve zararlı hayvanlara karşı koruma ve küp mezarların toprağa gömüldükten sonra uzun süre dayanıklı olmasıdır. Küp mezara iki şekilde gömü yapılmaktadır. Birincisi; ölen birey yakılıp kalıntılarının küplere konularak gömülmesi şeklindedir. Bu şekilde yapılan gömülerde kullanılan küplerin boyutu küçük olur. İkincisi; ölen birey yakılmadan gömülecekse küpün boyutu da ölen bireyin boyutuna aynı oranda seçilir. Küplere koyulan cesetlerin dışarıya taşmaması için küpün ağzı taş veya kiremit benzeri yapılarla kapatılır.⁴⁵

*“Ölüler, toprak içine meyilli olarak yerleştirilmiş küplere ayaklar önce olacak şekilde sokularak, hocker biçiminde yatırılıyordu. Tek kap küçük geldiğinde, iki değişik kap ağız ağıza verilerek kullanılmıştır. Yaygın kural, mezar başına tek gömü ise de, değişik cinsiyette, çift veya üç iskelet içeren küpler de izlenmektedir. Elmalı yakınlarında Karataş-Semayük nekropolünde, başka bir yerde benzeri henüz bulunamayan ilginç örnekte, büyük bir küp içinde sekiz ayrı bireye ait iskelet kalıntılarına rastlanmıştır. Bu tür gömüler aile mezarları olarak yorumlanmıştır”.*⁴⁶

Bazı mezar küpleri çok sıkı ve kunt bir biçimde kapatılmıştır. Bunun amacı, ya mezar soygunlarını önlemek, ya da ölülerin mezarlarından çıkamamalarını sağlamaktır. Ölülerin geri gelerek, yaşayanları cezalandıracağı fikri büyük bir olasılıkla her dönemde çok yaygın bir inançtı. Bazı Hitit metinlerinde, insanları taciz eden ruhlardan söz edilerek bunları huzura kavuşturmak için gerekli adak ve törenler anlatılmaktadır.⁴⁷

1.5.3. Taş Sanduka Mezarlar

*Sandık mezarlarda temel prensip ölünün çukur içine yatırılması, ardından etrafının taş ile çevrilip üzerinin taş ile kapatılması şeklindedir. Sandık/sanduka mezarlar Anadolu’da yaygın olarak taş örgü kullanılarak oluşturulmuştur. Taş dışında kerpiç kullanılarak yapılmış sandık mezar örneklerini Kalkolitik Döneme tarihlenen Alishar’daki mezarlardan öğrenmekteyiz. Bu tekniğin Erken Tunç Çağı’nda da uygulandığını Resuloğlu ve Girnavaz örnekleri ortaya koymaktadır. Her iki merkezdeki kerpiç sandık mezarlar aynı dönem içinde, Erken Tunç Çağı’nın 3. safhasında, kullanılmıştır.*⁴⁸

Yapımları daha çok iş gücü gerektiren taş sanduka mezarlar, küp mezarlardan çok daha sağlamdır. Bu mezarlar, yakınlarında iri, tablasal parçalar çıkartılmaya uygun kireç taşı ocakları gerektirdiğinden, Anadolu’nun her yerine yayılamamıştır. Bazı

⁴⁵ Özterzi, s.23.

⁴⁶ Kamil, s.127.

⁴⁷ <http://www.turkeireiseleiter.com/tarih-oncesi-caglarda-olum-ve-gomu>.

⁴⁸ Özgüç, s. 35.

örneklerde, malzemeden tasarruf amacıyla, yan duvarlar ocak taşlarından örülerek sadece iri bir sal taşı olarak yerleştirilmiştir. Kurulmaları daha çok iş gücü gerektiren bu mezarlara topluluk içindeki ayrıcalıklı kişilerin gömüldüğü savı akla yakın gelmektedir.⁴⁹ Bu görüşü destekleyen bir kanıt da taş sanduka mezarlarındaki buluntulardır. Yapılan araştırmalara göre; Küçük Asya'da en zengin mezarlar taş sandukalardakilerdir. Görünüşe göre yüksek sosyal statüye sahip kişilerin kalıntılarını içeren bu unsurlar mühürler, silahlar ve güç sembolleri içeren mezarlardır. (Ahlatlıbel, Alişar, Kosumbeli, Karavaysan, Tilmen, Huyvik, Gedikli).⁵⁰ Sanduka mezarların büyük çoğunluğu bireysel gömmeler için kullanılmıştır.

1.5.4. Oda Mezarlar

Oda Mezar geleneği tam olarak ne zaman ortaya çıktığı bilinmemekle beraber yapıları itibari ile taş sanduka mezarlara benzemekte olup genellikle bu taş sanduka mezarlarda tekli gömü geleneğinde gömüler yapılırken oda mezarlarda ise bunun aksine çoklu gömü geleneğinin kullanıla geldiği gözlemlenmiştir. Benzer yapıda olmaları itibariye taş sanduka mezardan geliştiği ileri sürülen Oda mezar geleneği Erken Tunç Çağ boyunca kullanılmıştır.⁵¹

Oda mezarların neredeyse tamamı bi yerleşime bağlı olarak karşımıza çıkmaktadır. Yerleşimin bitişiğindeki mezarlık alanında veya evlerin içinde ve büyük olasılıkla surların içinde bir yere inşa edilmiştir. Bunun yanında oda mezarlar ekstramural mezarlık alanlarında da bulunmaktadır. Oda mezarlar, taştan İnşa Edilen Oda Mezarlar ve kayaya oyulan oda mezarlar olmak üzere iki ana gruba ayrılmaktadır. Bu hücrelerden her birine, yer darlığı çekilmemesine rağmen geleneksel şekilde, bacakları karma doğru çekili, süslü giysilerine bürünmüş, tek bir ceset gömülmüştür. Mezar odalarının içinde ele geçen buluntular şimdiye değin Anadolu gömülerinde ele geçenlerin en görkemlileridir.⁵²

⁴⁹ <http://www.turkeireiseleiter.com/tarih-oncesi-caglarda-olum-ve-gomu>

⁵⁰ Alekshin, s.143.

⁵¹ Yılmaz, s. 90; Sertok ve Ergeç, s.97.

⁵² Yılmaz,ss.59-61.

1.6. MEZAR BULUNTULARI

Ölü gömülürken şahsi eşyası – bilhassa kendi yapmış oldukları ile daimi bir surette temas halinde bulundukları - beraberce mezara konur, yakılır, kırılır ve çok nadir olarak suya atılır veya yüksek bir yere asılır. Hemen hemen dünyanın her köşesinde rastlanılan bu geleneğin temel düşüncesinin kendilerini, ölü ve eşyasından uzak tutmayı istemelerine dayandığı tahmin edilmektedir. Ölünün öbür dünyada fakir düşerek başkalarına muhtaç kalmamasını temin etmek yine bu geleneğin temelini oluşturur. Ölüm olayı neticesinde ölünün karısı, yakınları ve eşyasının pislendiği düşüncesi, ölünün, yaşayanları büyük bir kıskançlıkla gözlemesi ve eşyasını kullananları öldüreceği düşüncesi de bu geleneğin dayandığı duygu ve düşüncelerdir. Prehistorya araştırmaları, Orinyasiyen Çağ'dan⁵³ itibaren ölüyle birlikte mezara ziynet eşyaları, silah ve aletler konulduğunu göstermiştir. Bu döneme ait mezar buluntuları tarım ve hayvancılığı erkeğin, seramik üretimi ve dokuma işlerini de kadının iş olarak üstlendiğini göstermektedir. Kadın ve erkeklerin mezar buluntuları ile dönemin tasvirli sanat eserleri böyle bir iş bölümünü tanımlamakta, av gibi, ayin gibi organizasyonlara ise her iki cinsin ortak katılımını göstermektedir.⁵⁴

Mezarlardan çıkan ölü hediyelerinin çeşitliliği, cinsi ve miktarı o toplumun yaşayış biçimi, beslenme alışkanlıkları, sosyal organizasyonu, sosyoekonomik yapısı, statüsü ve ölü üzerinde uygulanan işlem ve uygulamalar toplum hakkında detay vermektedir. Ölüm olgusu ve buna paralel olarak gelişen gömü gelenekleri, insanlığın kültürel aşamalarını benzerlik ve farklılıklarıyla sunmaktadır.⁵⁵

Mezarların zenginliğini değerlendirmek için çeşitli yöntemler vardır. Bunlardan ilki, bir mezarda bulunan nesnelerin sayısını dikkate alır. Bir mezarda ne kadar nesne bulunduysa o kadar zengindir.⁵⁶ İkinci bir yöntem, bir dizideki nesne türlerinin sayısını dikkate alır. Bir mezar ne kadar fazla nesne türüyle temsil edilirse o kadar zengindir. Üçüncü bir yöntem nesnelerin karşılaşımla sıklığıdır. Mezar eşyası

⁵³ Günümüzden tahmini 30 bin yıl önce ile 18 bin yıl önce arasında mağara ve çeşitli kamplarda alet teknolojisi, mağara resim sanatı ve diğer ilgili aktivitelerle temsil edilmiştir.

⁵⁴ Eyyüp Ay, "Eskiçağ Mezopotamya'sında Madenin Kullanım ve Ticaretine Dair Bir Projeksiyon", **İdol, Arkeoloji ve Arkeologlar Derneği Dergisi**, 2005, 7(25), s.106.

⁵⁵ Uhri, Tarih Öncesi, s. 83.

⁵⁶ A. P Kruglov ve G. V. Podgaetskı, **The tribal society of the steppes of Eastern Europe (in Russian)**. Moscow, Leningrad, 1935, s.40-41.

topluluğu diğer mezarlarla karşılaştırıldığında ne kadar ender olursa, o kadar zengindir. Sonuncu ve en önemli kriter ise nesnelerin yapıldığı malzemelerdir. Bu konu tartışmalı olsa da metal eşyalı mezarlar daha zengin kabul edilmiştir.⁵⁷ Bu analiz sayesinde savaşçıların, zanaatkârların, tüccarların mezarlarını tespit etmek mümkündür. Rahipler, soylular veya kralların ayırt edici faaliyetlerinin özellikleri mezarlıklarına yansır. Mezopotamya'da erken sınıflı toplum çağında yedi mezar grubu tanımlayabiliriz:

- (1) mezar eşyası olmayan;
- (2) kaplar içeren;
- (3) süs eşyaları içeren ;
- (4) mühürler içeren;
- (5) silah içeren;
- (6) mühürler ve silahlar içeren;
- (7) aletler içeren.⁵⁸

En zengin mezar kompleksleri silahlar ve mühürler içeren mezarlardır. Zenginlik açısından sonraki ise içinde silah bulunan mezarlar, ardından mühürler içeren mezarlardır. Bu üç grup gömü, mezar eşyası topluluğunun bileşimi açısından seçkinlere aitti. Mühürler ve silahlar içeren mezarlar ise muhtemelen askeri komutanlar, yetkililere aynı zamanda tüccarların üst tabakasına aitti. Mühür içeren mezarlar görünüşe göre daha küçük memurlara ve geniş aile reislerine aitti. Kaplar, süs eşyaları veya aletler içeren mezarlar zayıftır. Belli ki bunlar farklı refah seviyelerine sahip şehir sakinlerinin mezarları ve zanaatkârlarıdır. Sosyal tabakalaşmayı eski Sümer nüfusu keskin bir şekilde temsil eder. Bu çağda, içinde silah bulunan mezarların sayısı keskin bir şekilde bir grup profesyonel savaşçıyı işaret eder. Bu durum egemen sınıfın, varlığını sürdürmek için savaşçılara ihtiyaç duymasıyla yorumlanmıştır.⁵⁹

Mezar eşyası bakımından belirli tarihsel durum hakkında evrensel kriterler olmasa da, tüm arkeolojik dönemler için geçerli olan kriterler, toplulukların zenginliği için kriterler olarak da kabul edilebilir. Aynı zamanda yanında mezar eşyası

⁵⁷ Renfrew, C. **The Emergence Of Civilization**. London: Methuen. 1972,s. 371.

⁵⁸ Pequart, M., S.-J. Pequart, M. Boule, And H. Vallois. Teviec: Station-Neoropole Mesolithique Du Morbihan. Archives De L'institut De Paleontologie Humaine, Memoire, 1937, ss.18-19.

⁵⁹ Pequart ve diğerleri, s.18.

bulunmayan gömülerin varlığı sosyal farklılaşmayı kanıtlamak için de kanıt olarak kabul edilebilir. Bu durum eşyaların kötü korunmasından kaynaklanabileceği gibi toplumsal farklılığın varlığını da gösterebilir. Bu görüşü savunanlar ölen kişinin sosyal konumunun bir kural olarak gömme adetlerine yansıdığını kabul ederler.⁶⁰

⁶⁰ V. M. Masson, **The Economics And Social Structure Of Ancient Societies (In Russian)**. Leningrad. 1976, s. 149.

İKİNCİ BÖLÜM

TARİHİ SÜREÇ İÇİNDE İONİA BÖLGESİ ve ÖLÜ GÖMME GELENEĞİ

2.1. İONİA BÖLGESİ

Klasik Yunanistan'ın coğrafyası, dinlerini ve mimarisini son derece etkiledi ve benzersiz bir inanç sisteminin geliştirilmesine yardımcı olan zengin bir manzara sağladı. Yunanlılar çok tanrılı bir din uyguladılar ve birçok tanrı ve tanrıçalarının insan yaşamının ve doğasının bir yönüne hükmettiğine inanıyorlardı. Diğer birçok çok tanrılı toplum gibi onlar da tanrılara dua ve hayvan kurbanları sunarlardı. Her bölgenin ayrı inançları olduğu için, bu dönemden gelen çok sayıda mitolojik tanrı hikâyesi vardır. Ancak on iki tanrının en önemlileri olduğu ve onların Yunanistan'ın kuzeyindeki Olimpos Dağı'ndaki evlerinde ikamet ettikleri biliniyordu. Zeus tüm tanrıların hükümdarıydı ve daha fazla tanrı ve yarı tanrı ya da yarı insan yarı tanrı doğurmak için diğer tanrıçalar ve insanlarla birlikte üretti.⁶¹

İonia Bölgesi denilince akla *Maiandros* (Büyük Menderes) nehri ile *Hermos* (Gediz) nehri arasında kalan ve kuzeyde Aiolis, güneyde Karia ve doğuda Lydia ile sınırlı Batı Anadolu sahil şeridi gelmelidir. Antik Çağ'da 12 İonia kenti bilinmektedir. Güneyden başlayarak Miletos (Balat köyü, Didim/Aydın), Myous (Avşar köyü Aydın), Priene (Güllübahçe, Söke/Aydın), Ephesos (Selçuk, İzmir), Kolophon (Değirmendere, İzmir), Lebedos (Gümüldür, İzmir), Teos (Sığacık, Seferihisar/İzmir), Erythrai (İldırı köyü, Çeşme/İzmir), Klazomenai (Urla, İzmir), Phokaia (Foça, İzmir). Samos (Sisam Adası) ve Khios (Sakız Adası) da bu 12 kentin içinde sayılmaktadır.⁶² Smyrna (İzmir önceleri bir Aioli yerleşimi olmasına rağmen Dionysos bayramını kutlamak için kent surları dışına çıktıkları bir vakit Kolophonlular tarafından ele geçirilmiş ve bir İon kenti olmuştur. Genel olarak batı kıyılarının bütünü, canlı bir kültürler arası ortam çok sayıda farklı kişi, dil ve sosyal adet ile işaretlenir. Kuzeydeki Hermus Nehri ve güneydeki Maeander Nehri ile sınırlandırılmış Anadolu İoniası'nın kendisi güneydeki “*Aeolis*” ve kuzeydeki “*Karia*” gibi farklı bölgelerle

⁶¹ Emily Sarah Wilson, What's In A Name? Trade, Sanctuaries, Diversity, And Identity In Archaic Ionia, Dissertation Submitted To The Faculty Of The Division Of The Humanities In Candidacy For The Degree Of Doctor Of Philosophy, Department Of Classics, Chicago, Illinois, 2018, s.1.

⁶² Bknz.ek 1.

çevriliydi. Lydia hemen doğuya yerleşti ve Cayster nehri üzerinden İonia ‘ya bağlandı. Daha kuzeydoğuda iç kısımda Frigya yatıyordu. Bu bölgelerin her biri, farklı dilleri ve kültürleri vardı, ancak geleneksel olarak bir arada var olmuş, ancak ayrı olarak görülmüştür.⁶³

Bölgenin Ionia diye adlandırılmasının sebebi ise kendilerini “Ιχνη = Ion” olarak tanımlayan bir Yunan kabilesinin Tunç Çağı’nın (MÖ. 3300- 1200) bitimiyle beraber Atina’dan gelerek bu topraklara yerleşmiş olmasıdır. Nitekim Heredotos’un “*gerçek Ionlar aslı Atinalı olanlardır*” şeklindeki vurgusu, ayrıca İonialılar ile Atinalıların sahip olduğu kültürel uygulamaların benzerliği; Ionların Atina’dan göç ederek Anadolu’ya yerleştikleri düşüncesini kuvvetlenmektedir.⁶⁴ Ancak hem antik yazarların verdiği bilgiler hem de yapılan arkeolojik kazılardan çıkan çok sayıda çanak-çömlek, Ion’lardan daha önce bölgede Girit ve Miken yerleşimlerinin var olduğunu göstermiştir.⁶⁵

MÖ. 2. Bin’den itibaren Giritli tacirler Ege adalarında ve Doğu Akdeniz’de ticari amaçlı çok sayıda koloni kurmuşlardır ve Miletos da onların uğrak yerlerinden birisi olmuştur. Geç Tunç Çağı’nda (MÖ. 1550-1200) Girit Uygarlığının çöküşüyle birlikte Anadolu’nun batı kıyıları Hititlerin “*Ahhiyawa*” olarak adlandırdığı Akha’lar, yani Miken toplulukları tarafından iskân edilmeye başlamıştır. Yine Miletos’ta bulunan çok sayıda seramik eser ve Hitit metinleri bu görüşü kanıtlar niteliktedir.⁶⁶

MÖ. 14. ve 13. yüzyıllarda Miken hâkimiyeti zayıflamaya başlamış ve Hititler Batı Anadolu’yu da içine alacak şekilde büyük bir imparatorluk kurmuşlardır. Bu dönemde, örneğin Miletos kâh Mikenlerin kâh Hititlerin egemenliği altına girmiştir. Tunç Çağı’nın sona ermesiyle, Kıta Yunanistan’dan Anadolu sahillerine büyük bir göç dalgası başlamıştır. Daha önce Peloponnesos’ta ikamet eden Ion kavimleri kuzeyden gelen Dor’lar tarafından yurtlarından atılınca Atina’ya kaçmışlar ve bir müddet orada kaldıktan sonra bir kısmı “Kyklad Adaları”na bir kısmı da daha sonradan “Ionia” diye adlandırılacak olan Anadolu’nun batı sahillerine göç etmişlerdi.⁶⁷

⁶³ Wilson, s. 1.

⁶⁴ Pelin Taş, **Antik Dönemde İonia Bölgesindeki Ölü Gömme Gelenekleri**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Pamukkale Üniversitesi Arkeoloji Enstitüsü, Denizli, 2016, s.42.

⁶⁵ Alekshin, s.150.

⁶⁶ Hüseyin Uzunoğlu, **Arkaik Ve Klasik Dönemlerde İonia Bölgesinin Politik Yapısı**, Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya, 2012, s.29, Sinem Şentürk, **İonia Arkaik Dönem Ölü Gömme Gelenekleri**, Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, İzmir, 2011, s. 8.

⁶⁷ Uzunoğlu, s.30.

İonia'nın edebi açıklaması ilk olarak yazar Herodotus tarafından MÖ 5. yüzyılda kanıtlanmıştır. İonia adı, Hellenler tarafından *Îônia* (*Ιωνία*) biçiminde kullanılmıştır. Anadolu'da ise İonia isminin, MÖ 546-334 yıllarında bölgeye egemen olan Perslerin İonia'nın aslında bir “*dodekapolis*” veya on iki kutuptan oluştuğu ve *Iana/Yauna* şeklinde kullanıldığı ifade edilmektedir. Mısırlılar *Uinim* adını kullanırken, doğu bölgelerinde *Jawan* olarak geçmektedir.⁶⁸ İonia (Colophon hariç) kıyıda bulunuyordu, çünkü kutsal Apollo Clarus ve liman şehri Notion kıyıdan yaklaşık on beş kilometre içerideydi. Bunun yanında On iki topluluktan ikisi - Sakız ve Sisam adaları anakaradan bir ya da iki kilometre içindedir. Kalan kısım Anadolu anakarasında Erythrae, Klazomenai, Teos, Phocaea, Lebedus, Colophon, Efes, Myus, Milet ve Priene'den oluşmaktadır. Bu şehirlere ayrıca Anadolu İonialıları'nın aldığı Smyrna topluluğu da eklenmiştir.⁶⁹

İonia, batıda bulunan bölgelerin en iyi bilinen ve en iyi araştırılan bölgesidir. Bu toprağın en önemli karmaşık ve güçlü krallıkları, Frig ve Lidya İmparatorluklarıdır. Kıyı bölgesi yerleşimcileri Batı Anadolu yerli halkı olmasından dolayı İonia insanları etnik kökenlerden farklı kılan bir bölgedir. Bu insanlar karmaşık bir kültürlerarası ortamda yaşamış ve etkileşime girmiştir Anadolu kıyı kenti ve 1922-23 tarihine kadar çeşitli insanlar tarafından yurt edinilmiş olmakla beraber Yunanca olarak tanımlanmış ve konuşulmuştur. Bölge coğrafi olarak çeşitli, ancak deniz yoluyla birbirine bağlıdır. Büyük dağ sıraları, Ege'ye doğru gitmeden önce araziye yatay olarak böler, uzun ve kıvrımlı bir kıyı şeridi oluşturur. Gerçekten de Samos adasının daha önce batıda Dilek Dağ sıradağlarının devamı olduğu görülebilir.⁷⁰

Klasik Yunanistan, felsefe ve bilgi için bir güç merkeziydi. Bu dönemden gelen zengin kültür, modern batı toplumu üzerinde kalıcı bir etkiye sahip olmuş ve onlara komşu olan birçok milleti ve ondan sonrakileri etkilemiştir. Yunanlılar bilim, felsefe ve din ayırımına sahip değillerdi, ancak daha önce başka hiçbir toplumun sahip olmadığı şekilde tarihi yazdıracak ilerici inançlar yaratmak için onları erittiler. Buna yol açan bir faktör, Klasik Yunanistan'ın coğrafyasıydı. Yunan toprakları, güney Balkan Yarımadası'nda, Akdeniz'e kadar uzandığı için, çok dağlıktı ve doğuda Ege

⁶⁸ Taş, s.42.

⁶⁹ Wilson, s. 4.

⁷⁰ Wilson, s.4.

Denizi ve batıda İon Denizi olmak üzere birkaç adaya sahipti. Yarımadaının bu bölümünü kaplayan dağlar nedeniyle, Yunanistan, dağlar arasındaki vadilerde veya ovalarda ve birçok adada bulunan birçok farklı şehir devletine ayrıldı. Bu bölgelerin her birinin, çok etkili olan çeşitli kültürü oluşturmaya yardımcı olan kendi lehçeleri ve kimlikleri vardı. Tarım için verimli topraklar yaratan daha küçük nehirler ve göller ve zengin, çeşitli bir iklime katkıda bulunan birçok kaynak vardı. Yunanistan coğrafyası dinleri üzerinde büyük bir etkiye sahipti. Her şehir devleti, benzer tanrılara tapmalarına rağmen kendi dini uygulamalarını sürdürüyordu.⁷¹

İonia'da şehir devletleri deniz kuzey-güney yolunda uzanıyordu. İonia toplumları kıyı boyunca kuzey-güney deniz rotasındaki deniz yoluyla birbirleriyle iletişim kurmuş, denizaşırı ülkelerde büyük servet biriktirmiştir. Batı Anadolu kıyı bölgesini dolaşmak için, İonia'nın kıyı şeridindeki geniş doğal limanların olmayışı toplulukların bu deniz trafiğinden yararlanmalarını ve böylece erken zenginleşmelerini sağlamıştır. Herodotos, İon kökenli devletlerin en güçlüsü olarak Atina'yı belirterek, Asya'daki İon devletleri diğerlerinden daha zayıf olduğu için Atinalıların İon ismini kullanmadığını belirtmektedir.⁷²

“MÖ 7. 8. ve 6. yüzyıllarda İon kentleri (özellikle bunların en önemlileri olan Ephesos, Miletos ve Samos) tüm Akdeniz havzası üzerinde güçlü bir ticari egemenlik kurdular; bilim, sanat ve felsefe alanında, daha sonra gelişen Yunan ve Roma uygarlıklarının temeli olarak kabul edilen büyük başarılarla imza attılar. İonia MÖ. 546 yılında Pers (Ahameniş İmparatorluğu) egemenliğine girdi.⁷³ MÖ. 502-496 yıllarındaki İonia İsyanının yenilgisinden sonra yıkıma uğrayarak önemini ve gücünü kaybetti. MÖ. 133'ten sonra Ephesos ve Miletos, Roma İmparatorluğu'nun “Asia” eyaletinin önemli kentleri olarak yeniden kalkındılarsa da, MÖ. 6. yüzyıldaki kültür ve siyasi önemlerine tekrar kavuşamadılar”⁷⁴

⁷¹ Caroll Moulton, **Ancient Greece and Rome: An Encyclopedia for Students**, vol. 3, Greek Religion. (New York: Charles Scribner's Sons, 1998), ss.170-173.

⁷² Taş, s.42.

⁷³ Herodotos, Miletos'un Persler tarafından işgal edilmesini şu şekilde anlatmaktadır: “Deniz de İonialıları yenen Persler, Miletos'u denizden ve karadan kuşatmaya almışlardır. Duvarlarının altındaki toprağı kazmışlar, her çeşit makinalar kullanmışladı; böylece Aristagoras'ın başlattığı ayaklanmasının altıncı yılında (Aristagoras'ın çıkarttığı ayaklanma MÖ 494'dedir) kenti alıp dipten doruğa yıkmışlar ve halkı köleleştirmişlerdir. Bu felakete oraklin Miletoslular için söylediğini doğrulamış oluyordu. Argoslular kentlerinin kuruluşları için Delphoi'ye danışmışlar ve Orakl cevabı şöyle olmuştur. “O zaman Miletos, ey belalar işçisi, o zaman birçok kişileri için zengin bir şölen, parlak bir ganimet olacaksın, kadınların ele geçecek uzun saçlıların ayaklarını yıkayacaklar ve Didyma, bizim tapınağımız yabancı efendilerin malı olacak”. Bkz. Hdt. VI. 18-19.

⁷⁴ Taş, s. 45.

2.2. ÖLÜ GÖMME GELENEĞİ VE İONİA

İnsanlar tek bir yere yerleşmedikleri için, tarih, toplumun her yerleşim yerinde aynı olmadığını göstermiştir. Yerleşim yerlerinin coğrafi konumu, o toplumun dini inançlarını, dini mimariyi ve özellikle de gömme ritüellerini ve yapılarını etkilediği için gömme uygulamaları üzerinde büyük etkiye sahipti.⁷⁵

Ölü gömme gelenekleri; ölüm öncesi, ölümün hemen sonrası ve ölüm sonrası diye üç bölüme ayrılmıştır. Ölümün herkes için kaçınılmaz bir son oluşu ve sevdiklerinden ayrılmanın verdiği acı, dünyanın her yanında ölüme evrensel bir karakter kazandırmıştır. Bu bakımdan coğrafi ve kültürel yönden farklı toplumların konuyla ilgili âdetleri, arasında çoğu zaman önemli derecede benzerlikler vardır.⁷⁶

Uygarlıkların gömü biçimleri arasında ölümün nasıl bir anlam taşıdığı en önemli belirteçlerdir. Antik Grek ve Roma uygarlıklarında ölüm son kabul edildiğinden ölünün arkasından gösterişli ağıt yakma ve dövünme törenleri yapıldığı, ayrıca uzun süre yas tutulduğu bilinmektedir. Aynı günümüzde olduğu gibi antik dönemde de, kişiye hayattayken duyulan saygı öldükten sonra da devam ettirilmek istenmiştir. Bunun sonucu olarak içlerinde çok farklı mezar tiplerini barındıran nekropol alanları oluşmuştur.⁷⁷

Anadolu'nun doğusu MÖ 5.bin yıldan itibaren özellikle Tunç Çağı süresince ilişki içerisinde olduğu Mezopotamya'nın etkisinde kalırken, Batı bölümü Avrupa kültürü ile ilişki kurmuştur. Aynı zamanda 'Geçiş Dönemi' olarak bilinen OTÇ (Orta Tunç Çağı) ile birlikte, kültürel değişiklik mezarlara ve ölü gömme geleneklerine direk yansımıştır.⁷⁸

İonia'da mezarlar sadece bir ritüel etkinlik değildir. Mezar uygulamaları kamusal etkinlikler olması nedeniyle toplum kimliğinin yararlı göstergeleridir. Örneğin, Klazomenai'de genişlemiş ünlü boyalı pişmiş toprak lahitler, zengince dekore edilmiş jantların tabut mezarın içine atılması gömme eylemine bir miktar

⁷⁵ Lucian Lucian, **VII trans. M.D. Macleod**, Cambridge: Harvard University Press, 1961, ss.68-70.

⁷⁶ M. Tuncay Özdemir, **Buldan Örneği Üzerinden Antik Çağ ve Günümüz Ölü Gömme Âdetlerinin Karşılaştırılması**, Bildiri Kitabı, s.39.

⁷⁷ Rik Vaessen, **Cultural Dynamics in Ionia at the End of the Second Millennium BCE: New Archaeological Perspectives and Prospectss**. The University of Sheffield Department of Archaeology, 2014, s.12.

⁷⁸ Gülseren Mutlu, **Anadolu'da Tunç Çağı Ölü Gömme Gelenekleri**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2005, s. 73.

törenin eşlik etmiş olabileceğinin kanıtlarıdır. Aynı zamanda ilk göze çarpan İonia'da ölü gömme uygulamalarında, büyük bir değişkenin olduğu gerçeğidir. Bu ise muhtemelen farklı alanları yansıtan, farklı alanlar arasındaki mezar uygulamalarında bu toplulukların karakteri ve kimliğinin yansıtan unsurlardır. Kuzeyden güneye çok kısa bir araştırma bile bu farkları ortaya koyar. Arkaik İonia'da var olan Phokaia'da şehrin iki noktasında kil lahitlerindeki mezarların bulunması, kentin batısında üç sıra dışı mezarın bulunması, büyük bir tümülüs kaya kesilmiş bir Lidya mezarı (*Şeytan Hamamı*) ve anakayadan oyulmuş monolitik bir “Farsça” tarzı mezar (TaşKule) bunu kanıtlar. Kios adasında da taş lahitlerde mezarlar bulunmuştur.⁷⁹

İonia bölgesi, günümüze kadar ulaşan örnekler ışığında Arkaik Dönemden Hellenistik dönem sonuna kadar tarihli üç yüze yakın nekrolojik esere sahiptir. Bu bağlamda Batı Anadolu'da en fazla nekrolojik esere sahip olan bölgedir.⁸⁰ Anadolu'daki anıtsal mezarların çoğu yağmalanmış olsa da kazı öncesinde, formları, dekorasyonları ve mobilyaları (hayatta kaldıklarında) hem mezar ritüeli hem de sosyal ideolojilere paha biçilemez bir bilgi sağlar.⁸¹

İonialılar Spartalılar gibi kahraman değillerdi ama onların dünyaya kazandırdıkları lirik şiir, resim, heykel bilim ve felsefe ve her şeyden önce araştırma ruhudur. Tek bir kasabada bile mimariyi ve kültürel durumu tanımlamak mümkündür. İyon kültürünün ortak özellikleri vardır ve bunlar yerel farklılıklardan etkilenmeyen unsurlardır.⁸² Bu durum ancak İonia şehir devletlerinin tek tek değerlendirilmesi ile mümkündür.

Toplumlardaki bireylerin ölümlerinden sonra arta kalan cesetlerinin, çeşitli şekillerde ve çeşitli ritüellerle, diğer toplum bireyleri tarafından işleme uğraması, ölümden sonraki ilk aşama olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu işlemler başta toprağa gömülmek, toprak üzerindeki bir mezara konulmak ya da yakılmak şeklinde olmuştur.

⁷⁹ Alan M. Greaves, **The Land of Ionia, (Society and Economy in the Archaic Period)** John Wiley & Sons Ltd, The Atrium, Southern Gate, Chichester, West Sussex, PO19 8SQ, United Kingdom, 2010, s. 198.

⁸⁰ Özden Ürkmez, **M.Ö. I. Bin Yılda Nekrolojik Eserler Işığında Batı Anadolu'da Ölüm İkonografisi**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2012, s. 362.

⁸¹ Elizabeth Paulette ve Baughan Baumen, **Anatolian Funerary Klinai: Tradition And Identity**, A Dissertation Submitted In Partial Satisfaction Of The Requirements For The Degree Of Doctor Of Philosophy in Classical Archaeology In The Graduate Division Of The University Of California, Berkeley, 2004, s. 22.

⁸² B. L. Webster, **Ionia In The Sixth Century B.C, Greece And Rome**, 1936, 1(6), s. 3.

Ölüm ve ölü gömme ile ilgili ikinci aşama ise, mezarlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Batı Anadolu’da kremasyon uygulaması dışındaki bu mezarlar, tümülüsler, lahitler, sandukalar, kiremit mezarlar, anıt mezarlar, kaya mezarları gibi çeşitli tiplerde karşımıza çıkar. Bu mezar tipleri toprak altında ve toprak üstünde kalanlar olarak ikiye ayrılabilirler. Tümülüsler, bazı taş lahitler ve kaya mezarları gibi, toprak üzerinde kalan tiplerin çeşitli bölümlerine işlenen figürler ve sahneler mevcuttur. Toprak altında kalan diğer mezar türlerinin başucu kısımlarına dikilen mezar taşları ise, aslında bu mezarların toprak üzerinde olan diğer bölümleridir. Bu mezar taşlarının birçoğunun üzerinde, yine çeşitli figürler ve sahneler mevcuttur. Bunlar dışında üzeri kabartmalı ya da boyalı, taştan ya da pişmiş topraktan yer altına gömülmüş birçok lahit de mevcuttur.⁸³

Genelde Anadolu’nun özelde batı Anadolu Bölgesi’nin ölü gömme geleneklerini daha iyi yorumlayabilmek için öncesinin analizinin yapılması gerekmektedir. Böylelikle, MÖ 1. Bin yılı öncesinden koparmadan, bütünün bir parçası şeklinde ele almak mümkün olur. Geçmişten gelen ölü gömme geleneklerinde yaşanan değişimler, dönüşümler, kopuşlar ve yenilikler böylece daha net anlaşılacaktır. Sadece MÖ 1. binyılın ölü gömme gelenekleri ve mezar tipleri bütünlük gibi ele alındığında köklerinden koparılacaktır.

2.3. ÜÇÜNCÜ BİN YILDA BATI ANADOLU’DA ÖLÜ GÖMME GELENEĞİ

Tunç Çağlarının başlamasıyla, yani yaklaşık M.Ö. 4. binyılın sonlarından itibaren, Anadolu’nun çeşitli bölgelerinde yapılan bilimsel çalışmalarda artış görülür. Bu bağlamda birçok Tunç Çağı mezarlığında arkeolojik kazılar yapılmıştır. Alışlagelmiş basit çukur mezarların yanı sıra, giderek daha kalıcı mezar türlerinin ortaya çıkması, mezarların saptanmasını kolaylaştıran başlıca nedenlerden biridir. Örneğin artık cesetler pişmiş topraktan küplerin, başka bir deyişle pithosların içine gömülebildiği gibi, taş levhalardan oluşan sanduka mezarlara da gömülebilmektedir.⁸⁴ Erken Tunç Çağı’nda mezarlıklar, kentleşme, uzmanlık alanlarında gelişim ve yeni mimari unsurlar ile birlikte yerleşim yerlerinin dışındaki özel alanlara yapılmaya

⁸³ Ürkmez, ss.1-2.

⁸⁴ <http://www.turkeireiseleiter.com/tarih-onesi-caglarda-olum-ve-gomu-2/>

başlamıştır. Bu dönem ölümler, öbür dünya inancına bağlı olarak; cinsiyet, yaş ve toplum içerisindeki konumuna göre farklı hediyelerle birlikte gömülmüştür.

Batı Anadolu için, yerleşim dışı mezarlık anlayışının gerçek anlamda bir “kural” halini aldığı dönem Erken Tunç Çağı’dır. Sözü edilecek çukurların mezarlık alanlarında/mezarlarla bağlantılı olarak tespit edilmiş olması itibariyle, bunların ait olduğu geniş kontekst de doğrudan sembolik dünyanın önemli bir göstergesi durumundadır. Diğer bir deyişle çukurların içlerinde barındırdıkları kalıntılar yanında, ait oldukları dar ve geniş kontekstler de dikkate alındığında, Laodikeia - Kandilkırı’ndaki ve bunlarla önemli paralellikler gösteren çevre yerleşmelerdeki bazı çukurların, mezarlıklarla ilişkili birtakım ritüellerin parçası olabileceği önerilmektedir.⁸⁵

Erken Tunç Çağı mezarlıklarına baktığımızda; Batı Anadolu Bölgesi’nde kültürel bir ortaklık olduğu görülmektedir. Genel itibariyle ölümler artık yerleşim alanı dışına, mezar hediyeleriyle birlikte ve bacakları karına çekik durumda yani hocker pozisyonunda gömülmektedir. Batı Anadolu Erken Tunç Çağı mezarlık geleneği ile Anadolu’nun diğer bölgelerinin Erken Tunç Çağı mezarlık geleneği arasında farklılıklar görülmektedir.⁸⁶

Batı Anadolu'nun tipik ölü gömme geleneği MÖ. Üçüncü Bin Yıl’da pithos mezarı ve şehir dışı mezarlıklardır. Akurgal tarafından araştırılmış olan Erken Tunç Çağı ölü gömme geleneklerine dair arkeolojik veriler pithos parçaları ve tamamen ayrı şehir dışı mezarlık alanlarında yoğunlaşmaktadır.⁸⁷ Döneme dair buluntuların başında Karataş Mezarlığı yer almaktadır. Exramural bir mezarlık tipi olmasına rağmen ev kalıntıları ve yerleşim izleri evlerin içinde veya arasında mezarların varlığı daha önce yerleşim yeri olduğuna dair kalıntılardır.

Batı Anadolu’da Erken Tunç Çağı’na tarihlenen inhumasyon gömülerde mezar mimarisinin genel olarak; pişmiş toprak mezar, basit toprak mezar ve sandık mezar tipinde olduğu tespit edilmiştir. Pişmiş toprak mezar tipindeki mezarların; pithos gömüler ve çömlek gömüler ile her iki tipteki mezar kabının bir arada kullanımıyla

⁸⁵ Umay Oğuzhanoglu Akay, Çukurun Dibinde Erken Tunç Çağı: Güneybatı Anadolu’da Bazı Çukur Örnekleri ve Sembolik Anlamları Üzerine Düşünceler, **Tematik Arkeoloji Sempozyumu**, ODTÜ, 2017s. 50.

⁸⁶ Babür Mehmet Akarsu, **Batı Anadolu’da Erken Tunç Çağı Mezarlık Geleneği**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2013, s. 1.

⁸⁷ Ekrem Akurgal, **Yortan kultur-Siedlung in Ovabayindir bei Balikesir**, Anadolu III, 1958, s. 164.

ortaya çıkan çeşitli kombinasyonlardan oluştuğu görülmektedir. Pithos gömüler genelde doğu-batı istikametinde, yatay ya da dikey olarak toprağa gömülmüştür. Etrafları ve üzerleri taşlarla örtülen mezar kaplarının ağız kısımlarını kapatmak için plaka taşlar kullanılmıştır. Toprağa yatay olarak yerleştirilen pithos gömülerin kapak taşlarının önü küçük taşlarla çevrilerek özel alanlar oluşturulmuş ve bu alanlara mezar hediyeleri konulmuştur. Bazı mezarlarda pithosların özellikle boyun kısımlarını saracak şekilde destek amaçlı tek sıra taş dizilmiştir. Üstü tamamen taşlarla örülen pithosların üzeri son olarak toprakla kapatılmıştır.⁸⁸

Kusura Mezarlığı biraz daha eskidir. Toplu halde kazılan yerleşimin, ancak ölü ve ev alanları arasındaki ayrım hala geçerlidir. Kusura yerleşiminde üç mezar bulunmuş, ama sadece bir çocuğa ait mezarın ev içine yerleştirildiği görülmüştür. Beycesultan'da kazılan tek mezar bebeklerin intramural küp mezarlarıdır. Erken Tunç Çağı yerleşiminin çok az bir kısmı kazılmasına rağmen bu dönemde çoğu mezarın ektramural olması muhtemeldir. Aphrodisias'taki erken dönemde bulunan pithos mezarlar Tunç Çağı tabakalarına aittir. Karataş'ta bütün çocuklar ektramural mezarlıklara defnedilmiş bireysel küplerde veya büyük yetişkinlerle birlikte pithoslara yerleştirilmişlerdir. Çocuklar için ektramural uygulamasının bu kadar katı olmadığı ile ilgili tek kanıt Collignon'un Yortan'daki kazılarla ilgili raporunda bulunmaktadır. Tek çocuk gömüsüne uygun tek çömlek Babaköy'de bulunan Yortan yerleşimlerine aittir.⁸⁹

Gygeas Gölü (Marmara gölü) kıyısındaki hane çocuk kalıntıları; Erken Tunç Çağı mezar yerleşmesine dair her birinin ayrı mezarlıkları olduğu ile ilgili bilgi verir. Bazı çocukların cenazesi mezarlık içinde olmasına rağmen intramural olduğu sonucuna varılabilir. Yetişkinlerin çoğu yerleşim dışı mezarlıklara gömülmüştür. Yortan, Babaköy, Eski Balıkhane ve Karataş mezarlık alanları ve dördünden elde edilen birleşik kanıtlar pithos gömü mezarlıkları ve geleneklerini tanımlamak için kullanılabilir. Yükseklikleri değişen mezar küpleri toprak çukurlarına yerleştirilerek ağız kısmı muhtemelen vücudun girişini kolaylaştırmak, eşyaları ve hediyeleri için kenarlarından biraz daha yüksek bir seviyede ağız genellikle doğuya açılır şekilde yerleştirilmiştir. Mezar eşyalarının konumu Yortan raporunda verilmemiştir ve çoğu

⁸⁸ Akarsu, s.190.

⁸⁹ W. Lamb, *Excavations at Kusura near Afyon Karahisar*, Archaeologia pl. I. ,1936,s. 86.

Babaköy mezarları yağmalandı için mezarların içeriği hakkında bilgi verilemez. Ölü ve eşyalar yerleştirildikten sonra mezar küpünün ağzı genellikle tek bir taş levha ile kapatılmıştır.⁹⁰

Bu levhanın çoğu zaman bir mezar işaretçisi olduğu düşünülebilir. Mezar işaretleri mezarların tekrar kullanılabilceği bir mezarlıkta bir zorunluluk olarak yer almıştır. Karataş'ta bulunan mezarların dörtte biri ardışık çoklu gömmeler ve düzgün bir şekilde istiflenmiş iskelet kalıntılarını oluşturur. Mezardaki kişiler arasındaki ilişki olsa da aynı zamanda mezarın yeniden kullanımı meselesinin kısmen bir kolaylık olarak da düşünülmüş olabileceğini göstermektedir.

Babaköy mezarlığında çok sayıda sanduka bulunmuş ancak tarihleri belirlenememiştir. Tek taştan yapılmış mezar ve Karataş'ta birkaç inhumasyon mezarlık pithos gömütlerin baskın olduğu gerçeğini değıştirmmez. Pithos gömü Batı Anadolu kültür kompleksinin özelliğı olarak baskın gelenek ve tipik olarak adlandırılabilir. Kusura mezarlığı genellikle Batı Anadolu'nun pithos gömme geleneğini temsil etmekle beraber Babaköy ve Yortan mezar tipleri bütünü sadece küçük bir parçası olmuştur.⁹¹

Mezar eşyaları genellikle gövdenin önünden ziyade kafatasının arkasında bulunmuştur. Batı Anadolu mezarlıkları Karataş, Eski Balikhane ve Babaköy'de olduğu gibi Kusura ve diğerleri arasındaki temel benzerlikler şehir dışı mezarlıklarda ortaktır. Pithos mezarlıklarında Kusura mezarlığının tipolojik konumunu tespit etmek zordur. Kusura'yı iki gömme âdeti arasındaki bir mezarlık olarak görmek gerekir. Yeni kazılardan elde edilen sonuçlar 3. Bin yılda Orta Anadolu'da karma gömme uygulamalarının yoğun olduğu bir zamanda Batı Anadolu'nun tek tip modeli olduğunu kanıtlar. Batı Anadolu'da genellikle mezarların pithos içinde şehir dışı mezarlıklarda yerleştirildiğı ve bazı çocuk mezarlarının küplerde olmasına rağmen, uygulanan ektramural yerleştirme kuralı, intramural gömü bilinen veya tahmin edilen ektramural gömülerin bulunduğu Beyce Sultan ve Kusura'da belgelenmiştir.⁹²

⁹⁰ M.J. Mellink, **Anatolian Chronology, in Chronologies in Old World Archaeology**, R.W. Ehrich, ed. Chicago 1965: 114.

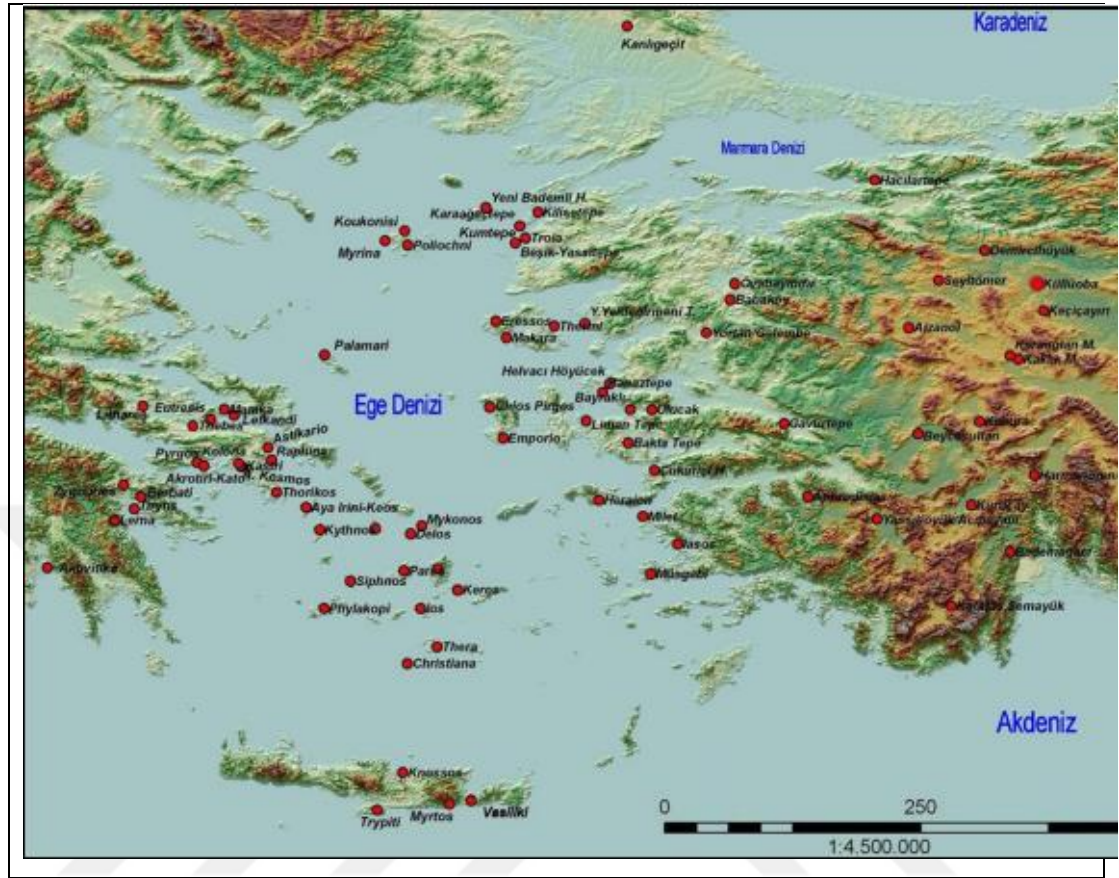
⁹¹ Tamara Stech Wheeler, Early Bronze Age Burial Customs in Western Anatolia, **American Journal of Archaeology**, 1974, 78(4), s. 418.

⁹² Mellink, s. 114.

Batı Anadolu ve Ege adalarının kültürel bakımdan aktif temas halinde olduğuna dair arkeolojik kanıtlar çok daha fazlasına izin vermek için çok yetersiz olsa da elde edilen veriler Anadolu'nun Ege'deki ölü gömme adetlerinin kıyı ve açık deniz adaları ile uyumlu olduğunu gösterir. Bu coğrafi bölgenin güney kesiminde kazılan mezarların çoğu İasos'tadır bu bölgede tek tip bir cenaze töreni geleneği hâkimdir. Bütün mezarlar taş levhalardan veya tarla taşlarından yapılmış; oval, yamuk, yarı dairesel, çokgen ve yuvarlak taş sandıklar üzerine yerleştirilmiş dört levhadan oluşan standarda sahiptir. İasos mezarlığının görünümü düzenlidir; Her mezar ve komşu mezarlar aralarında boşluk olacak şekilde sıralar halinde hizalanır. İasos'un sandıkları kabaca doğu-batı eksenini boyunca yönlendirilir. Kazılan seksen beş mezar, on altı kişinin iskeletlerini içerir bazı mezarlarda birden fazla kişi bulunmaktadır. Bu durum mezarların tekrar kullanılmak üzere ikinci bir cenaze töreni için yeniden açıldığının göstergesidir. Genellikle gömülen ilk ceset iskeleti bir tarafa itilmiş ancak ikincisi iskelet kasılmış bir pozisyonda eklenmiş olarak bulunmuştur. Bu nedenle, bu tür İasos sandıkları tüm kemikler mezarda kaldığı için aile tonozları olarak kabul edilmiştir.⁹³

⁹³ C. Doumas, **The N.P. Goulandris Collection of Early Cycladic Art**, New York, 1969, 14, s. 13.

Şekil 1: Erken Tunç Çağında Batı Anadolu

Kaynak: Fidan (2012).

Erken Tunç Çağı Batı Anadolu'sunda çoklu gömü geleneğindeki mezarlarda, gömü sayısının 2 ile 6 arasında değiştiği tespit edilmiştir. Genellikle ikili gömülerin olduğu mezarlarda en son yerleştirilen gömüler hocker pozisyonunda yatırılırken, ikiden fazla gömünün yapıldığı mezarlarda gömülerin yatırılış tarzları çoğu bölgede ayırt edilemeyecek durumdadır. Bu gelenekteki mezarlarla yoğun olarak Pekmeztepe, Demircihöyük/Sarıket, Harmanören/Göndürle, Karataş/Semayük, Babaköy/Başpınar, Bakla Tepe, Kıyıkışlacık/Iasos, Kaklık Mevki, Küçükhöyük, Bozcaada ve Kumyer'de karşılaşmıştır.⁹⁴

Iasos'ta mezarların neredeyse %20'sinde birden fazla kişi bulunur. İasos ve iç batı Anadolu'da ölü gömme işlemleri arasındaki temel benzerlikler, her iki bölgedeki mezarlıkların şehir dışında olduğudur. İasos'ta mezar işaretleri de kullanılmıştır.

⁹⁴ Akarsu, s. 194.

Samos Heraion'unun Erken Tunç Çağı tabakalarına dair buluntular Her biri bir çocuk mezarı içeren iki küpten oluşmaktadır. Etrafındaki taşlar düzgün bir şekilde kaplanmış ve her biri ayrı çukurlara gömülmüştür. Batı Anadolu'dakilere kıyasla, mezar hediyeleri mezar küplerinin içine ve dışına yerleştirilmiştir. Bazı çocuk gömmelerinde taş sanduka mezar kabı olmuştur. Iasos'taki gibi Heraion ve Asklepieion'da şehir dışı mezarlıklar, üçüncü binyılda yerleşiminin dışında var olmuştur. Ege kıyıları ve adalar Anadolu ve Ege ölü gömme adetleri onuşunda bir karışımı ortaya koymaktadır. Kos'ta bulunan pithos gömü Batı Anadolu gömü gelenekleriyle uyumsuz olması arkeolojik çalışmaların en çarpıcı sonucudur.⁹⁵

Karataş'ta insan iskelet kalıntılarının genellikle iyi korunmuş olmaları gömme adetleri hakkında çalışmalara yeni bilgiler ve önemli katkı sağlayacaktır. Ne zaman arkeolojik ve fiziksel antropolojik veriler ilişkilendirilirse, belirli mezar hediyelerinin seçilmesinin nedenlerini, aile mezarları hakkında bilgiye ve dolayısıyla Karataş' ın sosyal yapısı ile ilgili bilgilere ulaşılacaktır. Neredeyse herkesin bir küple gömüldüğü İç Batı Anadolu mezarlarında yapılacak iskelet analizi bu yönüyle bazı potansiyellere sahiptir. İskeletin nasıl olduğuna dair bir örnek analiz yeniden kültürel inşa için kullanılabilir ve ölü gömme adetlerini daha iyi açıklar. Ekstramural pithos mezarlıklarının çalışma sonunda ince farklılıkları ortaya çıkarabilir.⁹⁶

Kazılar neticesinde MÖ 3. Binyılda Batı Anadolu gömme geleneğinin en önemli unsurları yerleşim alanının dışındaki mezarlıklar ve pithos mezarı olarak tanımlanmıştır. Pithos mezarları Batı Anadolu'nun tipik bir örneğidir Mezarlıklarının bilinen bölümleri evlerin içinde veya arasında bulunmaz. Bronz Çağı; Akurgal tarafından araştırılmış, Ova bayindir, Yortan yakınında, erken tarihli ev temelleri içinde birkaç bebek mezarları keşfedilmiştir. Karataş Mezarlığı bu dönem ile ilgili en fazla verinin elde edildiği mezarlıktı. Yakınlarda gözlemlenen pithos parçaları bulunan alanlar muhtemelen bir topografinin kalıntıları olarak yorumlanmış mezarlık belli olmasına rağmen hiçbir zaman çocuk ve bebekler dışında yerleşim içi mezarlığa rastlanmaz. Marmara gölü çevresinde, Karataş'ta ve eski Balıkhane'de yapılan kazılarda Erken Tunç Çağında her birey için ayrı mezarın olduğu yalnızca çocuk ve bebeklerin bir yetişkinle gömüldüğü sonucuna ulaşılmıştır. Bebek ve çocuk yalnız

⁹⁵ Dumas,s. 17.

⁹⁶ Wheeler, s. 415.

olarak gömüldüğünde yerleşim içinde, bir yetişkinle gömüldüğünde yerleşim dışındadır.⁹⁷

Mezar kabı olarak kullanım gören pithos ve çömleklerin kombine edilerek yapıldığı mezar tiplerine Batı Anadolu'da neredeyse tüm Erken Tunç Çağı mezarlıklarında rastlanılmıştır. İki aynı tip veya farklı tipteki mezar kabının ağız ağza yerleştirilmesi, iki mezar kabının birbirini kapatacak noktalarından kırılarak birleştirilmesi ya da daha küçük olan mezar kabının ana gömünün olduğu kabın ağzını kapatmak suretiyle iç içe geçirilmesi ya da iki mezar kabının iç içe yerleştirilmesi gibi farklı varyasyonlar oluşturulmuştur. Bu tipteki mezarların Batı Anadolu'da Erken Tunç Çağı'na tarihlenen: Ahlatlı Tepecik, Bakla Tepe, Çine Tepecik Höyük, Demircihöyük/Sarıket, Harmanören/Göndürle, Karataş/Semayük, Kusura, Küçükhöyük'te sıkça uygulama bulduğu görülmektedir.⁹⁸

Yortan, Babaköy, Eski Balıkhan ve Karataş mezarlıklarında Erken Tunç Çağına ait mezarlarda pithoslar 2 metreye kadar derinlikte açılan çukurlar gömülmüşlerdir. Muhtemelen malları ve hediyeleri ve vücudun girişini kolaylaştırmak kenarları biraz daha yüksek bir seviyede yapılan pithos doğuya doğru çevrilmiştir.⁹⁹

Mezar işaretçileri de bu dönemde kullanılan diğer unsurdur. Mezar işaretleri birkaç mezar için aileyi mezarına yönlendirme gerekliliğiyle doğmuştur, aile kasası olarak bilinen birden fazla mezar içeren mezarlara rastlanmıştır. Böylece mezarların tekrar kullanılabileceği bir mezarlıkta bu tür işaretleyiciler, kapalı olabilen taş daireler şeklinde düşük höyükler şeklindedir ve sadece Karataş'ta bulunmuştur. Diğer bölgelerde yok edilmiş olması muhtemeldir. Mezarlıklar düzgün bir şekilde düzenlendiğinden, kaba satırlar ve küçük örtüşen pithoi mezarlar bir alan yüzey üzerinde işaretleyiciye sahiptir. Herhangi bir ayrıntılı gözlem yapılmadan belirteçler kaybolduktan sonra bile bir mezarlık genellikle her zaman fark edilir çünkü mezarlar ayrışma veya sürülmeye maruz kalmıştır.¹⁰⁰

⁹⁷ Wheeler, s.416.

⁹⁸ Akarsu, s.191.

⁹⁹ Wheeler, s. 416.

¹⁰⁰ Alexander Mazarakis Ainian, **Early Iron Age Greece (c. 1150–700 BCE)**, Encyclopedia of Global Archaeology, ,Springer Science+Business Media New York 2014, 2237.

Şekil 2: Karataş Mezarlığı 342 Numaralı Mezar

Batı Anadolu'nun bir başka tezahürü yine pithos gömme geleneğine sahip olan önemli merkezlerden Kusura Mezarlığıdır, ancak Karataş Babaköy ve Yortan mezar türlerinden farklıdır. Mezarlığın kazılan kısmında bu mezarlık bütünü sadece küçük bir parçası olmuştur. Kusura mezarlığı seramik kaplar sayıca cist ve toprak mezarları bakımından diğer batı Anadolu'daki pithoslara kıyasla olağan dışıdır. Dört gerçek pithoi, üç pseudo-pithos mezarları (tek bir kavanozun iki yarısı ikiye bölünmüş) boylamasına ve uzunlamasına gövdesi ve bir parça gömülü şekildedir. En büyük pithos 140 cm. yükseklik ve geri kalan 100 cm.dir. Batı Anadolu'daki diğer sitelerde pithos 2.00 metreden uzun olabilir. Karataş, Yortan ve Babaköy de bu uzunluk 200 cm'dir. Kusura Türbesinde iskeletin kafası batıya doğrudur. Yortan, Babaköy veya Karataş'ta ise başı hep doğudadır. Aynı mezarda çocuk mezarlar hariç birden fazla mezar olmamasına rağmen Kusura mezarlarında bulunmuştur. Mezarlardaki nesneler sadece küçük kaplar, bardaklar, sürahiler ve ziftlerden oluşur. Gerçek pithos mezarlıkları daha geniş malzeme aralığı içerir Mezar malları genellikle Karataş, Eski Balıkhane ve

Babaköy'deki gibi gövdenin önünde değil kafatasının arkasında yerleştirilir. Kusura ve diğer temel benzerlikler batı Anadolu mezarlıkları özellikleri ekstramural mezarlıklarda yaygındı. Kusura, mezarlar düzenli bir şekilde düzenlenmiştir üst üste binmeden mezar işaretleyicilerinin burada da kullanıldığı görülür.¹⁰¹

Kremasyondan inhumasyona geçişin bölgeden bölgeye değiştiği bilinmektedir. Batı Anadolu'da iki gelenek uzun süre birlikte uygulandığı gibi yedinci yüzyılın sonundan itibaren inhumasyon gömüler görülmeye başlanmıştır.¹⁰² Batı Anadolu'da bugüne kadar kremasyon gömünün kesin olarak uygulandığı bilinen Kaklık Mevki Mezarlık Alanı'ndan sonra ikinci mezarlık alanı Kumyer'dir. Kumyer Mezarlık Alanı'nda ele geçen 96 mezarda gömü biçiminin inhumasyon, 3 mezarda kremasyon olduğu tespit edilmiştir. Kremasyon uygulamasının yapıldığı iki farklı tipteki mezarda, değişik yaşlarda bireylerin gömülerinin olduğu saptanmıştır. Kumyer'de çömlek gömüler içinde bebek iskeletlerine ait kemik parçaları ele geçerken, 01 No'lu pithos gömüde yetişkin bir bireyin iskeletine ait kemik parçaları bulunmuştur. Bu 3 mezarda yön birliği söz konusu olup, hepsi doğu-batı aksında ve ağızları doğu yönündedir. Kremasyon gömünün yapıldığı iki çömlek, inhumasyon gömünün yapıldığı diğer çömleklerden farklı olarak küre gövdeye sahiptir. Kaklık Nekropolünde ise sadece 15 No'lu mezarda küre gövdeli, üçayaklı, ağız kenarına karşılıklı olarak yerleştirilmiş 4 adet kulpu olan bir çömlek içinde kremasyon gömüye rastlanmıştır.¹⁰³

2.4. İKİNCİ BİN YILDA BATI ANADOLU'DA ÖLÜ GÖMME GELENEĞİ

Batı Anadolu mezarlık alanları üzerine yapılan araştırmalar kıyı ve iç kesimleri kapsamaktadır. Truva, Beşik Tepe, Çandarlı Pitane, Çerkez gibi kazı alanları, Sultaniye, Panaztepe, Bayraklı, Kolophon, İzmir Agora, Selçuk Ayasuluk, Halkapınar, Milet Değirmentepe, Sarımeşe Tepe, Bakla Tepe, Çömlekçiköy, Müsgebi,

¹⁰¹ Cenker Atila, Eastern Necropolis Of Cyme: Transition From Cremation To Inhumation And Grave Types, **Akdeniz Arkeolojisi Ve Arkeometrisi**, 2019, 19(1),s.123.

¹⁰² D. C. Kurtz and J. Boardman, **Greek Burial Customs. (Aspects Of Greek And Roman Life.)** London: Thames and Hudson. 1971. s.385.

¹⁰³ Akarsu, s. 195.

Pilavtepe, Aphrodisias ve Kömürburnu kazılarında M.Ö. 2.binyıl için önemli buluntular elde edilmiştir.¹⁰⁴

Erken Tunç Çağı'nın sona ermesiyle, yani 3. binden 2. bine geçerken Anadolu'da yeni bir dönem başlıyordu. Orta Anadolu yaylalarında bir yandan Erken Hitit yerleşmeleri kurulurken, diğer yandan Asurlu tüccarlar ticaret kolonilerinin temelini atıyordu. Tüccarların dağarcıklarındaki en önemli mal hiç şüphesiz yazıydı. Yazının Anadolu'ya girmesi, arkeolojik kazılarda ele geçen nesnel kalıntılara bakarak anlaşılamayan olayların, konuşan metinlerin yardımıyla çözülebilmesini de sağlamıştır. Bu dönemde Erken Tunç Çağı geleneklerinden sapma görülmez: Hem Hititler'in merkezi Orta Anadolu'da, hem de batıda ve güneyde, gömülere ayrılmış özel alanlarda küp, taş sanduka ve basit toprak mezarlar bir arada izlenmektedir. Yeni özellik, sunu olarak verilen kapların sadece mezarların içine konmayıp dışına da yerleştirilmesidir. Dışta duranlar ölü adaklarından veya cenaze yemeklerinden arta kalıp, ölü gömme töreni sırasında veya daha sonra buraya bırakılmış olabilir.¹⁰⁵

Orta Tunç Çağı Kıta Yunanistan'da yetişkinler, şehir içine ve hatta evlerin döşemeleri altına gömülmüştür. Batı Anadolu'da şehir dışı mezarlığı ile şehir içine gömme âdeti yan yana görülmektedir. Batı Anadolu'nun bilinen en eski extramural mezarları, Troia VI tabakasına tarihlenmekte olup çömlek mezar biçimindedirler. Mezarlıkların şehrin belirli bir yönünde kurulması, ölümlerle bağın kesilmemesi, ölünün öbür dünyada yalnız kalmaması için yapıldığı görüşü OTÇ mezarlarında dikkati çekmektedir. Mezarların yerleşime göre konumu nasıl olursa olsun, ölü gömme adetleri açısından intramural ile extramural mezar tipi arasında herhangi bir farklılık görülmediği bilinmektedir.¹⁰⁶

Batı Anadolu doğal liman ağları konumları gereği kıyı şeridinde dayandığından deniz bağlantısı mezar eşyaları, gömme uygulamaları ve mezar mimarisi nedeniyle Ege'den etkilenmişti. Batı Anadolu kıyılarında denizcilik faaliyetlerinin yoğunluğu ve doğal limanların kullanımını, ölü gömme geleneklerini, cenaze mimarisini büyük ölçüde etkilemiştir. Batı Anadolu'nun merkezi limanlarından biri olan Panaztepe kıyı

¹⁰⁴ Akyurt, İ. M. 1998. **M.Ö. 2. Binde Anadolu'da Ölü Gömme Adetleri**. Ankara: Türk Tarih Kurumu, ss.7-35; Gür, B. 2013. Miken Buluntulu Batı Anadolu Mezarlarının Tanımlanmasına Yönelik Öneriler. **Arkeoloji ve Sanat** 142, s.35.

¹⁰⁵ <http://www.turkeireiseleiter.com/tarih-oncesi-caglarda-olum-ve-gomu-2/>

¹⁰⁶ Mutlu, s. 96.

bölgesi; aynı bölgede liman tesisleri, mezarlık ve yerleşim alanı olmakla beraber güneye kıyasla çok çeşitli mal ve mezar türlerini içeriyordu. Kıyı şeridinin kuzey ve güney kısımları arasındaki konumu, bu zenginliğin kaynağıdır. Aynı zamanda birbirine bağlı kültürel peyzajın iki yüzünden biri olan Ege toplulukları ile farklı ölçülerde etkileşim de bunun nedenlerinden biridir.¹⁰⁷

Panaztepe’de minyatür tholos, mezar odası, mezar kavanozları, pithos, çömleği, taş kutular, sanduka mezarlık mezarlar, çukur ve kompozit mezarlar M.Ö 2. Binyılın ilk evresine tarihlenmiştir. Sanduka mezarlar ikinci evrede bulunmaktadır. Mezarlıkta inhumasyon ve kremasyon gömme adetleri birlikte yapılmıştır. Çoğu birey hocker ve yarı hocker pozisyonlarında gömülmüş, çömlek ve küçük mezar küplerinde kremasyon örnekleri bulunmuştur.¹⁰⁸ Panaztepe’de küp mezarlar 2. Binyılın yarısına tarihlenmektedir. Birinci evreye ait pithoslar dikdörtgen temelli taşlarla çevrilmiştir. İmar planı ve küplerin üst kısımları moloz taşla doldurulmuştur. Küpler çeşitli boyutlardadır. Büyük küpler aile için kullanılmış ve orta boy küpler çocuk kemikleri içermektedir. Diğer mezar sınıflarında olduğu gibi, pithos mezarlar birçok kez kullanılmıştır. Örneğin, pithoslardan birine sekiz kişi defnedildiği görülmüştür.¹⁰⁹

Beşik Tepe'deki mezarlık alanı bölgedeki konumunu anlamak için güneye doğru kazılmıştır. Mezarlık, denizden taş duvarla ayrılmış bir burun üzerine oturmaktadır. 58'i pithos olmak üzere 100'den fazla mezar bulunmuştur. Troya geç tunç çağına tarihlenen mezarlık (13 yy.) çanak çömlek esaslıdır. Mezarlıkta pithos, sanduka, kerpiç çevrili mezarlar, urneler ve planlı bir megaron dâhil ve mezar odası gibi çok sayıda farklı mezar tipi tespit edilmiştir. Mezarların çoğu güneydoğuya doğru yönelmiş ve yassı taşlarla çevriliydi. Beşik Tepe’de, Müsgebi ve Panaztepe mezarlıkları gibi, mezarların çoklu kullanımı, gömme ve yakma geleneklerinin bir arada olduğu tespit edilmiştir. Bazı mezarların boş olması Korfmann' ın mezarların savaşçılar için geçici mezarlar olarak kullanıldığı, kemiklerinin daha sonra

¹⁰⁷ Nuray Nisan Köknar, **Late Bronze Age Burials, Mycenaean Connections, and The Maritime Cultural Landscape of The Western Anatolian Coast**, A Dissertation Submitted to the Graduate School of Social Sciences and Humanities in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree of Master of Arts in Archaeology, Koç University, 2010,s. 104.

¹⁰⁸ Aykut Erkanal. Yeni Buluntular Işığında Panaztepe Kazısı, TTK yayınları, Ankara, 2005, s.55.

¹⁰⁹ Erkanal,s. 259.

vatanlarındaki mezarlıklara taşındığını öne sürmesine neden oldu. Kırık çanak çömlek parçalarının yanında bulunan delikli bir taş, libasyon törenleri ile bağlantılıdır.¹¹⁰

Batı Anadolu Bölgesi'nde Troia'da, çömlek mezarlar içerisine gömülen bebeklerin yaş grupları incelendiğinde bir yaşından küçüklere ait oldukları görülmüştür. Mezar kabı olarak kullanım gören pithos ve çömleklerin kombine edilerek yapıldığı mezar tiplerine Batı Anadolu'da neredeyse tüm Erken Tunç Çağı mezarlıklarında rastlanılmıştır. Troia'da bebeklerin pithos mezarlara tek veya birkaçının bir arada gömüldüğü tespit edilmiştir. Panaztepe'de çocuklar orta boy pithoslara tek başına ya da büyük pithoslara, Beşiktepe'de pithos mezarlarda ya da Müsgebi'de kaya mezarlarda olduğu gibi yetişkinlere benzer şekilde gömülmüşlerdir. Beşiktepe'de yetişkinler pithoslara hocker, taş sanduka mezarlara dorsal, Müsgebi'de bir örneğe göre ise dorsal şeklinde yatırılmıştır.¹¹¹ Beşiktepe'de gömülü iki kişinin yer aldığı, etrafı taşla çevrili bir pithos mezar ortaya çıkarılmış, mezarlık alanının kuzey tarafında bulunmuştur. Korfmann, bunun Panaztepe'deki bir örneğe benzer bir tümülüs veya tholos mezarı olduğunu belirtmiştir.¹¹²

Miletos'ta bulunan tholos mezar, priform küp buluntusundan yola çıkarak MÖ 2. binde Ionia Bölgesinde bir tholos mezar geleneğinin varlığından söz etmek mümkündür.¹¹³

Değirmentepe Milet 553'e 1,5 km uzaklıkta, Kalabak Tepe'nin yanındadır ve bugünkü Zeytintepe. Hem Milet hem de Değirmentepe, nehrin bir girişinde yer almaktadır. Değirmentepe mezarlığı Miken tarihi araştırmaları için değerli bir kaynaktır. Değirmentepe mezarlığı 1650-1100 yıllarına tarihlenen tholos planlı mezarları içerir.¹¹⁴ Mezarlık farklı 2.binyıl ve 1.bin yıl gibi farklı dönemlerde

¹¹⁰ Korfmann, M., *Vorbericht über die Ergebnisse der Grabungen am Beşik-Yassitepe, Beşik-Sivritepe und Beşik-Gräberfeld*, AA,1986, 3, s.324, Korfmann, M., 1986. *Beşik -Yassitepe, Beşik-Sivritepe ve Beşik Mezarlığı Ön Raporu*. 1984, 7., s.235..

¹¹¹ Arife Aslan, *Miletos Nekropolis'i'nde Dt2012.2m Mezarı Seramik Buluntuları*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Pamukkale Üniversitesi Arkeoloji Enstitüsü, Denizli, 2019,ss. 35-36.

¹¹² Köknar,s.79.

¹¹³ Taş, s.132.

¹¹⁴ Niemeier, W. D. *The Mycenaeans in Western Anatolia and the Problem of the Origins of the Sea Peoples.* In *Mediterranean Peoples in Transition*, edited by S. Gitin, A. Mazar, E. Stern, 17-65. Kudüs: Israel Exploration Society.Niemeier 1998, ss. 36-37; Gür, s. 95; İslam, H. A. ve A. Aslan. Milet Nekropolü, Değirmentepe Mevkii Kazı Çalışmaları (2012-2013). **23. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu**,2015, s. 378.

kullanılmıştır. 100 mezardan on bir tanesi Miken inhumasyon gömüsü ile ilgili bulgular taşır.

Müsgebi Mezarlığı, Müsgebi köy merkezinden Bodrum'a 9 km, bugünkü Ortakent'te 1 km, dağların eteklerinde bir vadinin yamacında yer alır. Müsgebi' de kırk yedi kaya mezarı bulunmuştur. Mezarların girişleri mezarın yönüne göre düzenlenmiştir. Güney yamacındaki mezarlar ile diğer yöne eğimli olan mezarlar doğu-girişlere bakmaktadır. Herbiri 2-3 metre mesafede 19 mezar bulundu. Mezarlar, inhumasyon ve kremasyon gömülerini bir arada barındırmaktaydı. Örneğin, 6 ve 8 numaralı mezarlar inhumasyon, 3 numaralı gömü ise kremasyondur.¹¹⁵

Pilavtepe, Bodrum'a 40 km. uzaklıkta Milas-Bodrum karayolu arasında yer almaktadır. Pilavtepe dikdörtgen mezar odası alandaki tek örnektir. Yamacın güney tarafında yer alır ve sular sırasında bulunmuştur. Pilavtepe mezar odası da diğer mezarlar gibi defalarca kullanılmıştır. Kurtarılan eserler mezarın seçkin bir aileye ait olduğunu gösterir.

Pilavtepe çok çeşitli mezarları içeren tek bir mezardan oluşmaktadır. Mezar, diğer dört mezarlık alanıyla aynı özellikleri paylaşıyor: birincisi coğrafi olarak körfezde avantajlı konumu, ikincisi kayaya oyulmuş yapısı ile Müsgebi ve Değirmentepe ve sonuncusu zengin mezar hediyeleri ile özellikle Panaztepe,,Müsgebi ve Beşik Tepe ile benzerlik göstermektedir. Önceki mezar alanlarında olduğu gibi, Pilavtepe çanak çömlek ve gömü gibi kültürel özellikler bakımından Miken'i yansıtmaktadır.¹¹⁶

2.5. BİRİNCİ BİN YILDA ÖLÜ GÖMME GELENEĞİ VE İONİA'DAKİ İZLERİ

Arkaik dönemlere ait Erken Demir Çağında (MÖ 1100-480) en yoğun hareketlilik Akdeniz Havzası'nın diğer medeniyetleri; İtalya ve Sicilya, Kuzey Afrika, Fransa, İspanya, Küçük Asya ve Karadeniz bölgesi ile beraber Yunanlıların geldikleri ve yerleştikleri en canlı ve karmaşık alanlardan biri İonia idi.¹¹⁷

¹¹⁵ Köknar,s.95.

¹¹⁶ Köknar, s.106.

¹¹⁷ Wilson, s.1

Güneydoğu Anadolu, Doğu Akdeniz ve kısmen İç Anadolu bölgelerinde Geç Hititler, Doğu Anadolu'da Hurrilerin devamı Urartular, Orta Anadolu'da Frigler, Batı Anadolu'da Lidyalılar, Güneybatı Anadolu'da Likyalılar ve Ege'de İonialılar yüksek uygarlıklar kurmuşlardır. Bu topluluklar, Mısırlılar, Fenikeliler ve Babillilerle birlikte daha sonraki Hellen uygarlığı üzerinde büyük ölçüde etki yaparak, bugünkü dünya kültürünün oluşmasında önemli katkılarda bulunmuşlardır.¹¹⁸

Geç Tunç Çağı'ndan Klasik döneme, yani on birinci yüzyılın ortasından beşinci yüzyılın başlarına kadar uzanan dönem, alt dönemlere ayrılır: Protogeometrik (MÖ 1050-900), Geometrik (900-900- 700 BCE) ve Arkaik (700-480 BCE). Miken dünyasının yıkımını gören Geç Tunç Çağı'nın son evresi- onikinci yüzyıl - Geç Helladik III C (LH IIIC) ve Girit'te Geç Minos (LM IIIC) olarak sınıflandırılır.¹¹⁹

¹¹⁸ Alpaslan Ceylan ve Yasin Topaloğlu, **Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri-Demir Çağı Araştırmaları Üzerine Değerlendirmeler**, Ege Yayınları, İstanbul.2008,s. 1.

¹¹⁹ Ainian, s. 2237.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

PROTOGEOMETRİK DÖNEM, GEOMETRİK DÖNEM, ARKAİK DÖNEM VE KLASİK DÖNEM VE HELLENİSTİK DÖNEM

3.1. PROTOGEOMETRİK DÖNEM (M.Ö. 1050/1000–900) İONİA BÖLGESİ KENTLERİ VE ÖLÜ GÖMME GELENEKLERİ

M. Ö. II. binin sonlarında, boğazlar üzerinden Anadolu'ya olan Deniz Kavimleri Göçleri köklü değişikliklere neden olur. Anadolu'nun büyük bir bölümüne egemen olan Hitit İmparatorluğu tarih sahnesinden silinir. M. Ö. I. binin ilk yarısında, Anadolu, çeşitli bölgelerde kurulan Geç Hitit, Urartu ve Frig krallıkları idaresi altında kalır. Aynı tarihlerde, Dor göçlerinden nasibini alan Yunanistan halkı ise, adalar üzerinden Batı Anadolu'ya geçerek yerli halkla kaynaşır ve İon Uygarlığının temelini atar. Böylece, ilk koloni yerleşimleri kurulur. Pergelle çizilmiş motiflerin özelliklerini yansıtan bu dönem, “*Protogeometrik Dönem*” olarak adlandırılır.¹²⁰

İonia toplumlarının arkeolojisinde Bronz Çağı ve Demir Çağı arasında bir süreklilik vardır ve malzemede önemli bir değişiklik yoktur. Kültürü, özellikle çömlek, mezar gelenekleri veya ev yapıları bunu destekleyebilecek birçok unsura sahiptir. Atina protogeometrik çömlekçilik, kültürler arası etkileşimin bir sonucu olarak Ege genelinde, İonialılar'dan önce Minoan ve Miken dönemlerinde de vardı. Daha sonra toprağa yerleşen göçmenlerin kendilerini veya topluluklarını İonia olarak tanımlamalarından sonra da bu etki devam etmiştir.¹²¹

İonia bölgesindeki Protogeometrik dönem nekropollerinde bulunan mezarlarda yön birliğinin olup olmadığının anlaşılması için eldeki veriler maalesef yetersizdir.

Protogeometrik devrin başlangıcında hızlı çömlekçi çarkının kullanılmaya başlanması bu dönemin en önemli ilerlemesi olarak kabul edilmektedir Miken Medeniyeti'nin çöküşünün ardından, İ.Ö. 1050 yıllarında Atina'da, yozlaşmış Miken

¹²⁰ Şentürk, s. 108.

¹²¹ Ünal Türkan, *Anaia/ Kadı Kalesi Protogeometrik Ve Geometrik Dönem Seramikleri*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2006, s. 4.

formlarından gelişen yeni Protogeometrik stil ortaya çıkmıştır. Stilin dekorasyonu basit, titiz ve oldukça etkileyicidir.¹²²

3.1.1. Klazomenai

İzmir Körfezi'nin güney kıyısındaki Klazomenae, körfeze giren ve çıkan deniz trafiğinin yanı sıra komşu küçük adaların etrafındaki deniz trafiğini kontrol etmek için birinci sınıf bir konumdaydı. Buradaki yerleşme MÖ 4. binyıla kadar uzanmaktadır. Buradaki kazılar, Tunç ve Demir Çağları boyunca, paha biçilmez bir bilgi kaynağı olmakla beraber ilk sakinlerinin ev yaşamlarına bir pencere açan yerleşim kanıtlarını da bulundurmaktadır.

Burada alanın farklı alanlarında çalışan iki arkeoloji ekibinin tespitlerine göre Klazomenae; bir zamanlar anakarayı küçük bir adaya bağlayan uzun bir mendirek tarafından bir arada tutulan iki bölümden oluşan bir kasabadır. Bu iki alan farklı zamanlarda kullanılmıştır. Tunç Çağı boyunca yerleşim anakaradaydı. Erken Demir Çağı şehri yerleşim, sanayi ve mezarlık alanlarından oluşuyordu. Büyük bir eğrisel yapı- büyük olasılıkla bir hane birimi - yerleşimin merkezinde, çanak çömlek üretimi ve mezarlığın şehrin eteklerine indirildiği yer alıyor.¹²³

Yerleşimin on birinci yüzyıla girmeden devam edip etmediği uzun süre açık kalmasa da, Limantepe' deki son kazılar, Protogeometrik yapıların Geç Bronz Çağı yapılarının hemen üstüne inşa edildiğini ve en az bir durumda Geç Bronz Çağı duvarlarını içerdiklerini göstermiştir. Hiç şüphesiz Limantepe / Klazomenai'nin Geç Tunç ve Erken Demir Çağı'nda sürekli yerleşim yeridir.¹²⁴ En az üç eğrisel yapı tarihte on birinci yüzyıldan Geometrik döneme kadar uzanmaktadır. Bu üç yapının en erkeni, Erken Protogeometrik skyphos'un¹²⁵ bulunduğu bir intramural çocuk gömüsüdür ve

¹²² Türkan, s. 4.

¹²³ <https://www.world-archaeology.com/features/clazomenae-3/>

¹²⁴ Erkanal, s. 225.

¹²⁵ “Atinalılar tarafından M.Ö. 6 – 4 yy arasında kullanılan en yaygın içki kabıdır. Gövdeye göre küçük kulplara sahiptir. Bunlar taşıma amaçlı değildir, kap kulplarından değil gövdesinden tutularak kullanılırdı. Skyphos'ların yaygın olarak kullanılan tiplerinde kulplar ilk önce çan şeklinde, daha sonra at nalı şeklinde ve en son da üçgen şeklinde bir form alırlar. M.Ö. 4. yy içinde ayak küçük ve değişkendir. Gövdenin alt kısmı sanki tutmak için bir ayak gibi yapılır. Skyphos kendi içinde farklı tiplere ayrılırlar.” Bknz. Brian A. Sparkes, Lucy Talcott, *The Athenian Agora*, Vol. XII, *Black and Plain Pottery of the 6th, 5th, and 4th Centuries B.C.*, New Jersey, 1970., Susan I. Rotroff, *The*

kısmen tahrip edilmiştir.¹²⁶ Ayrıca, buluntular elle çizilmiş eşmerkezli dairelere sahip bir amfora ve bir pişirme kabı içermektedir.¹²⁷ Skyphos içinde protogeometrik döneme ait krater parçası ve çeşitli krater ve kesit parçaları kültün antik çağına tanıklık eder. Ayrıca yüzlerce küçük heykelcikler eşliğinde küçük enochoes (çömelen) çocuk çok popüler bir kutsal alanı da göstermiştir.¹²⁸

Limantepe'nin güney sınırlarında gerçekleştirilen kazılar haricinde yerleşimin demir çağına ait buluntuların yetersiz olmasına ve genellikle stratigrafik olmayan kontekstlerden gelmesine rağmen, Klazomenai Protogeometrik dönem içinde önemli bir merkez olarak karşımıza çıkmaktadır.¹²⁹ Klazomenai'nin Protogeometrik dönemine ait mezar buluntularının oldukça az sayıda ve dağınık ele geçmesi gömü gelenekleri açısından yetersiz veriler olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak Protogeometrik dönem İoniası için nekropol- kent ilişkisi arasındaki ilişkinin belirlenmesi yalnızca Klazomenai'den sağlanabilmektedir.¹³⁰ Yerleşimin Protogeometrik dönemi içinde, belli vazo formları, lekythos, amphoriskos, kalathos ve pyksisler yok denecek kadar az ele geçmiştir. İspatlanmış olmamakla birlikte bu formların özel mezar kontekstlerinde kullanıldığı ileri sürülmektedir.¹³¹

Eski kaynaklar İon göçleri sırasında Klazomenai'nin kolonizasyonu için nispeten geç bir tarihi gösterir. Pausanias'a¹³² göre Asya'ya gelen İonialılar Küçük Asya sahilinde bir süre dolaşmış, Ida Dağı'nın altında şehirler kurmuş ve Colophon toprakları ve sonunda Klazomenai yerleşmiştir. Demir Çağı yerleşimi tarih öncesi höyükten 250 metreyi geçerek güneye doğru devam etmiştir. Limantepe ve Yıldıztepe Tepesi'nin yamaçları ölü gömme gelenekleri ile ilgili bilgiler verir. Bunlar Protogeometrik ve Geometrik dönemlere aittir. Yoğun süslemeli büyük bir boyun

Athenian Agora, Vol. XXIX, Hellenistik Pottery, Athenian and Imported wheelmade Table Ware and related Materia, New Jersey, 1997.

¹²⁶ G. Bakır-Y. Ersoy-M. Zeren-F. Özbay-B. Hürmüzlü, 2002 Yılı Klazomenai Kazısı, **XXV. Kazı Sonuçları Toplantısı**, 2. Cilt, (26-31 Mayıs 2003) Ankara, s. 103

¹²⁷ Vaessen, s. 21.

¹²⁸ Yasemin Tuna- **Nörling Attische Keramik aus Klazomenai**, (-Saarbrücker St. zur Archäol. Und alten Gesch. 11); 1, s.21.

¹²⁹ Türkan, s. 15.

¹³⁰ G. Bakır, Y. Ersoy, İ.Fazlıoğlu, N. Aytaçlar, H. Cevizoğlu, B. Hürmüzlü, Y. Sezgin, "1999 yılı Klazomenai Kazısı", XXII. Kazı Sonuçları Toplantısı, 2. Cilt, 27-38. 2001,s.32.

¹³¹ Türkan, s. 17.

¹³² *Pausanias:Roma döneminde yaşayan MS ikinci yüzyılın Yunan gezgin ve coğrafyacısıyd. Yunanistan'dan Mısır'a kadar yaptığı seyahatlerinde gördüklerini "Periegesis tes Hellados" isimli ünlü 10 ciltlik eserinde aktardı.*

amforası vardır ve omzunda eş merkezli daireler ve bir inhumasyon ritüeline dayanır. Geç Geometrik mezar uygulaması sadece inhumasyonlardır. Cesedin yanmasının açık zeminde gerçekleşmiş olduğuna dair kanıtlar vardır.

Ayrıca, Limantepe / Klazomenai'deki son kazılar sırasında bulunan Protogeometrik seramik fırını ve bir dizi Protogeometrik gömü Geç Bronz Çağı ve Erken Demir Çağı'nı kapsayan sürekli stratigrafik ve mimari bir dizinin olduğuna dair kanıtlardır. Bu yapı, ilişkilendirilen seramiklere dayanarak, MÖ 10. yüzyılın son on birinci ve ilk yarısına tarihlenebilecek en erken evreden oluşmaktadır. Bu ilk aşamaya ait buluntular temel olarak depolama kapları olarak kullanılan kaplardaki mezar örnekleridir. Bunlar Geç Protogeometrik ve Geometrik dönemlere tarihlenmektedir.¹³³ Aynı döneme tarihlenen birkaç çömlek mezar da ortaya çıkarılmıştır. Bu mezarlar çok az iskelet kalıntısı içermekle beraber iki bronz bilezik ve vücudun etrafında eş merkezli yarı daireler içeren bantlı tipik bir Protogeometrik sürahi bulundurmaktaydı.¹³⁴

Arkaik Dönem savunma duvarının içinde ve etrafında bulunan buluntular ışığında pithos ve amphora gömüler Protogeometrik Dönem'e tarihlenmiştir. Alanda ele geçen en erken gömüler, ana kayanın oyularak içine yerleştirilmiş 2 adet pithos mezardır.¹³⁵

Pithos mezarlar dışında, amphora, hydria ve pişirme kapları da mezar olarak kullanılmıştır. 2007 yılı kazılarında ortaya çıkarılan 17 no.lu amphora mezar, boyundan kulplu ve omuzdan yarım konsantrik dairelerle bezenmiştir. Bu mezar, bir bebek gömüsü için kullanılmıştır. Orta/Geç Protogeometrik Dönem'e tarihlendirilmiş 18 no.lu hydria ile 19 no.lu pişirme kabı ise, ağızları taşla kapatıldıktan sonra, güneye bakacak şekilde zemine yerleştirilmiştir. 18 no.lu hydria mezar, omuzda diller ile bezenmiş ve üslup özellikleri göz önünde bulundurulduğunda MÖ 10. yy.'a tarihlenmiştir.¹³⁶

Klazomenai örneklerinde, MÖ 9. yüzyıldan itibaren sanduka mezarların yapıldığı belirlenmiştir. HBT alanında Demir Çağ'ına tarihlendirilen üç adet örnek ile Kaya Elmalı alanından bulunan Geç Protogeometrik Döneme tarihlendirilen bir örnek

¹³³ Bakır ve diğerleri. 2002 Yılı Klazomenai, ss.102-103

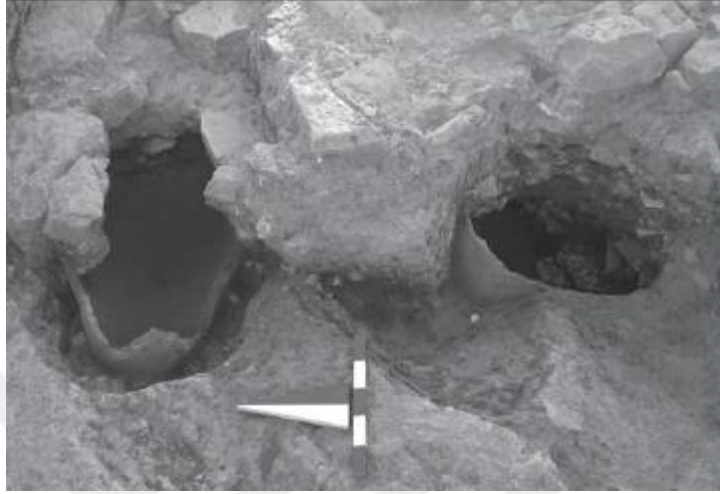
¹³⁴ Erkanal, s.224.

¹³⁵ Taş, s.100.

¹³⁶ Taş, s.100.

basit sanduka şeklinde yapılmışlardır. Mezarın sandukası dikine koyulmuş levha biçimli taşlardan oluşturulurken, üzeri düz plaka kapatılmıştır.¹³⁷

Şekil 3: Klazomenai'deki Protogeometrik Dönem Pithosları

Protogeometrik Dönem'de pithos, amphora veya çömlek gibi kaplara yapılan gömüler Klazomenai'de bulunmaktadır. Bebek ve çocukların gömüldüğü amphoralar MÖ 7. yy.'ın üçüncü çeyreğinden başlayarak Arkaik ve Klasik Dönem boyunca kullanılmıştır. Genellikle basit yapıdadırlar. Tüm dönemlerde olduğu gibi, ağızları bir taşla kapatılmış, çevreleri küçük taşlarla desteklenerek üzerleri kapatılmıştır.¹³⁸

Klazomenai'de Yıldıztepe Nekropolü'nde bir yapı tabanında bulunan pithos gömü, Geç Protogeometrik döneme işaret etmektedir.¹³⁹

3.1.2. Teos

Kuzeyde Phokaia'dan güneyde Miletos'a kadar uzanan, güneybatıda Sakız ve Samos açık deniz adaları ile çevrili olan İonia, kültürel olarak birleşik ama coğrafi olarak bölünmüş bir alandı. Teos antik kenti Küçük Asya'da İonia'nın merkezinde yer alıyordu. İon kentleri arasındaki iletişim, deniz yoluyla yürütülüyordu.¹⁴⁰

¹³⁷ Serhat Foça, **Teos Batı Nekropolisi: Mezar Tipolojisi Ve Buluntular**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2019, s. 53.

¹³⁸ Taş, s. 131.

¹³⁹ Dilan Bozkurt, **Lydia Krallığı Dönemindeki Lydia Ve İonia İlişkileri**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2009, s. 39.

¹⁴⁰ Jonathan Ryan Strang, **The City Of Dionysos: A Social And Historical Study Of The Ionian City Of Teos**, A Dissertation Submitted To The Faculty Of The Graduate School Of The State University

Kentteki en erken mezar tipi, Protogeometrik Dönem'e ait kremasyon mezarlar olmalıdır. Klazomenai kentinde yaygın olarak uygulanan birincil kremasyonların aksine; Teos'ta, kül ve kemik kalıntılarının yakma alanından toplanıp başka bir yere gömüldüğü veya kaplarda muhafaza edildiği ikincil kremasyonlar tercih edilmiştir. Protogeometrik Dönem'deki Teos kremasyonları, yakma çukurlarında libasyon kaplarıyla birlikte yakılmış; daha sonra kalıntılar toplanarak mezar alanına gömülmüştür.¹⁴¹

1963 yılında yapılan kazı çalışmasında, E çukuru olarak isimlendirilen açmada, tiyatronun 100 m güneyinde bir adet çömlek mezar tespit edilmiştir. Bebek ya da çocuk bireye ait kemiklerin ele geçtiği boyundan kulplu amphora kullanılarak oluşturulan mezar, Protogeometrik Döneme tarihlendirilmektedir. Yine 1963 yılı kazılarında ele geçirilen bir büyük amphora, Teos kazılarında tespit edilen ilk kremasyon mezarlardan biridir. Yunan dünyasında, özellikle Klasik Dönem'e kadar, bebeklerde kremasyon gömünün tercih edilmediği bilinmektedir. Ancak bu kremasyon mezar bir bebeğe aittir. Boyun kısmındaki yaprak figürleri, amphorayı Geç Protogeometrik Dönem'e tarihlemektedir.¹⁴²

Şekil 4: Çömlek Mezar

Of New York At Buffalo In Partial Fulfillment Of The Requirements For The Degree Of Doctor Of Philosophy, 2007, s.20.

¹⁴¹ Taş, s.127.

¹⁴² Strang, s. 20.

3.1.3. Kolophon

Kolophon, İzmir'in Menderes ilçesine bağlı Değirmendere ve Çamönü Köyleri arasında yer alır. Deniz kıyısından 15 km. içerde bulunan kent, Smyrna'yı Notion ve Ephesos'a bağlayan en kısa güzergâh konumundadır. Kentteki ilk kazılar, 1885 yılında C. Schuchhardt tarafından başlatılmıştır.

Kazılar ve yüzey araştırmalarında, kente 2 km. mesafedeki Kocabaş Tepe'de Kalkolitik Dönem ve Geç Tunç Çağı'na ait kalıntılar tespit edilerek; kentin prehistorik yerleşimlere sahne olduğu belirlenmiştir. Nekropol alanları ise kentin kuzey ve güney bölümlerinde bulunmaktadır.

Kolophon'un Geç Tunç Çağından başlayıp, Geç Antik Çağa kadar uzanan tarihi boyunca kullanılan mezar tipleri: tümülüs, sandık, kaya oygu mezarlar ve mezar stelleridir. Kalabacık Tepesinin kuzeybatısında tespit edilen Miken tholosu, kentte bulunan en erken mezarı temsil etmektedir. Bindirme tekniği ile inşa edilmiş mezar odası, kubbe oluşturacak şekilde içe meyillidir. Kubbe biçiminde yükselen mezar odasının üst kısmının nasıl kapatıldığı ise belirlenememiştir.¹⁴³

3.1.4. Bölüm Değerlendirmesi

Protogeometrik Dönemde intramural ve extramural gömüler bir arada görülmektedir. Attika bölgesinde Protogeometrik ve Geometrik gömülerin yapıldığı Kerameikos Nekropolü kent dışında yer alırken, İonia'da Klazomenai'de Arkaik Sur duvarının önünde, Teos'ta Hellenistik dönem bothrosunun dibinde, Miletos'ta Kutsal Yol yanında ve Khios'ta şehir merkezinde yer almaktadır. Nekropol- Kent ilişkisi arasındaki ilişkinin belirlenmesi için birden çok mezara ihtiyaç duyulmaktadır. Bu veri Protogeometrik dönem İoniası için yalnızca Klazomenai'den sağlanabilmektedir. Hamdi Balaban tarlası gömüleri Arkaik Dur duvarının altında, yani belki de Protogeometrik dönem kentinin dışında, Kaya Elmalı tarlası sektöründe Protogeometrik dönem apsidal bir yapının altında ve çevresinde yani yerleşim içinde

¹⁴³ Taş, ss.117-118.

bulunmuştur. Fakat yerleşim içi gömülerin tümü bebek ve çocuklara aittir. Kentin dışı sayılabilecek alandaki gömüler ise yetişkinlere aittir.¹⁴⁴

İonia bölgesindeki Protogeometrik dönem nekropollerinde bulunan mezarlarda yön birliğinin olup olmadığının anlaşılması için eldeki veriler maalesef yetersizdir. Klazomenai kenti özelinde yön birliği görülmemektedir.¹⁴⁵

Mezar belirteçleri Arkaik Dönemle beraber yaygınlaşmaya başlamasına rağmen, Protogeometrik dönem için Klazomenai’de kap içine yapılan gömülerin ağız kısmına, kapatma amaçlı seramikler haricinde üç adet taş konmaktadır.

Gömü yöntemi olarak Protogeometrik dönem mezarlarında genel olarak bebek ve çocuklar inhumasyon, yetişkinler kremasyon veya inhumasyon şekilde gömülmüşlerdir. Yetişkinler pithos, çukur içi, kaya yarığı içine gömülmüşlerdir. Çocuklar ve bebekler amphora, hydria, mutfak kabı ve kist mezara gömülmüşlerdir. Kist mezarlar genellikle bebekler için kullanılmıştır.

Mezar hediyeleri İonia’nın Protogeometrik dönemi için çok popüler değildir. Bazı mezarlarda skyphos, olpe, oinochoe, kase, amphora, bronz fibula, bilezik ve broş ele geçmiştir.

Protogeometrik dönem ölü gömme geleneği açısından bebek ve çocuklarda yalnızca inhumasyon görüldüğü çıkarımına varılabilir.

3.2. GEOMETRİK DÖNEM

Protogeometrik Dönem’in sonları ve Geometrik Dönem’in başlarında, İonia kentlerinde kremasyon hızla yaygınlaşmıştır. Arkaik Dönem’de ise inhumasyonun yavaş yavaş kremasyonun yerini aldığı görülmektedir.¹⁴⁶

Protogeometrik ve Geometrik Dönem’de, pithos, çömlek vb. kap mezarlar, sandık mezarlar ve basit toprak mezarlar kullanılmaya devam etmiştir. Geometrik Dönem’in sonlarına doğru, bölgedeki mezar tipleri arasına tümülüsler eklenmiştir. En erken örnekleri, MÖ 8.-7. yy.’lara tarihlendirilen Kolophon Tümülüsleridir.¹⁴⁷

¹⁴⁴ W. Kraiker ve K. Kübler, *Die Nekropolen Des 12.bis 10.Jahrhunderts*, 1939,ss. 179-180.

¹⁴⁵ P. Ulusoy, *Klazomenai Asty’sünde Yerleşim Düzenleri ve Değişimleri: Politik, Sosyal ve Çevresel Faktörler*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019, s.11.

¹⁴⁶ Taş, s.145.

¹⁴⁷ Taş, s.147.

MÖ. 9. ve 8. yüzyıllar bir dönemi belirginleştirecek önemli gelişmelerin ve değişikliklerin daha belirgin hale geldiği yüzyıllar olarak anılır. Yaygın bir görüşe göre, bu yüzyıl, bir tür “Rönesans” olarak tanımlanmıştır. Miken saraylarının düşüşü, eski aristokrat modelin yıkılarak yerine polislin “izonomisi” ile yer değiştirmesi unutulmuş diğer sanatsal öğelerin yeniden tanıtılması ve kültürel bakış açısının gelişmesi bu yüzyıl ile ilişkilendirilmiştir. İyileşmenin ardından demografik bir yükseliş, yaşam koşullarının gelişmesi, tarım ve çiftçilik, çömlekçilikte bir artış ve metal üretimi ve bir tüccar sınıfının yükselişi, izolasyondan çıkışı beraberinde getirmiş ve kolonilerin kurulmasıyla Kuzey Ege, Güney İtalya ve Sicilya gibi Akdeniz ile ilişkilerin yenilenmesi bu çağda gerçekleşmiştir. MÖ sekizinci yüzyılda anıtsal mimarinin gelişimi ve kutsal alanlarda kült faaliyetleri yoğunlaşmış, alfabenin tanıtılması ve Homeros destanlarının yayılması da bu döneme aittir. Tüm bu gelişmeler aynı zamanda polislin doğuşuna da yol açmıştır.¹⁴⁸

Atina ve Attika’da Erken Geometrik, Orta Geometrik I (DokuzuncuYüzyıl) MÖ dokuzuncu yüzyılda, ölü gömme gelenekleri Protogeometrik döneminkilerden ciddi farklılıklar göstermez. Nekropoller küçüktür ve birçok mezar izole edilmiştir. Yetişkin mezarları için kremasyon geleneği devam etmektedir. Dikdörtgen, kabaca işlenmiş genellikle büyük amforalarla bir arada bulunan levhalar ve alt kısımları delinmiş kraterler, libasyonlar sunmak için mezar işaretleri olarak kullanılır. 9. yüzyılda mezar işaretlerinin miktarında bir artış görülmüştür. nesnelerin miktarı değil kalitesi sosyal statüyü belirler niteliktedir. Atina aristokrasisi bu yüzyılın bir ürünüdür.¹⁴⁹

Sekizinci yüzyılın ikinci çeyreğinde kremasyon terk edilmemiş olmasına rağmen. yetişkin gömmede yeniden ortaya çıkmıştır. Ölü yakma yetişkin erkekler için tercih edilmiş ve kül kalıntıları amfora veya bronz kaplar gibi bir yere konma eğilimindeydi Yetişkinler ve ergenler sanduka mezarlarla bebekler ve küçük çocuklar amphoralarla toprağa verilmiştir. Mezar işaretleri hem inhumasyon hem de kremasyon mezarlarında kullanılmıştır. İnhumasyon gömü çoğunlukta, kremasyon gömü azdı ve kül kalıntıları bronz bir kazan (lebes) içine yerleştirildi.¹⁵⁰

¹⁴⁸ Ainiyan,s. 2235.

¹⁴⁹ Ian Morris, **Burial and ancient society: The rise of the Greek City-state**, Cambridge Universty Press, 1987. s. 89.

¹⁵⁰ Ainiyan,s. 2238.

Yunan sanatında M.Ö. 9. yüzyıldan 7. yüzyıla tarihlenen seramik bezeme üslubudur. Bu üslupta vazo yüzeyi yatay şeritlere ayrılıyor, bunlar da dikey çizgilerle kare ya da dikdörtgen alanlara bölünüyordu. Bu bölümler de zigzag hatlar, menderes, gamalı haç, dama tahtası gibi geometrik bezemelerin yanı sıra o döneme özgü insan ve hayvan motifleriyle doldurulmaktaydı.¹⁵¹

Geç Geometrik dönem ile bezeme anlayışı gelişip zenginleşmiş ve çoğu kez geniş paneller dikey dar bantlarla bölümlere ayrılmıştır. Bu paneller meander, dama motifleri, baklava motifleri ve çapraz taralı motiflerle doldurulmuştur. Ölü gömme gelenekleri ile ilişkili olan plastik yılan figürünün bazı vazolarda kulp, omuz veya ağız üzerinde kullanıldığı görülmektedir. Yılan ölü kültürüyle ilgili bir figür olarak iki kuşak boyunca plastik veya resim olarak yaygın kullanım görmüştür.¹⁵²

Cenaze merasiminin ilk ritüeli “*prothesis*”, ölünün gömülmeden önce hazırlanmasıdır. Bu ritüel öncelikle ölen kişinin bedenine gösterilen saygıyla ilgilidir. Ölünün yakınlarının katıldığı bu ritüelde, ilk iş ölünün gözlerinin ve ağzının kapatılmasıdır. Bu görev ölen kişi evli ise eşine, değilse ebeveyn ya da çocuğu gibi en yakın derecedeki akrabalarına aittir. Daha sonra ölü beden yıkanmakta ve güzel kokulu yağlarla yağlanmaktaydı. Bunlardan sonra giydirilen ölü, bir klineye sırt üstü yatırılmakta ve üzeri örtülmekteydi. Prothesis sırasında gerçekleştirilen başka bir olay ise, kişinin yakınları tarafından ağıtlar yakılarak saçlarının başlarının yolunmasıdır. Bu durum ölen kişinin kendisi için duyulan acıyı hissetmesi ve öte dünyaya gönül rahatlığıyla gitmesi ile de ilgili görülmüştür. Bu olay ekphora sırasında da devam etmektedir.¹⁵³ Yunan ölü gömme adetleri doğrultusunda gerçekleştirilen cenaze ritüelinin ikinci kısmını oluşturan ekphora, genel olarak “ölünün gömüleceği mezara götürülme safhası” olarak açıklanabilir. Ölünün cenaze evinde çeşitli ritüellerle beraber hazırlandığı (*prothesis*) gününün ertesi günü, ölen kişi mezarına hazırlandığı yatağıyla beraber götürülmektedir.¹⁵⁴

Geometrik dönem gömüleri bugüne dek Klazomenai, Khios, Kolophon, Ephesos, Samos ve Teos’ta bulunmuştur. Klazomenai’de geometrik döneme tarihlenen 9 mezar bulunmuştur. Bunların 6 tanesi HBT sektöründe, 2 tanesi KET

¹⁵¹ Şentürk, s. 104.

¹⁵² Türkan, s. 25.

¹⁵³ Ürkmez, s. 187.

¹⁵⁴ Vaessen, s.35.

sektöründe ve 1 tanesi de Yıldıztepe nekropolündedir.¹⁵⁵ Ayrıca geometrik döneme dair izlere Kolophon, Samos, dairesel ve Teos'ta rastlanmaktadır.¹⁵⁶

İntramural gömülerle birlikte ektramural mezarlıklar da kullanılmış; ancak ektramural mezarlıkların standartlaşması, İonia Bölgesi için Geometrik Dönem'in sonlarına denk gelmiştir.¹⁵⁷

3.2.1. Klazomenai

Geometrik ve Arkaik Klazomenai, en yüksek kısımlarında deniz seviyesinin üzerinde 10 m'yi geçmeyen düz bir ovada yer almaktadır. Klazomenai Akpınar ve Yıldıztepe Nekropollerinde mezarların yerleştirilmesinde yön birliği bulunmamaktadır.¹⁵⁸

Protogeometrik ve Geometrik Dönem'le birlikte, kremasyon İonia kentlerinde yaygınlaşmaya başlamıştır. Bunun en güzel örneği Klazomenai'de görülmektedir. MÖ.7. yy.'da lahit geleneği ile birlikte inhumasyonlar popüler hale gelene kadar, kentin standart gömü tipi yakmadır; ancak MÖ 7. yy.'dan sonra kremasyon gömüler azalmaya başlamıştır. Klazomenai'de birincil kremasyonlar uygulanmış, urne içinde kalıntıların toplanması yerine, ölünün yakıldığı alan kum veya taş yığınlarıyla kapatılarak yakma çukuru mezar haline getirilmiştir.¹⁵⁹

“İlk olarak 1863 yılında Rhodos, Kamiros'ta1 yapılan kazılarda ele geçen “Klazomenai Lahitleri” pişmiş topraktan üretilmiş belli bir form ve bezeme tipine işaret eden gömü türüdür. 19. yüzyılın sonları ile 20. yüzyılın başlarında Klazomenai Antik Kenti'nde gerek yüzey araştırmalarından gerekse de kazılardan ele geçen çok sayıda ele geçtiği için bu lahitler kentin ismi ile adlandırılmıştır. Üzerinde farklı bezeme teknikleriyle yapılmış ornamentik ve figürlü sahneleri barındırması yüzünden sıklıkla arkeolojik kazıların sağlıklı verilerinden yoksun olmasına rağmen bu lahitler çok sayıda yayına konu olmuştur. Rhodos, Khios, Abdera, Teos, Smyrna gibi diğer kentlerde de çok

¹⁵⁵ Ulusoy, s. 24.

¹⁵⁶ Kaan İren ve Ayla Ünlü. **Burning in Geometrik Teos**, Stephanéphoros De l'économie antique à l'Asie Mineure, Ed. K. Konuk, Hommages à Raymond Descat, Bordeaux, 2012, s.316.

¹⁵⁷ Taş, s.128.

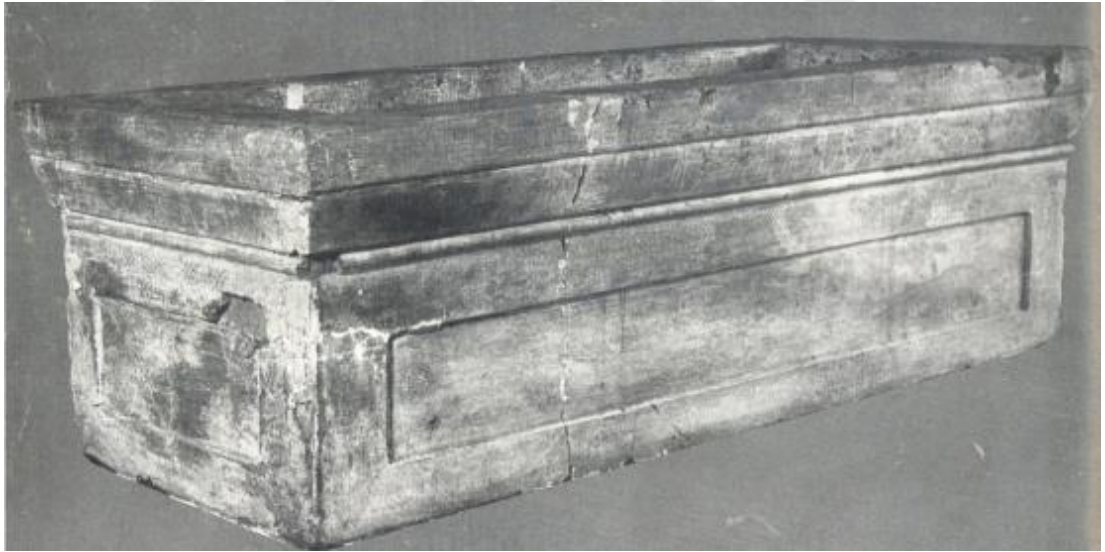
¹⁵⁸ Bilge Hürmüzlü, **Klazomenai- Akpınar Nekropolisi**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2003, s. 235; Özbilen Güngör, **Geometrik ve Bitkisel Bezemeli, Klazomenai Lahitleri**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2016, s. 56.

¹⁵⁹ Taş, s.126.

sayıda Klazomenai lahdi ele geçmiş olmasına rağmen, bunların sayıları Klazomenai buluntularına oranla bir hayli düşüktür. Bu nokta lahitlerin adlandırılmasında Klazomenai'nin tercih edilmesinin yanlış olmadığını düşündürmektedir. Elbette ki adlandırma, Klazomenai'nin yalnızca buluntu yeri ile ön plana çıkmasından kaynaklanmaz. Yapılan kil analizleri de Klazomenai'nin lahit üreten bir merkez olduğunu kanıtlamaktadır.”¹⁶⁰ (Bknz: Ek:2)

Bir gömü türü olan lahit, kelime olarak antik Yunanca 'da; “σαρξ” (et) “φαγειν”(yemek) kelimelerinin birleşmesiyle “σαρκοφάγος” (et (beden) yiyen) olarak kullanılmıştır. Taş lahitler için “λίθος σαρκοφάγος” (et yiyen taş) ifadesi kullanılmıştır. İon kenti Klazomenai, arkeoloji literatüründe siyah figür tekniğinde bezenmiş figürlü seramikleri ve hem rezerve hem de siyah figür tekniğinde bezenmiş terrakotta lahitleri ile ünlenmiştir.¹⁶¹

Şekil 5: Klasik Klazomenai Lahiti

Lahitler, Klazomenai antik kentine özgü üretimlerdir ve en büyük özelliği pişmiş topraktan imal edilmiş olmalarıdır. Bugüne kadar yapılan kazı çalışmaları sonucunda

¹⁶⁰ S. Melike Zeren Hasdağlı, Albertinum Grubu Ve Çevresindeki Klazomenai Lahitleri (I-Metin) Doktora Tezi, E.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı, 2014,s.1.

¹⁶¹ Günsel Özbilen Güngör, “Geometrik Ve Bitkisel Bezemeli Klazomenai Lahitleri”, Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı Klasik Arkeoloji Bilim Dalı, 2016, s.2.

pişmiş toprak lahitler Klazomenai’de, 7. yüzyılın son çeyreğinden itibaren diğer gömü tipleri ile birlikte kullanım görmeye başlamış ve 6. yüzyıl boyunca daha fazla tercih edilerek kullanılmaya devam etmiştir.¹⁶² Yapılan arkeolojik çalışmalar, özellikle Mısır’ın ölü gömme geleneklerinin Klazomenaililer’i etkilediği anlaşılmaktadır. Klazomenai’de bu tarihlere kadar yetişkinler yakılarak gömülürken, 630 dolaylarından itibaren lahitlerin de kullanılmaya başlaması söz konusu etkilerle ilişkili olmalıdır.¹⁶³

Attika’da ki nekrolojik eserler üzerinde Geometrik Dönem’den itibaren görülen sahneler, Ionia’da, M.Ö. 600 yıllarına tarihli bir Klazomenai lahinde karşımıza çıkmaktadır. Lahit kapağının uzun kenarında betimlenmiş sahnede, ortada dört tekerlekli bir araba üzerine cenaze yatağı ile birlikte yatırılmış bir ölü betimlenmiştir. Üzeri örtülü olan ölünün ayakları ve elleri açıkta kalmıştır. Ölünü baş ve ayak uçlarında tabure üzerine oturmuş iki kadın betimlenmiştir. Başucu tarafında oturan kadın bir eliyle ölünün başına diğer eliyle ise omzuna dokunmaktadır. Ayakucu tarafında oturan kadın ise bir eliyle yelpaze tutarken, diğer elini de bir yas ifadesi içinde başına götürmüştür. Arabanın arkasında sadece başları korunmuş sakallı iki erkek figür ise sahnedeki diğer insan figürleridir. Bunların dışında arabayı çeken katırın üzerinde karşılıklı olarak duran iki kuş figürü görülmektedir.¹⁶⁴

Klazomenai’nin Geometrik dönem kalıntıları Geç Arkaik döneme kıyasla zayıftır. Bununla birlikte M.Ö. 9. ve 8. yüzyıllara ait buluntuların karakteristik özelliklerini tanımlamak zordur. Bu durum, kısmen mezar buluntularının yokluğuna, kısmen de seramiklerin Arkaik yapıların altında dolgu tabakaları içinde ele geçmesine bağlanabilir.¹⁶⁵

Klazomenai’de Geometrik Dönem’in başlarına kadar bebek ve çocuklar yerleşim içine; bu tarihten itibaren yetişkinlerle birlikte şehir dışındaki mezarlara gömülmüşlerdir. Aynı şekilde Symrna’da da, MÖ 7. yy.’dan itibaren çocuklar da dahil olmak üzere bütün gömüler şehir dışına yapılmıştır.¹⁶⁶

¹⁶² Güngör, s.7.

¹⁶³ Güngör, s.8

¹⁶⁴ Ürkmez, s.191.

¹⁶⁵ Bozkurt, s. 39.

¹⁶⁶ Taş, s.128.

3.2.2. Teos

İzmir Müzesi tarafından 3. Derece Arkeolojik sit alanları üzerinde yapılan çalışmalarda iki farklı noktada sonuçlara ulaşılmıştır. 1996 yılında Türbe Mevkii olarak adlandırılan lokalizasyonda çalışmalar yapılmış, siyah renkli yanık bir alan içerisinde bir adet ayaklı krater ve yirmi üç adet kotyle ele geçmiştir.¹⁶⁷ Buluntuların yardımıyla, kazılan alanın Geç Geometrik Dönem’de kullanıldığı saptanmıştır. Alandan herhangi bir kemik buluntusunun bulunmamış olması, alanda ikincil kremasyon işleminin uygulandığını ve alanın sadece bir kereye mahsus kullanıldığını düşündürmektedir. Ayrıca, söz konusu alanda Klazomenai tipinde pişmiş toprak lahit parçaları da bulunmuştur. İkinci nokta ise, kentin yaklaşık 1 km yakınında, Akkum Mevkii olarak adlandırılan bir alan üzerindedir.¹⁶⁸

İzmir Müzesi tarafından gerçekleştirilen kurtarma kazısında, inhumasyon geleneğinde gömü yapılmış sanduka tipi mezar ve ikincil kremasyon örneğinde urne olarak kullanılmış bronz bir hydria bulunmuştur. Ayrıca, alan içerisinde, doğal taşlardan yapılmış, birbirine paralel uzanan iki duvar tespit edilmiş, söz konusu duvarlar aile mezarlığı ile ilişkili çevirme duvarları olarak değerlendirilmiştir.¹⁶⁹

Teos’un batı ve kuzey-batısındaki yamaç ve tepelerin Geometrik ve Arkaik dönemlerde, nekropolis alanı olarak kullanıldığı düşünülmüştür. 20. yüzyılda Batı Nekropolis alanında gerçekleştirilen çalışmalarda, Klazomenai tipindeki pişmiş toprak lahithler ile Erken Klasik Dönem’e ait son derece özenli işçiliğe sahip mermer bir torso bulunmuştur. Nekropoliste kiremit mezar tipi yoğun olarak kullanılmıştır. Alanda ayrıca çömlek, pithos mezarlar, taş sanduka ve Klazomenai tipi pişmiş toprak lahit mezarlar, urneler ve podyumlu mezarlar da bulunmuştur. Nekropoliste, inhumasyon ve kremasyon gömülerin varlığı belirlenmiştir. Alanda birincil kremasyon uygulamasının da görülmesi dikkat çekicidir. Nekropolisin Arkaik dönemden Hellenistik döneme dek geniş bir süreçte kullanıldığı anlaşılmıştır.¹⁷⁰

¹⁶⁷ Turhan Özkan, Funde aus Einem Spätgeometrischen Brandgrab. **Arkeoloji Dergisi**, 14, 2009,2,s.59; İren ve Ünlü, s. 310.

¹⁶⁸ İren ve Ünlü, s. 316.

¹⁶⁹ Serhat Foça, Teos Batı Nekropolisi Mezar Tipleri, **Colloquium Anatolicum**, 17/ 2018,ss. 142-143.

¹⁷⁰ Özlem Şimşek Özer, MÖ. 547-494 Yılları Arasında İonia’nın Siyasi, Ekonomik Ve Kültürel Durumu, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2019,s.200.

Yine kentin çevresinde, Sazlıgöl, Tepecik, Çamlık ve Karagöl mevkilerinde tümölüs mezarlar yer almaktadır. Tüm bu veriler Teos'ta tıpkı diğör İonia kentlerinde olduğu gibi Geometrik ve Arkaik dönemlerde extramural gömü geleneğine işaret eder.¹⁷¹

1960'lı yıllarda yapılan kazılarda Protogeometrik döneme tarihlenen bir amphora, Teos kentinde M.Ö. 10. yüzyıldan itibaren yerleşim olduğunu göstermektedir. İzmir Müze Müdürlüğü tarafından 1996 yılında Sığacık Mahallesi, Türbe mevki sondaj kazıları sırasında ele geçen Geç geometrik döneme ait bir kremasyon mezarın buluntuları M.Ö. 8. yüzyıla tarihlendirilmiştir. Yine İzmir Müze Müdürlüğü tarafından Teos kentine yaklaşık 1 kilometre mesafede yapılan sondaj kazısında, urne olarak kullanılan bronz bir hydria ile taş sanduka mezarın içinden M.Ö. geç 5. yüzyıl- erken 4. yüzyıla tarihlenen buluntular ve bu mezarları çevreleyen duvar sıraları ele geçmiştir.¹⁷²

Teos Batı Nekropolü'nde 3 ayrı gömü evresi saptanmıştır. Birinci Gömü Evresi I numaralı tepedeki 20 numaralı pithos mezar, 4 ve 5 numaralı pişmiş toprak lahit mezarlarla; II numaralı tepede 65,94,103,118,119,121 numaralı pişmiş toprak lahit mezarlar, 28, 29 ve 110 numaralı sanduka mezarlar ile, III numaralı tepede 34,35,38,51,59,61,73,79,80,81,87 numaralı pişmiş toprak lahitler, 90 numaralı kremasyon mezar, tepeler dışındaki 12 numaralı pişmiş toprak lahit mezar ile temsil edilmektedir. Ele geçen buluntularla yapılan değerlendirme sonucu birinci gömü evresi M.Ö. 5. yüzyılın 2. yarısı ile M.Ö. geç 5- erken 4. yüzyıla tarihlenmektedir ¹⁷³

Birinci gömü evresindeki mezarlara bırakılan hediyeler sadece mezar içi, mezar içi ve pervaz dışı, mezar çevresi, mezar kapak üstü ve mezar içi ile sadece mezar pervaz dışı gibi değışkenlik göstermektedir. Mezarlara bırakılan hediyeler genellikle skyphos, tek kulplu kaseler, amphoriskos gibi seramik kaplar; ayna, strigilis gibi metal objelerdir. Mezar içlerinden çoğunlukla su mermerinden alabastronlar ele geçmektedir.¹⁷⁴

¹⁷¹ Özer, s. 200.

¹⁷² Şebnem Güllüsaç, Teos Batı Nekropolü (Hiddenbay Kurtarma Kazısı), (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir,2018,s. 4.

¹⁷³ Güllüsaç, s.248.

¹⁷⁴ Güllüsaç, s.248.

3.2.3. Ephesos

Ephesos, antik dönemde İyonya sınırları içinde, Kaistros nehri (Küçük Menderes) ağzında yer almaktaydı.¹⁷¹ Kent günümüzde İzmir'in Selçuk ilçesi sınırları içinde bulunmaktadır. Tarihi süreç içerisinde birkaç kez yeri değiştirilen kentin ilk kurulduğu yer, Pion Dağı'nın (Panayır) kuzey yamacında ve etekleri olarak belirlenmiştir.¹⁷⁵

Ephesos, Batı Anadolu kentleri içindeki ayrıcalıklı konumu sayesinde birçok alanda yeniliklere öncülük etmiş ve yüzyıllar boyunca hem sanatsal hem de politik yönden liderliği elinden bırakmamıştır. Dolayısıyla da kentte belirlenen ve günümüze kadar gelen, içinde mezar yapılarının da bulunduğu birçok anıt, kendi döneminin en özgün eserleri arasında yer almaktadır.¹⁷⁶

Ephesos antik kenti nekropol alanları geneline baktığımızda inhumasyon gömünün yaygın olduğu görülmektedir. Antik Yunan ve Roma Dönemlerinde Anadolu'da batıya göre daha seyrek olan kremasyon gömüler ise beklendiği üzere daha nadir uygulanmıştır. Aynı oda mezar içinde hem inhumasyon, hem de kremasyon gömü yapılabilmektedir.¹⁷⁷ Ephesos'ta Geç Geometrik döneme tarihlenmiş olan mezar Ayasuluk tepesinde bulunmaktadır.¹⁷⁸

3.2.4. Khios

Khios'a ait buluntular üç farklı mezarlık alanından gelmektedir. İkisi, Geç Geometrik'te başlayan Emporio'da bulunmaktadır ve kısmen yayınlanmıştır. Diğer mezarlık alanı Phanai'de yer almaktadır. Daha erken döneme ait buluntu veren Phanai nekropolü sağlıklı bir tabakalaşma göstermemektedir ve yayınlanan buluntular sınırlı sayıdadır. Mezar hediyesi olarak kullanılan vazolardan döneme dair tespitler onuşunda

¹⁷⁵ Meltem Karayel, **Helenistik Çağ'dan Roma İmparatorluk Çağı'nın Sonuna Kadar İyonya Bölgesindeki Bayram Ve Şölenlerin Yapısal Özellikleri Ve Nitelikleri**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2016, s.29.

¹⁷⁶ Ramazan Yazıcı, **Ephesos Antik Kenti Nekropollerindeki Roma İmparatorluk Dönemi Mezar Tipleri**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın,2014,s. 1.

¹⁷⁷ Yazıcı,s. 83.

¹⁷⁸ A. Evren ve C. İçten,Selçuk-Efes 3447 Parsel Kurtarma Kazısı, **V3. Müze Kurtarma Kazıları Sempozyumu**, (7–9 Nisan 1997 Kuşadası), Ankara,1998, s. 89.

bilgi edinmek mümkündür. Geç Geometrik örneklerin büyük bir bölümü astarlıdır. Açık kapların iç yüzeylerinin de bezenmesi diğer Yunan atölyelerinde bilinmemektedir. Batı Anadolu'daki en erken oda mezarlar; Rhodos, Kos, Miletos ve Müstebi'de görülmektedir.¹⁷⁹

3.2.5. Samos

Batı Anadolu'da (Ionia) görülen ilk prothesis sahneleri , Geç geometrik döneme tarihli Samos vazoları üzerindeki betimlemelerdir. Örneğin bunlardan bir tanesinde, yüksek bir kiline üzerine uzanmış ölü erkek görülmektedir. Klinenin altında görülen iki erkeğin ise primitif olarak betimlenmelerine karşın, saçlarını başlarını yolarak dövündükleri görüle bilmektedir. Klinenin her iki tarafında ölüye doğru büyük boyutlarda betimlenen kalkanlı ve mızraklı iki savaşçı figürü ise, muhtemelen savaşçı bir kişiliğe sahip olan ölüye gösterilen saygıyı temsil ediyor olmalıdırlar. Bu Samos örneği de, Attika örnekleri gibi ölü gömme ritüeli ile ilgili nekrolojik amaçlarla kullanılmış olmalıdır..¹⁸⁰ Samos 'ta dairesel 4 mezar çemberi ve bir sanduka mezar bulunmuştur. Geometrik gömülerin konumları göz önüne alındığında Samos 'ta ise geometrik dönem kentinin dışında kumluk alanda ele geçmiştir.¹⁸¹

Samos Batı Nekropolü'ndeki bir taş lahit mezar içinden çıkan ayna M.Ö.6. yüzyıl ortasına tarihlenmektedir. ¹⁸² Samos 'ta ölü gömme geleneği ile ilgili bulgu yakım ocağından elde edilmiştir. Burada yakılan bireylerin urneye yerleştirilen külleri ve kemiklerine dair izlere rastlanmış, ağız kısmının plaka taşla kapatıldığı anlaşılmıştır. Ayrıca cenaze töreni sırasında yenen yemeğe dair de izler vardır.¹⁸³

¹⁷⁹ Paulette ve Baumen, s. 56.

¹⁸⁰ Ürkmez, s.188.

¹⁸¹ M.Viglaki Sofianou, **Γεωμετρική Νεκρόπολη Αρχαίας Σάμου**, **Το Αιγαιο Στην Πρωιμη Εποχη Του Σιδηρου, Πρακτικά Του Διεθνούς Συμποσίου**. In: N. Χρ. Σταμπολιδης. Γιαννικουρη (Eds.), Ρόδος, 1-4 Νοεμβρίου 2002, Αθήνα 2004, s.190; G. Touchais, *Chronique Des Fouilles Et Découvertes Archéologiques En Grèce En 1984*, **Bulletin De Correspondance Hellénique**, 1985, 109.2, s. 842.

¹⁸² Johannes Boehlau, **Aus Ionischen Und Italischen Nekropolen: Ausgrabungen Und Untersuchungen Zur Geschichte Der Nachmykenischen Griechischen Kunst**. Bg Teubner, 1898, Nekropolen, 162, s. 5; W. Löwe, *Die Kasseler Grabung 1894 in der Nekropole der archaischen Stadt, Samos, Die Kasseler Grabung 1894*, **Kassel**, 1996, 24, s.61.

¹⁸³ Sofianou, s.191.

3.2.6. Kolophon

Kuzeydoğu nekropolde MÖ 8.- 7. yy.'a ait olduğu düşünülen çok sayıda tümülüs ve dairesel planlı temel kalıntıları bulunmaktadır. Kurudere Vadisi'nde bulunan Kuzeydoğu Nekropolü, 1922 yılında ortaya çıkarılan tümülüslerle temsil edilmektedir. Bu tümülüsler MÖ 8.- 7. yy.'lara tarihlendirilmiştir. Yapılan son araştırmalara göre, kuzeydoğu nekropolüne ait sekiz farklı bölgeden de mezar buluntuları beklenmektedir.¹⁸⁴ 1922 yılında, Kurudere Vadisi'ndeki Geometrik Dönem mezarlarının yer aldığı kuzeydoğu nekropolünde, dört adet tümülüs tespit edilmiştir. Kazıları yürüten Blegen, 3 no.lu tümülüste hiçbir buluntu elde edemediklerini; 4 no.lu tümülüsün ise tamamının kazılmış ve tahrip edilmiş olduğunu belirterek bu iki tümülüsteki kazıları durdurmuş ve yalnızca 1 ve 2 no.lu tümülüsleri araştırmıştır. Söz konusu tümülüslerin hepsinde çoklu gömü uygulanmıştır. 1 no.lu tümülüste beş birey tespit edilmiştir. Bunların iki tanesini çömlek mezara yapılmış çocuk gömüler; diğer üçünü ise birincil kremasyon uygulanan yetişkin gömüler oluşturmaktadır. 2 no.lu tümülüs ise beş mezarın üzerine inşa edilmiştir. Bunların bir tanesi yetişkin kremasyon, diğerleri ise çömleklere yapılmış çocuk gömülerdir. Tümülüslerdeki mezarlar, bir küme şeklinde; birbirine yakın olarak yerleştirilmiştir. Her iki mezar tipinin de aynı dönemden olup olmadığı bilinmese dahi, 2. tümülüsteki inhumasyon gömülerden biri, kremasyon gömülerin üzerinde tespit edilmiştir. Dolayısıyla, inhumasyon gömülerin daha geç döneme ait olması söz konusu olabilir. Ayrıca en büyük tümülüslerden biri olan 1 nolu tümülüsün ise, birbiri ardına inşa edilen üç ayrı küçük tümülüsün birleştirilmesiyle yapılmış olabileceği düşünülmektedir.¹⁸⁵

Geometrik Dönem kremasyonlarını temsil eden Kolophon'da Klazomenai'de olduğu gibi, yakma çukurlarının toprakla örtüldüğü birincil tipte kremasyon uygulanmış; ancak Klazomenai'den farklı olarak, kalıntılar bir urne içerisinde toprağa verilmiştir.¹⁸⁶

¹⁸⁴ Taş, s. 60.

¹⁸⁵ Taş, s.118.

¹⁸⁶ Taş, s. 127.

3.2.7. Bölüm Değerlendirmesi

İonia Bölgesi yerleşimlerinden Klazomenai, Kolophon, Ephesos, Teos kentleriyle Khios ve Samos adalarında Geç Geometrik döneme ait mezarlar açığa çıkarılmıştır. Diğer bölgelerde olduğu gibi İonia Bölgesi'nde de mezar sayısı oldukça azdır. Öyle ki Protogeometrik dönem nekropolisi de tespit edilen Klazomenai kentinde bile Geometrik dönem mezar sayısı fazla değildir. Mezarlar Protogeometrik dönem mezarların açığa çıkarıldığı alanlarda tespit edilmelerine karşın, sayısal olarak Protogeometrik dönem mezarlardan daha azdır.¹⁸⁷

Geometrik dönem gömüleri bugüne dek Klazomenai, Khios, Kolophon, Ephesos, Samos ve Teos'ta bulunmuştur. Klazomenai'de 9 tane Geometrik dönem mezarı bulunmuştur. Bunların 6 tanesi HBT sektöründe, 2 tanesi KET sektöründe ve 1 tanesi de Yıldıztepe nekropolünde bulunmuştur.¹⁸⁸ Kolophon'da 4 tane Tümüls bulunmuştur.¹⁸⁹ Ephesos'ta Ayasuluk tepesinde 1 tane mezar Geç Geometrik döneme tarihlenmiştir.¹⁹⁰ Samos'ta dairesel 4 mezar çemberi¹⁹¹ ve bir sanduka mezar bulunmuştur.¹⁹² Teos'ta Geometrik döneme tarihlenen kremasyon alanı açığa çıkartılmıştır. Bu alan için Turhan Özkan¹⁹³, kremasyon mezar görüşünü öne sürmüş, Kaan İren ve Ayla Ünlü¹⁹⁴ ise buranın bir yakım alanı olduğunu düşünmektedir.

Geometrik gömülerin konumları göz önüne alındığında, Klazomenai'de Arkaik dönem surunun önünde ve sur kapısının yakınında bulunmaktadır.¹⁹⁵ KET sektörü buluntuları yerleşim alanı içindedir.¹⁹⁶ Khios'ta ve Teos'ta yerleri kesin bilinmemekle beraber Kolophon'da Klasik dönem surunun içinde yer alır.¹⁹⁷ Ephesos Ayasuluk tepesinde yer aldığı belirtilmiş fakat tam lokasyonuna değinilmemiştir. Samos'ta ise geometrik dönem kentinin dışında kumluk alanda ele geçmiştir.¹⁹⁸

¹⁸⁷ Vaessen, s. 234.

¹⁸⁸ Ulusoy, s. 24.

¹⁸⁹ J.N. Coldstream, **Geometric Greece**, London, 1977, s.97.

¹⁹⁰ Evren ve İçten, s.92.

¹⁹¹ Sofianou, 190.

¹⁹² Touchais, s.842.

¹⁹³ Özkan, s.59.

¹⁹⁴ İren ve Ünlü, s. 316.

¹⁹⁵ Ulusoy, s. 24.

¹⁹⁶ G. Bakır-Y. Ersoy-B. Özer-K. Uzun-M. Zeren, "2003 Yılı Klazomenai Kazısı", XXVI. Kazı Sonuçları Toplantısı, 2. Cilt (24-28 Mayıs 2004, Konya), Ankara, 1-12. 2005:2.

¹⁹⁷ Coldstream, s. 97.

¹⁹⁸ Sofianou, ss.189-190.

Mezarların konumları incelendiğinde genellikle daha geç dönem surlarının altında ya da yakınında yer aldığı görülmektedir. Kent merkezinin eski dönemlerde daha küçük olduğu ve giderek daha geniş bir alana yayıldığı düşünüldüğünde, daha geç dönem surlarının altında olması şaşırtıcı değildir. Bu veriler doğrultusunda, erken dönem kentinin dışında yer aldıklarını söylemek yanlış olmayacaktır.

Geometrik dönemde de Protogeometrik dönemde olduğu gibi bebekler ve çocuklar yerleşim içine, yetişkinler ise kentin dışındaki nekropol alanına gömülmektedir. Bulunan gömüler arasında yön birliği tespit edebilecek kadar veri henüz yoktur.

Mezar işaretleri konusunda da belirgin bir mezar işareti söz konusu değildir. Yalnızca, Klazomenai’de küp mezarların ağız kısımlarının, ağzı örtmek amacıyla kullanılan kırık seramik parçalarının haricinde üç tane işlenmemiş taş ile çevrelendiği görülmektedir. Bu bir mezar işareti geleneğine işaret ediyor olabilir.

Protogeometrik dönemde olduğu gibi bebekler ve çocuklara inhumasyon gömü, yetişkinlere ise hem kremasyon hem inhumasyon uygulanmıştır. Yetişkinler pithos, mutfak kabı gibi seramiklerin içine gömülmenin yanı sıra direk toprağa gömü de görülmektedir. Çocuklar ve bebekler için yine amphora, hydria, mutfak kabı gibi seramiklerin yanı sıra coğrafyanın elverdiği noktalarda kaya yarığına gömü de görülmektedir.

Mezar hediyeleri skyphos, bronz fibulalar, ağırşak, boncuklar, figürin başı gibi nesnelerden oluşmaktadır. Bebek gömülerinde biberon hediyesi de görülmektedir.

Ölü gömme geleneğinin izlenebildiği iki nokta bulunmaktadır. Kolophon’da kenarlarında hava deliği bulunan dörtgen çukurlara gömü yapılmış, ölü yemeğinde kullanılan kaplar gömünün üzerine atılarak kırılmış ve tüm bu cenaze merasimlerinden sonra üzeri toprakla kapatılıp Tümülüs inşa edilmiştir.¹⁹⁹ Samos’ta ise yakım ocağında yakılan bireylerin külleri ve kemikleri toplanıp urneye yerleştirilmiştir. Küller ve kemikler urnenin ağzından ya da omuz kısmına açılan delikten içeri konulmuştur. Bu delik ya da ağız kısmının üstü plaka taşla kapatılmıştır. Karbonlaşmış zeytin

¹⁹⁹ O. Mariaud, The Geometric Graves of Colophon and The Burial Customs of Early Iron Age Ionia, In: A. Mazarakis Ainan (ed.), The Dark Ages Revisited. From the Dark Ages to the Rise of the Polis. Proceedings of the International Symposium in Memory of williw D. E. Coulson, **Volos**, 2007, ss., 693-694.

çekirdekleri, hayvan kemikleri ve parçalanmış halde bulunan seramikler cenaze töreni sırasında yenen yemeğe işaret olmalıdır.²⁰⁰

Tüm bu buluntular ışığında sosyal yapıya ilişkin yapılabilecek tek yorum Samos üzerinden yapılabilmektedir. Samos'ta bulunan tek bir geometrik dönem mezarı osthotek içine yapılmıştır. “Gömülen kişinin diğerlerinden bir farkı var mıdır? Kendi isteği ile mi böyle bir gömü tipi uygulaması yapıldı? Bu uygulama köken farklılığından kaynaklanan kültürel anlamda bir farklılık mıdır?” gibi sorular akla gelse de henüz cevabını bulmaya yardımcı bir veri ele geçmemiştir.

İnhumasyon geleneği Arkaik Dönem boyunca en tercih edilen gömü şeklidir. Lahite, küplere (amphora, hydria, kaba mallara), sanduka ya da basit bir şekilde direk toprağa gömü yapılabilir. Lahitler 6.yy'ın sonuna kadar yetişkinler ve çocuklar için kullanılmıştır. Gömü işlemi tamamlandıktan sonra kireç taşından bir plaka ile mezarın üzeri örtülmektedir. Çok az bir kısmı ise pişmiş toprak kapağa sahiptir. Lahit gömülerde hediyeler kremasyonlara olduğu gibi lahit kapağının üzerine bırakılmaktadır.

Geç Geometrik dönem ile bezeme anlayışı gelişip zenginleşmiş ve çoğu kez geniş paneller dikey dar bantlarla bölümlere ayrılmıştır. Bu paneller meander, damamotifleri, baklava motifleri ve çapraz taralı motiflerle doldurulmuştur. Ölü gömme gelenekleri ile ilişkili olan plastik yılan figürünün bazı vazolarda kulp, omuz veya ağız üzerinde kullanıldığı görülmektedir. Yılan ölü kültürle ilgili bir figür olarak iki kuşak boyunca plastik veya resim olarak yaygın kullanım görmüştür.²⁰¹

Teos nekropol alanı tıpkı Ionia'da ortaya çıkarılan nekropol alanlarından Samos, Smyrna, Klazomenai, Ephesos'taki nekropol alanları gibi yerleşim alanı dışında kalmaktadır. Nekropol alanının seçilmesinde tarıma elverişsiz alanlar seçilmektedir. Teos Batı Nekropolündeki yığma toprağın hemen altından anakaya gelmektedir. Anakaya üzerindeki toprak analiz edildiğinde demir oranının fazla olduğu ve bitki yetişmesine elverişli olmadığı anlaşılmıştır.²⁰²

²⁰⁰ Sofianou, s.191.

²⁰¹ Türkan, s. 25.

²⁰² Güllüsaç, s.192.

3.3. ARKAİK DÖNEM İONİA BÖLGESİ ÖLÜ GÖMME GELENEKLERİ

İonia'da Arkaik dönemde gömüler, nekropollerde inhumasyon veya kremasyon biçiminde defnedilmektedir. Ayrıca taş ve kil lahitler, İonia'da Arkaik dönem boyunca kullanılmıştır.²⁰³

Özellikle İonia ve çevresinde görülen mezar stelleri üzerindeki kline sahnelerinde, duvarlarda asılı olarak görülen ölen kişiye ait silahlar, at ya da khthonik bir anlamı olduğu belli olan yılan figürleri, bir cenaze ziyafetinden çok kahramanlaştırmayı ve öte dünya ile ilgili öğeleri ortaya koymaktadır.²⁰⁴

İonia bölgesinde Arkaik döneme tarihlenen gömüler; Phokaia, Smyrna, Klazomenai, Erythrai, Teos, Airai, Ephesos, Miletos, Panormos, Khios ve Samos'ta yer almaktadır.

MÖ 7. Yüzyılın ortaları ile Klazomenai'de başladığı söylenen pişmiş toprak lahitlerin ortaya çıkması ya da yaygınlaşması ölü gömme geleneğinde kremasyondan inhumasyona doğru başlayan değişimle paralel bir seyir izler. Kile ideal formun verilmesi ve fırınlamada en başarılı örneklerin ortaya çıkması MÖ 6. yüzyılın ikinci yarısında gerçekleşmiştir. Lahitler üzerinde görülen konular, kırmızı ve beyaz boyanın figür ve motiflerin canlandırılmasında ustaca kullanımı, Geç Arkaik dönemde resim sanatında geline durumu anlamamıza katkı sağlar. Pişmiş toprak lahitler 19. Yüzyıldan itibaren Klazomenai üretimi olarak tanımlanmıştır ve bu yüzden Klazomenai Lahitleri şeklinde isimlendirilmişlerdir. Teos nekropollerinden de çok sayıda lahit bilinmesi ve Kuzey İonia merkezlerinde bulunan örnekler, Klazomenai başta olmak üzere pişmiş toprak lahitlerin bölgesel üretimlerinin yapılmış olabileceğini düşündürür. MÖ 6. yüzyılın ikinci yarısında nekropollerde yaygınlıkları dikkat çeker.²⁰⁵

İonia nekropolislerinden elde edilen veriler, kullanımı MÖ geç 7. Yüzyılda başlayan Klazomenai tipi lahitlerin MÖ 6. yüzyıl boyunca İonia'nın birçok kentinde yoğun kullanım gördüğüne işaret etmekle birlikte yayılımının Kuzey İonia kentleri ile sınırlı kaldığı izlenimini vermektedir. Bununla birlikte, İonia genelinde, özünde son

²⁰³ Bozkurt, s. 39.

²⁰⁴ Ürkmez, s. 67.

²⁰⁵ Özer, s. 294.

derece tutucu, gelenekçi ve zor değişen bir karaktere sahip olan ölü gömme geleneklerinin MÖ 7. yüzyıl sonundan başlayarak dramatik bir şekilde değişerek inhumasyonun ağırlık kazandığını ve lahit gömülerinin çoğaldığını söylenebilir. Bu sonuç, Mısır'dan gelen ilham ve etkinin çok güçlü olmasıyla ilişkili olmalıdır. Smyrna, Ephesos, Kolophon v Klazomenai tümülüsleri yerel elitlerin Lydia'nın aristokrat yaşantısından ilham aldıklarına işaret ediyor olabilir. Buna karşılık, İonia'da MÖ 6. yüzyılın ikinci yarısında, İonia ölü gömme geleneklerinde, kaynağını Pers geleneklerinden almış olabilecek herhangi bir değişikliğin meydana geldiğini gösteren bir veri bulunmamaktadır.²⁰⁶

3.3.1. Klazomenai

Arkaik dönem nekropolis verileri Klazomenai tarihi ve arkeolojisi açısından son derece değerli bilgiler ve ipuçları sunar. Arkaik dönemde de kentin kuzeybatı, güneybatı, güney ve doğu çevresine yayılmış olan nekropolisler büyük ölçüde eş zamanlı kullanılmıştır. Bu dönemde kentin doğusunda Kalabak, DSİ ve Çayır Nekropolisleri, güneybatıda Monastirakia ve Yıldıztepe Nekropolisleri, güneyde Güney Nekropolisi ve kuzeybatıda Akpınar Nekropolisi olmak üzere 7 ayrı nekropolis yer almaktadır. Ayrıca, Arkaik Dönemde soylulara ait olabileceği düşünülen on üç tümülüs tespit edilmiştir.²⁰⁷

Klazomenai'da kremasyon ve inhumasyon gömüler Arkaik dönemin genel eğilimlerini yansıtmaktadır. İonia'da, Klazomenai'da öncelikli olmak üzere, İonia koloni kentlerinde çok sayıda lahit ele geçmiştir. Klazomenai'da, lahitlerin MÖ.630 yıllarından hemen sonra kullanıldığı görülmektedir. Mısır etkilerinin açıkça izlenebildiği Klazomenai lahitleri, gömü geleneklerine yeni bir biçim kazandırmıştır.²⁰⁸

Tüm şekilleri, kendine özgü bir dekoratif olan Klazomenai'nin amforası sahadaki tüm seramik repertuarında şeması en iyi olarak temsil edilir. İmalatı daha önce genetik olarak "Doğu Yunanca" olarak tanımlanan tür Klazomenai örnekleri

²⁰⁶ Özer, s. 351.

²⁰⁷ Özer, s. 195.

²⁰⁸ Bozkurt, s. 39.

üzerinde yapılan kil analizlerinden sonra Klazomenai amforasının aynı zamanda bebek gömülmesi için kullanılan tek tür olduğunu göstermiştir. Yıldıztepe Mezarlığı 1979 ve 1982 yılları arasında araştırılmış ve 120'den fazla mezar ortaya çıkarılmıştır. Klazomenai amforaların toplam amfora mezarlarının en az %90'ını oluşturur. Çoğu örnek parçalanmış olduğu için Klazomenai amforaları basit ve net bir plan sağlamaz.²⁰⁹

Arkaik dönemde yerleşim batıya doğru genişledi ve MÖ 7. yüzyılın ortalarında savunma duvarı inşa edildi. Demir Çağı çanak çömlek fırını ve mezarların bulunduğu alan daha sonra terk edilmiştir.²¹⁰

Klazomenai'de Arkaik Döneme tarihlenen beş farklı Nekropolis alanı vardır. Akpınar Nekropolisi, Monastiraia, Yıldıztepe Nekropolisi, DSİ Nekropolisi ve Kalabak Nekropolisi bu mezarlık alanlarıdır. Batıda kuzey-güney yönünde uzanan asfalt bir yolda adanın kıyısında ve doğu tarafında mozaik zeminli bazı geç Roma yapılarında ve anakaradaki mezarlıktan Arkaik döneme ait seksenden fazla mezar bulunmuştur. Bunlar bebekler için amphoralar, lahitler ve zamanla birbirinin üzerine yerleştirilen inhumasyonlardır.²¹¹

Arkaik kentin nekropolü Yıldıztepe Tepesi'nin batı yamacından Cankurtaran Tepe'nin batısındaki düz ova 1980 ve 1982 yılları arasında kazılan bu büyük nekropolün çok küçük bir kısmı, M.Ö. 700 -500 arasında değişen yüz mezardan oluşmaktadır. Ayrıca, Tümülüsler sahanın etrafındaki önemli tepeler, anıtsal mezarlar olarak tanımlanabilir ve Arkaik dönemde önde gelen ve varlıklı vatandaşlar için ayrılmıştır. Üçüncü nekropol düzlükte yer alır. Yerleşimin doğusundaki bu düzlükte kesinlikle yer yer gömülü mezarlar bulunmaktadır. Kum tabakası muhtemelen eski sahil şeridinin yanındadır. Mezarların seyrek konsantrasyonu bunların muhtemelen büyük şehir çevresinde inşa edilmiş küçük köylere ait olduğunu gösterir.²¹²

M.Ö 1. Binde batı Anadolu'da kremasyon uygulamasında üç farklı yöntem kullanılmıştır. Birincisi ölünün mezarın içinde yakıldığı ve mezar üstünün çatı kiremidiyle kaplanması yöntemi, ikincisi ölülerin etrafını taşlarla çevrelenerek mezar

²⁰⁹ Greaves, s. 175.

²¹⁰ <https://www.world-archaeology.com/features/clazomenae-3/>

²¹¹ Güngör, s. 53.

²¹² Y. Ersoy, **Klazomenae: The Archaic Settlement**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Bryn Mawr College, 1993, s.23.

içinde yakılması üçüncüsü de yanmış kemiklerin doğrudan toprağa gömülmesidir. Bu kremasyon uygulamalarından ilkinde ve ikincisine Klazomenai’de rastlanmıştır. Bu gömüler M.Ö 6. ve 7. Yüzyıla tarihlenmiştir.²¹³ Ayrıca; Klazomenai’de en büyük değişiminin kremasyon geleneğinde olduğu görülür. Protogeometrik Dönemden de bilinen kremasyon geleneği “yerinde yakma” ve “*urne kapları*” ile gerçekleşiyordu fakat bu gelenek Klazomenai’de Arkaik Dönemde görülmemektedir.²¹⁴

Akpınar Nekropolisinin ilk dönemden itibaren tesviye edildiği ve aile grupları için dikdörtgen planlı bölmeler kullanıldığı anlaşılmıştır. 1. evrede, kremasyon uygulamasının yalnızca yetişkinler için kullanıldığı bebek gömülerinin ise amphoralarda gerçekleştirildiği göze çarpar. Kremasyon işlemleri hafifçe çukurlatılmış alanlarda gerçekleşmiş ve diğer bazı merkezlerden bilinen kremasyon kuyusu kullanılmamıştır. Klazomenai’de kremasyon uygulaması daire formu bir çukur içinde ve mezarın yer alacağı noktada gerçekleştirilmiştir.²¹⁵ Klazomenai’de hiçbir nekropolde ortak bir yakma alanı yoktur. Kremasyon mezarların üzerine çakıl veya kumdan oluşan küçük bir toprak yığını atılıp söndürülmüştür. Pithos ve amphoraların üzeri küçük taşlarla kapatılmış, etrafına da küçük taşlarla destekler yapılmıştır. Bu kapatma işleminin aynı zamanda mezar işaretçisi olarak kullanıldığı düşünülmektedir.²¹⁶

Akpınar Nekropolisi’nde bu dönemde kremasyon uygulamasının devam ettiği görülür. 3. evrede yani MÖ 6. yüzyılın ilk yarısında, ilk iki evrede gözlenen mezar hediyelerinin sayısı ve çeşit bakımından zenginliğinin azaldığı dikkat çekmektedir. Ayrıca, lahit geleneğinin başlaması ile mezarlara bırakılan hediye sayısının azaldığı gözlemlenmiştir. Bu dönemde kremasyon uygulamasının sona erdiği anlaşılmaktadır. Akpınar Nekropolisi’nde MÖ 6. yüzyılın üçüncü çeyreğine ait herhangi bir mezarın ele geçmediği ileri sürülmüştür. Ersoy’a göre, mezarlarda MÖ 550 yılından sonraya tarihlendirilebilecek ithal Korinth seramiği örneklerinin yokluğu, dolaylı olarak nekropolisteki kesintiye işaret etmektedir. Klazomenai’de yerleşim verilerinde ve

²¹³ Yıldız, s.15.

²¹⁴ Ulusoy, s. 70.

²¹⁵ Hürmüzlü, s. 241.

²¹⁶ Hürmüzlü, s. 238.

diğer nekropolislerde de büyük ölçüde izlenen bu hiatus Perslerin MÖ 546'da İonia'ya gelişleri ile ilişkilendirilmiştir.²¹⁷

Klazomenai'de Arkaik Dönem'e tarihlenen 10 tane Tümülüs bulunmuştur.²¹⁸ Tümüslerin muhtemelen şehrin en zenginlerine ya da yöneticilerine ait olduğu söylenebilir.²¹⁹

İklazomenai için ikinci Gömü Evresi olarak adlandırılan bu dönem pişmiş toprak Klazomenai lahitlerinin ilk olarak karşımıza çıktığı evredir. Bu evrede ilk lahitlerin yanı sıra pithos, amphora ve basit toprak gömü mezarlar da bulunmaktadır. Bu dönem lahitlerinde form birliği bulunmaz, apsidal, kapağı çatı şeklinde olan ya da ahşap sandık taklidi şeklinde olabilir. Bezemeleri de genellikle yan duvarlarda yer almaktadır.²²⁰ Bu dönemde yetişkinler için uygulanan inhumasyon geleneğinin Mısır ile gelişen ilişkiler ve etkileşimin bir sonucu olduğu öne sürülmüştür. Özbilen Güngör ise Minos ve Myken kültürünün Klazomenailileri Mısır kültüründen önce etkilemiş olabileceği ve Karia bölgesinde de Protogeometrik ve Geometrik dönemlerde pişmiş toprak lahit kullanımının olduğu görüşündedir. Ayrıca, Cevizoğlu, Klazomenai ağaçlı yol yakınındaki bir kurtarma kazısında ortaya çıkarılan MÖ erken 7. yüzyıla tarihlendirilen bir mezarda banyo teknesi kullanıldığını ve bu durumun lahit geleneğinin başlangıcıyla ilişkili olabileceğini önermiştir. Lahit kullanımı yalnızca Klazomenai'de değil, tüm İonia'da ve Doğu Yunan coğrafyasında görülmektedir.²²¹

²¹⁷ Özer, s. 196.

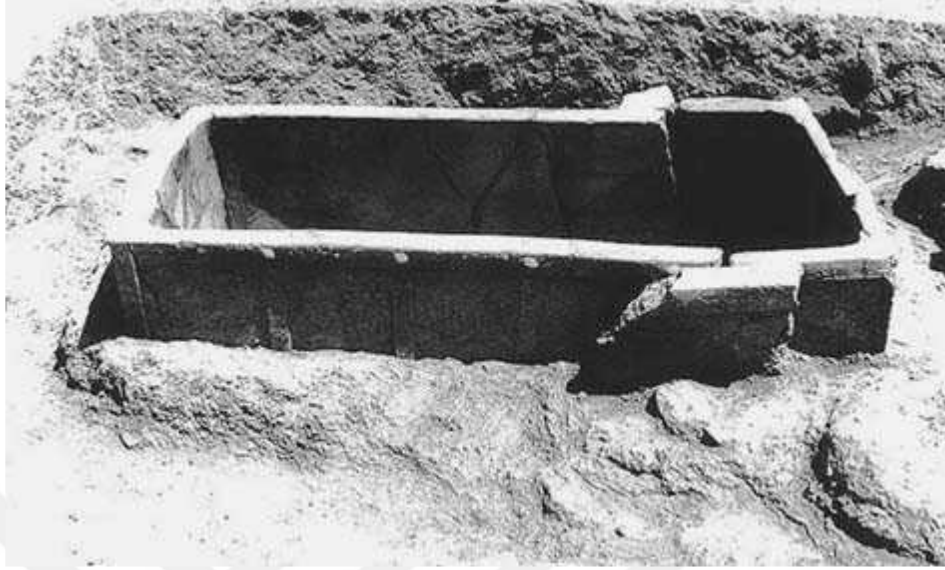
²¹⁸ Y. E. Ersoy ve E. Koparal, **Klazomenai Khorası ve Teos Sur İçi Yerleşim Yüzey Araştırması 2006 Yılı Çalışmaları**, AST 25/3, 2008, ss. 64-65.

²¹⁹ Ersoy, s.176.

²²⁰ Güngör, s.13.

²²¹ Güngör, s. 7.

Şekil 6: Klazomenai’da Ele Geçen 630’lu Yıllara Tarihlenen Bir Lahit

Klazomenai’de lahit geleneği ile Mısır’la ilişkilerinin gelişmesin bağlantılıdır. Lahit gömüler diğer tiplere göre pahalı bir gelenektir. Clazomene’de lahitler, lahit tipi pişmiş toprak: kuşlarla süslenmiş alınlıklı bir kapaklı ve bir ekfora sahnesi içeren şekillerde üretilmiştir. Diğer bir lahit şekli, iki aslan ve bir hayvanla süslenmiş, fantastik yapıdadır. Üçüncüsü tür lahit de, ahşap sandık görünümünde aslanlar ve yaban domuzu avı sahnelidir. Sonuncusu, içindeki çiçek desenleriyle süslenmiş, kadın başı şeklinde duvar süslemelere sahiptir. Lahitler ahşap tabutların yerel pişmiş toprak uyarlamaları gibi bir görünüme sahipti. Kuzey İonia bu seramiklerin üretim yeridir. Monastirakia (92 örnek), Yıldıztepe (65 örnek), Akpınar (64 örnek), DSİ (23 örnek), Çayır (15 örnek) ve Kalabaktepe (2 örnek)’de lahit gömü geleneği görülmektedir.²²² En erkeni ise Akpınar’a aittir. Akpınar nekropolünde keşfedilen bu dört lahit her şeyden önce, yılın son çeyreğinde kullanılan Korint vazoları ve yaban keçisi tarzının, geleneksel olarak tarihten bir asır önce bu lahitlerin üzerinde kullanıldığı görülmüştür.

²²³

²²² Ulusoy, s. 24.

²²³ Dyfri Williams, The ‘Pot Hoard’ Pot from the Archaic Artemision at Ephesus. **Bulletin of the Institute of Classical Studies**, 1991, 38, 98(10), s.103.

Şekil 7: Paris, Louvre CA 244b

Lahit gömü geleneğinde mezar hediyeleri önemli bir yere sahiptir. Hediyeler kremasyonlara olduğu gibi lahit kapağının üzerine bırakılmaktadır. 6.yy'ın başından itibaren artık kanonikleşmiş Klazomenai lahitlerinin kullanımının başlamasıyla beraber hediyeler lahitin dışına bırakılmıştır. Yetişkin gömülerinde mutfak ve içki kapları görülürken, çocuklarda askos, küçük kâse ve aşık kemikleri hediye olarak ele geçmiştir. 7.yy'ın başından son çeyreğine kadar gömü hediyelerinin sayısı oldukça fazlayken, 7.yy. sonrasında hediyelerin sayısında ciddi bir azalma görülmektedir. Bu azalma tüm İonia hatta Attika'da da aynıdır.²²⁴

Klazomenai nekropollerinde bebekler amphoralar içine gömülmektedir.²²⁵ Amphoraların çoğunluğu Klazomenai üretimi olmakla beraber Khios ve Lesbos'tan

²²⁴ H. Philipp, *Archaische Gräber in Ostionien*, **Istanbuler Mitteilungen**, Band 31, 155-192. 1981,s.160; Güngör, s. 56.

²²⁵ Güngör, s. 55.

da getirilmiştir.²²⁶ Hydria ve kap içine gömü ve seramikli mezarlar amphoralara alternatif oluştururlar. Hydria ve kab içine üretimler yetişkinler için kullanılmıştır.²²⁷

Yıldıztepe nekropolünde bir, Akpınar nekropolündeon beş, Çayır ve Monastirakia nekropolleride dâhil olmak üzere yaklaşık 40 tane pithos mezar ele geçmiştir. Pithos mezarların biri hariç neredeyse tümü yan yatırılarak zemine oturtulmuş, ağzı bir plaka taşla kapatılmıştır. ²²⁸ Pithos mezarların yan yatırıldığı bilindiği halde Akpınar Nekropolisindeve Yıldıztepe Nekropolisinde yön birliği yoktur.²²⁹

Klazomenai’de Arkaik Dönem’e tarihlenen sanduka mezar geleneğine ait toplam üç tane örnek bulunmaktadır. Bunlardan birisi Yıldıztepe’de, diğer ikisi Akpınar’da yer almaktadır.

Akpınar Nekropolisinde ve Yıldıztepe Nekropolisinde mezarların yerleştirilmesi sırasında yön birliğine dikkat edilmemiştir.

3.3.2. Smyrna

İzmir Körfezi’nin kuzeydoğusunda, Yamanlar Dağı yamaçlarında yer alan Bayraklı Höyüğü erken Tunç Çağı’ndan itibaren, terk edilip Pagos Dağı eteklerine taşınmış, Hellenistik Dönem’e kadar iskân edildiği tespit edilmiştir. MÖ 3. ve MÖ 2. Binyılda, Anadolu’nun güç dengesinde pozisyonu her dönem için önemini koruyan Bayraklı Höyüğü, MÖ 11. yüzyılda Yunan Anakarası’ndan Batı Anadolu kıyılarına gerçekleşen göç dalgasından kaçınılmaz olarak etkilenmiştir. Eski Smyrna’nın ilk sakinlerinin kimler olduğu ile ilgili bilgiler ışığında Aiolis ve Ionia sınırı arasında coğrafi konumunun değişkenlikler gösterdiği görülmektedir.²³⁰ Ancak genel kanı Smyrna’nın antik dönemde ilk önce bir Aiol kenti olarak Bayraklı’da (Tepekule) kurulmuş olduğudur. Smyrna’nın bir İon kenti olması hakkında Heredotos, Kolophonlular’ın Smyrna’ya sığınması ve halkın Dionysos bayramı için kent surları

²²⁶ Ulusoy, s. 74.

²²⁷ Ulusoy, s. 75.

²²⁸ Güngör, s. 56, Hürmüzlü, s. 245.

²²⁹ Hürmüzlü, s. 247. Güngör, s. 55.

²³⁰ Serhat Foça, Eski Smyrna Nekropolisleri ve Ölü Gömme Uygulamaları Üzerine Genel Bir Değerlendirme, **ADerg** 2021/2, Ekim / October; XXVI, s. 96.

dışına çıkmasından faydalanan kent ele geçirmelerinden bahseder. Kent daha sonra Pagos'a (Kadifekale) taşınmıştır.²³¹

Smyrna'da extramural olan iki nekropol alanı bulunmaktadır. Bunların birisi MÖ 6-4.yy tarihlenen büyük nekropol, diğeri de sur duvarının dışında bulunan MÖ 7.yy sonu-6.yy ortasında kullanılan bir alandır. Smyrna'da ilk olarak nekropollerle ilişkili, Miltner çalışmalar yapmış ve 13 tane Tümülüs bulmuştur.²³² Tümülüslerin etrafı düzgün kesilmiş blok taşlardan örülen duvarla çevrilidir. Büyüklükleri 10 ve 20 m çaplarında değişmektedir. Tümülüslerin bazıları mezar odasız ve dromossuzdur, bu özellikleriyle Klazomeni'de bulunan Tümülüslerle benzerlik göstermektedir. Tümülüslerin içindeki gömüler taş sanduka mezar, pişmiş toprak lahit ve kayaya oyulmuş mezarlardan oluşmaktadır. Bir Tümülüs içinde bulunan mezarlar doğu-batı yönlü olarak yapılmıştır. Tümülüslerin etrafı taşlarla çevrili olduğundan mezar işareti varlığından söz edilebilir. Tekli ve çoklu gömü beraber görülmektedir. Akurgal; bu Tümülüslerin bir tanesinde Lydia üretimi seramikler ve demir bir kılıç açığa çıktığından bahsetmiştir.²³³ Yamanlar dağının eteğinde bulunan Tantalos mezarı, Smyrna için en iyi bilinen mezardır. Miltner duvar işçiliğinin sur duvarlarındaki işçilikle benzeştiğini ve 5-4.yy. olmaları gerektiğini düşünmekteyken²³⁴, Akurgal ise Athena Tapınağının duvarları ile karşılaştırarak 620-590 tarihleri arasında olması gerektiğini savunmaktadır.²³⁵ Bu Tümülüs 31 m. Çapında ve polygonal taş örgülüdür.²³⁶ Yamanlar dağının altında kalan diğer Tümülüsler Klasik ve Hellenistik döneme tarihlendiğinden, ait oldukları dönemin başlığı altında incelenecektir.

Hem inhumasyon hem de kremasyon gömü görülen nekropollerde, amphora, pithos ve hydrialar gömü amacıyla kullanılmaktadır. Smyrna'da, Sur önü Nekropolünde ele geçen 7. ve 6.yy'a tarihlendirilen pithos ve lahit gömüler, dönemin Kuzey İonia gelenekleriyle örtüşmektedir. Smyrna, ele geçen lahitler ve Geç Yaban Keçisi Stili'nde bezenmiş seramikler nedeni ile Klazomenai ile yoğun etkileşim içinde olan İon kentlerinin başında gelmektedir.²³⁷

²³¹ Karayel, s. 45.

²³² F. Miltner ve H. Miltner, *Bericht über eine Voruntersuchung in Alt-Smyrna*, ÖJh 27, 1932, s. 127.

²³³ Ekrem Akurgal, *Anadolu Uygarlıkları*, Kültür Yayınları: İzmir, 2000, s.52.

²³⁴ Miltner ve Miltner, s.153.

²³⁵ Akurgal, Anadolu, s. 52.

²³⁶ Akurgal, Anadolu, ss. 217-218.

²³⁷ Bozkurt, s. 39.

Smyrna (İzmir)‘da belli bir döneme kadar çocuklar ve bebekler yerleşim alanı içerisine (intramural) gömülmüştür. M.Ö. 7. Yüzyılın ikinci çeyreği başından itibaren çocuklar da yerleşim alanının dışına (extramural) gömülmüşlerdir. Tümülüs kullanımı mevcuttur. Smyrna ’da Yamanlar nekropol alanında Tantalos tümülüsünün de dâhil olduğu çok sayıda mezar ve Tümülüs açığa çıkartılmıştır. Mezarlar küçük, basit ve bezemesiz taş stellerle işaretlenmiştir.²³⁸

Olasılıkla, MÖ 7. yüzyılın başlarında meydana gelen bir depremle yıkılan “Wal 2’nin” önünde biriken enkazın içinde, yüzyılın ikinci çeyreğinde ilginç bir şekilde amphoralar, çeşitli pişirme kapları ve diğer seramik kaplar içerisinde bebek gömülerinin yapıldığı görülür. Nicholls, MÖ 7. yüzyılda çocukların yerleşim içerisine gömülmediği ancak yetişkinlerden ayrı bir alanda ve yerleşime mümkün olduğunca yakın bir alana gömüldükleri görüşündedir. Diğer İonia kentlerinden elde edilen nekropolis verileri de büyük ölçüde bu durumu doğrulamakta, çocuk ve bebekler için Protogeometrik ve Geometrik dönemlerde uygulanan intra-mural gömü geleneğinin MÖ 7. yüzyılın ikinci çeyreğinden itibaren terkedildiğini ancak bu gömülerin yerleşime mümkün olduğunca yakın bir alanda gerçekleştirildiğini işaret etmektedir. MÖ 7. yüzyılın sonlarında inşa edilen “Wall 3’ün” Alyattes saldırısıyla tahrip edildiği saptanmıştır. Bu duvarın kerpiç enkazı yer seviyesini oldukça yükseltmiş ve MÖ 6. yüzyıl başlarında bu enkaz içerisine de çocuk gömülerinin yapıldığı tespit edilmiştir. Smyrna’da yetişkin ve çocuk gömülerinin yapıldığı nekropolislerin ayrı olması dikkat çekici bir durumdur ve bu uygulama zengin nekropolis verilerinin elde edildiği Klazomenai ile tezat teşkil etmektedir.²³⁹

1997 ve 1998 yıllarında Arkaik Çeşme’nin güney-batısında yapılan çalışmalarda kireçtaşı lahit ve pişmiş toprak pithoslardan oluşan mezarlara rastlanmıştır. Ele geçen ve altın küpe ve astragalleri de içeren buluntular yardımıyla mezarların MÖ 7. yüzyıl sonu ve MÖ 6. yüzyıl başlarında Smyrna’da oturan bazı soylulara ait olabileceği düşünülmektedir.²⁴⁰

Tümülüslerin haricinde pişmiş toprak lahit mezarlar da görülmektedir.²⁴¹ Pişmiş toprak lahitler, ayrı bir yerde mezar olarak bulunmasının yanı sıra tümülüsün

²³⁸ Şentürk, s. 42.

²³⁹ Özer, ss.193-194.

²⁴⁰ Özer, ss.193-194.

²⁴¹ Akurgal, Anadolu, s. 52.

içinde de ele geçmiştir. İhnumasyon yetişkin bireyler gömülmüştür. Yön birliği görülmez. Kapak olarak plaka taşlar kullanılmıştır.²⁴²

Smyrna'da kent suru dışında bulunan gömülerde 5 tane taş lahit, 31 pithos mezar ve 15 amphora mezar açığa çıkartılmıştır.²⁴³ Taş lahithler kireç taşı kullanılarak yapılmış, bir tanesi kapağı ile bulunmuştur. Bu mezardan beş çift küpe, iki astragal ve bir boncuk hediye olarak ele geçmiştir.²⁴⁴ Amphora mezarlarda gömü hediyesine rastlanmamıştır. İçlerinde az sayıda kemik parçaları bulunmuştur. Pithos mezarlar, etrafı taşlarla çevrilerek mezar belirteci uygulanmıştır. Ağızları, taşla ya da seramikle kapatılmıştır. Yön birlikleri yoktur.²⁴⁵

Yerleşim içinde bebek ve çocuk mezarları görülmektedir. Tek kulplu küçük mutfak kaplarına gömü yapılmıştır. Kapların üzerinde hayvan kemikleri ve deniz kabukları bulunmuştur. Bu da cenaze yemeğine işaret ediyor olabilir.

3.3.3. Erythrai

Klazomenai'nin hemen hemen tam batısında Erythrai yer almakta ve kentin adıyla tanınan dağlık yarımadaının doğu yanında bulunmaktaydı. Strabon'da Erythrai on iki İon kentinden biri olarak yer alır.²⁴⁶

Akropolis üzerindeki buluntular kesinlikle Geç Geometrik ve Arkaik Dönemlere kadar inmektedir. Deneme kazılarına dayanarak, arkaik yerleşimin büyüklüğünün oldukça büyük olduğu, önemini yansıtıyor. Bölgedeki en eski yerel amfora örneği, yedinci yüzyıla tarihlenir ve çocuk mezarında kullanılan bu sağlam parçadır. Omuzda kancalarla süslenmiş bir aryballos eşliğinde Kalabak nekropolü, Arkaik Dönem için yazılabilir.²⁴⁷ Dekorasyon görünüşte dikkatsizce uygulanan boya genellikle çizgili veya mat ve saksıların şekillendirilmesinden ibaret olan bu submiken kapların ve birçok 'Submycenaean' amphorasının (kısmen) çocuklar tarafından

²⁴² Kahraman Yağız, **Kuzeybatı Anadolu'da İ.Ö. 1. Bin'de Ölü Gömme Gelenekleri**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2012, s.197.

²⁴³ Akurgal, Anadolu, s. 52.; Yağız, s. 198.

²⁴⁴ Akurgal, Anadolu, ss. 52-54, Yağız, s. 198.

²⁴⁵ Yağız, s. 198.

²⁴⁶ Karayel, s. 14.

²⁴⁷ Ersoy, s.397.

üretildiğini ve muhtemelen bir kerelik kullanım için mezar ayinleri sırasında kullanıldığı anlaşılmaktadır.²⁴⁸

Erythrai kentinde yapılan yüzey araştırmaları sonucunda kente ulaşan yolların etrafında nekropoller bulunduğu belirlenmiştir.²⁴⁹ Yani nekropol kentin dışında yer almaktadır.²⁵⁰ Erythrai territoriumu içinde yer alan ve Arkaik dönem mezarları ele geçen başka bir alan ise **Khalkis**'tir. Khalkis'te²⁵¹, Teos'ta²⁵² ve Airai'da²⁵³ yapılan araştırmalar sonucunda Arkaik mezarlar ve mezarlık alanları, Klazomenai lahitlerinin varlığıyla tespit edilmiş, ancak detaylı raporlar henüz yayımlanmamıştır.

Erythrai'de Arkaik Dönem nekropolislerine ilişkin veriler oldukça sınırlıdır. Bayburtluoğlu, 1970'lerde modern köyün ilkokul binasının güneyindeki tarlalarda ve üzüm bağı içerisinde daha geç dönem buluntularla beraber Arkaik terrakotta lahit parçalarının bulunduğunu ve bu alanın Arkaik Dönem nekropolisi olabileceğini belirtmiştir. Ayrıca kentte bulunan figür bezemeli ve kabartmalı lahit parçalarından yola çıkılarak, Erythrai'de özellikle kabartmalı lahitlerin üretildiği yerel bir atölyeni olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

1988 yılında, İzmir 1 Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu kararıyla Erythrai'de Çömlekçi Mahallesinin bulunduğu alanda sondaj niteliğinde kazılar gerçekleştirilmiştir. Akropolisin kuzeydoğusunda yapılan kazılarda MÖ 6. yüzyıla ait lahit parçaları ele geçirilmiş ve bu alanın Arkaik dönemde bir nekropolis olabileceği önerisinde bulunulmuştur.²⁵⁴

3.3.4. Teos

MÖ.7'yy.sonları ve MÖ. 6. yüzyılın ortalarına tarihlenmekte olan Erken Arkaik Dönem nekropolis izleri yerleşimin hemen dışında kuzeybatı köşesinde

²⁴⁸ Vaessen, s. 212.

²⁴⁹ C. Özgünel ve K. Gökay, 2004 Yılı Erythrai Antik yerleşimi Arkeolojik Araştırmaları, **XX3. Kazı Sonuçları Toplantısı**, 2. Cilt, Ankara, 2006, s.242.

²⁵⁰ Özgünel ve Gökay, s. 241.

²⁵¹ İ. Gezgin, Erythrai Hinterlandında Lokalizasyon Problemleri", Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, **Arkeoloji Dergisi** XIV, 2009, s. 99.

²⁵² Y. Boysal, 1962 Senesi Teos Kazıları Hakkında Kısa Rapor, **Türk Arkeoloji Dergisi** XII-II, 5-7.1963, s.7.

²⁵³ N. Tuna, İonia ve Datça Yarımadası Arkeolojik Yüzey Araştırmaları", **V. Araştırma Sonuçları Toplantısı**, 1. Cilt, (6-10 Nisan 1987 Ankara), Ankara, s.309.

²⁵⁴ Özer, s. 198.

bulunuyordu. 282 mezardan oluşan nekropol alanında yapılan arkeolojik kazılar Eusebios'un kuruluş tarihini desteklemiştir. Arkaik yerleşim, klasik yerleşimin kuzeyinde, daha iç kesimlerde bulunuyordu ve 239 amphora gömü ve 22 çukur mezar sahiptir. Pithos mezarlarının hepsi bebek ve çocuklara aittir. Bu durum bebek ölüm oranlarının yüksek olduğunun göstergesidir. Mezarların sadece %27'sinde adak kalıntılarına rastlanmıştır. Bunlar çoğunlukla Klazomenai'nin kendisinden ithal edilen seramiklerdi.²⁵⁵

Bu mezarlar, buluntuların doğrultusunda MÖ 5. yüzyıl sonları ile MÖ 4. Yüzyıl başlarına tarihlendirilmiştir. Kentin Güney Nekropolisi'nde 2010 yılında yapılan kurtarma kazısı çalışmalarında altısı daha önce tahrip olmuş, anakayaya oygu sanduka mezar, çatı kiremidi ve kremasyon olmak üzere yedi mezar tespit edilmiştir²⁵⁶

Teos Antik Kenti'nin batısında, deniz kıyısı ile kent arasında kalan alanda mezarların bulunmasıyla bir nekropolisin varlığı anlaşılmıştır. Kuzeyden güneye inen eğimli bir arazi yapısına sahip olan A Parsel alanı temel olarak belirli yüksekliklere sahip küçük tepeciklerden oluşmaktadır. Tepeciklerin dışında kalan alanlarda ise anakaya kütleleri yüzeyde görülmektedir. Tepeciklerin kazıları sırasında en alt seviyede tespit edilen Arkaik mezarların etrafının yuvarlak ya da at nalı biçiminde taş sıraları ile çevrelendiği, üzerlerinin yığma topraklar ile kapatıldığı anlaşılmıştır. Dromossuz ve mezar odası olmadan yapılan bu tip uygulamalar Batı Anadolu'da ve Adalar'da özellikle Teos'a yakın coğrafyada görülmektedir. Bir tümülüs mantığıyla yapılan ve bir aile mezarı geleneğini işaret eden bu tip mezarlar Klazomenai'da benzer biçimlerde görülmektedir.

Yoğun biçimde gözüken çatı kiremiti mezarlar ise doğrudan bu tepeciklerin üzerine uygulanmış ve tepecikleri tahrip etmiştir. Ada 1 Parsel A Bölümünde yapılan kurtarma kazısında toplam 142 adet mezar ortaya çıkarılırken, bu mezarlar üzerinden yapılan değerlendirmede inhumasyon, kremasyon ve lahit gömüler belirlenmiştir.²⁵⁷

²⁵⁵ Strang, ss.64-65.

²⁵⁶ Foça, Teos Batı, s.143.

²⁵⁷ Foça, Teos Batı, ss.144-145.

3.3.5. Ephesos

Bilindiği üzere İonia Bölgesindeki kent devletleri, Arkaik Dönemden Geç Antik Döneme kadar devam eden süreçte hem kendi içinde hem de bölgesel anlamda sürdürdüğü ilişki ve politikalar ile önemli bir gelişim göstermiştir. Dolayısıyla da kentte belirlenen ve günümüze kadar gelen, içinde mezar yapılarının da bulunduğu birçok anıt, kendi döneminin en özgün eserleri arasında yer almaktadır. Ephesos'ta Arkaik Dönem mezarlarına ilişkin veriler Abu-hayat dağı, Tavşantepe, St. Jean Tepesi ve agora alanından gelmektedir.²⁵⁸ Agora alanındaki nekropol 6.yüzyılın ikinci yarısı ve 5. Yüzyılın ilk yarısı arasına tarihlenmektedir. Taş ya da pişmiş toprak lahitler ve direk toprağa gömü eş zamanlı kullanılmıştır. Bu lahitlerin arasında yön birliği bulunmamaktadır. Hediyelerini, kotyle, yonca ağızlı olpe, chalice, lekythos, fincanlar ve aryballoslar oluşturur.²⁵⁹ Bu hediyelerin bir kısmı lahitin içinden bazıları isse dışından ele geçmiştir. Nekropolün sınırları kesin olarak belirlenememiştir.²⁶⁰ Bazı lahitlerin üzeri küçük taşlarla örtülmüştür. Bu Tümüls geleneğine işaret ediyor olabilir. Agora alanındaki mezarlarda yön birliği bulunmamaktadır ve lahitlerin hepsindeki gömüler inhumasyondur.²⁶¹ Ayasuluk tepesinde bulunan nekropol alanında iki lahit mezar iki de oda mezar bulunmuştur.²⁶² Mezar odalarının ilkinde kayaya oyulmuş iki lahit dışında bir şey bulunmamıştır. Diğer oda mezarın içindeki kayada oyuntu yerine bir yükselti bulunmaktadır. Mezarın dışında da bir stel için açılmış bir dikdörtgen yuva bulunmaktadır.²⁶³

Ephesos'dan ele geçen Arkaik Dönem sonuna ait bazı giyimli kadın heykelcikleriyle bir cam oinokhoe, Ephesos'taki Devlet Agorası'nda ve Rhodos'ta yapılan kazılarda ortaya çıkarılan nekropol buluntularıyla yakınlık göstermektedir. Mezar buluntusu olan eserlerin çoğu Ephesos yakınlarında Arkaik ve Klasik Dönem'lerde yerleşimlerin varlığını göstermektedir. Ephesos Devlet Agorası'nın altında ele geçen nekropol buluntuları da M.Ö. 550- 450 arasına tarihlenmektedir. Bu

²⁵⁸ A. Evren, Selçuk-Efes Davut Yeriş Tarlası 1993 Yılı Kurtarma Kazısı, 6. MKKS, 1996,s. 22.

²⁵⁹ G. Langmann, *Eine späarchaische Nekropole unter dem Staatsmarkt zu Ephesos*, Festschrift für Fritz Eichler zu Dessen Achtzigstem Geburtstag am 12. Oktober 1967, Wien, 1967, ss. 104-109.

²⁶⁰ <https://homepage.univie.ac.at/elisabeth.trinkl/forum/forum0897/04necro.htm>

²⁶¹ Langmann, s.122.

²⁶² M. Büyükkolancı, *Selçuk –Ayasuluk Tepesi (Eski Efes) 1997 Yılı Kazı ve Araştırmaları*, MKKS 9, Ankara, 1999, s.362.

²⁶³ Büyükkolancı, s.363.

nekropollerin varlığı, Arkaik ve Klasik Dönem nekropol alanlarının bir arada olduğunu ve yerleşim merkezlerinden çok uzakta olmadığını kanıtlar.²⁶⁴

Arkaik Dönem mezarlarının bulunduğu bir diğer alan, Magnesia Kapısı'ndan başlayıp Kuretler Caddesi boyunca uzanan güzergâhtır. Devlet Agorasında MÖ 6. yy.'a tarihlendirilen pişmiş toprak lahitler bulunmuştur. Bu lahitlerle birlikte, Ephesos'taki lahit geleneğinin Arkaik Dönem'e kadar uzandığı görülmektedir. Ancak, diğer Anadolu kentlerinde olduğu gibi, Ephesos'ta da MÖ 6. yy.'dan MS 2. yy.'a kadar kesintisiz devam etmiş bir gelenek olduğunu söylemek için bulgular yetersizdir. Erken dönem lahitleri, basit bir yapıya sahip olmalarına rağmen, İmparatorluk Dönemi'yle birlikte lahitlerin form ve bezemeleri zenginleşmiş; Ephesos da lahit üretim merkezlerinden birisi olmuştur.²⁶⁵

Ephesos'ta MÖ 5.yy.'ın son çeyreğine ait 4 adet, taş sandık mezar tespit edilmiştir. Mezarların her biri, iri blok taşlarla inşa edilmiş ve üzerleri iki ya da üç adet iri taşla kapatılmıştır. Ephesos (Efes)'ta taş lahitler ve pişmiş toprak lahitler (larnaks) sıklıkla kullanılmıştır. M.Ö. 6. Yüzyılda nekropoliste hediyeler lahidin kapağı üzerine bırakılmıştır.²⁶⁶

3.3.6. Miletos

“Miletos kenti, kuzeye doğru Maiandros'un (Büyük Menderes) ağzında, geniş körfeze çıkıntı yapan dar bir yarımadaının ucunda, daha eski bir yerleşmenin yerine yakın bir konumda bulunur. Arazisi –güneyde tepeliktir- sınırlı ve verimsiz idi fakat kentin yeri ona deniz ticareti için her tür olanağı vermiştir. Bundan dolayı Miletos önemli bir liman kenti olup, kurduğu geniş koloni ağı sayesinde ticari ilişkileri gelişmiştir. Strabon'a göre Miletos, Pylos'lu Neleus tarafından kurulmuştur. Panionion Birliği içinde yer alan on iki kentten biridir”.²⁶⁷

Geç Tunç Çağı ile Geometrik Dönem arasında belirgin bir devamlılık söz konusudur. Milet'teki arkeolojik araştırmalar MS 19. yüzyılın sonunda T.Wiegand direktörlüğü ve Alman ekipleri orada çalışmaya devam etti. Kazıların çoğu daha iyi

²⁶⁴ Yazıcı, s. 39.

²⁶⁵ Şentürk, s. 42.

²⁶⁶ Şentürk, s. 42.

²⁶⁷ Karayel, s. 34.

korunmuş kalıntılara odaklanmıştır. Arkaik ve daha sonraki dönemlere ait olup, sitenin bazı bölgelerinde Athena Tapınağı dâhil su baskınları yaşanmıştır. Bu alan, tarih öncesi kalıntıların bulunduğu yerdir. Bu alan son altı bin yılda yaygın paleografik değişimlere tanıklık etti. Erken Tunç Çağı'nın sonuna kadar sığ bir denizle birbirinden ayrılan küçük adalardan oluşuyordu.²⁶⁸

Miletos Nekropolis alanları, birçok farklı dönemde mezar amaçlı olarak kullanılmıştır. Geç Tunç Çağı'nda yamaçları nekropolis olarak kullanılan Kalabaktepe, Arkaik Dönemde Akropolis'e dönüşmüş, Pers istilasından sonra kent merkezinin, Athena Tapınağı ve Humeitepe arasına taşınması üzerine, Değirmen-tepe ve Zeytintepe ile birlikte Kalabaktepe Helenistik, Roma ve Bizans dönemlerinde tekrar nekropolis alanına dönüşmüştür.²⁶⁹

Miletos; Arkaik dönemde birçok farklı alanda nekropoller bulunmaktadır. Kazar tepe, Kalabak tepe, Değirmen-tepe, Zeytin tepe ve Kutsal yolun kenarlarında bulunmaktadır.²⁷⁰ Yerleşim verilerine oranla sınırlı nekropolis verilerine ulaşılan Miletos nekropolislerinin, kentin doğu, batı ve kuzeyden denizle çevrili bir yarımada konumunda olması dolayısıyla, güneyde bulunması gerekmektedir. Gerçekten de Miletos kentinin güneyinde yer alan Yeni Balat köyünde, Arkaik dönemden Roma dönemine dek kullanıldığı anlaşılan bir nekropolisin varlığı tespit edilmiştir. Ayrıca, yine Yeni Balat'ta kaçak kazılar sırasında ortaya çıkarılan iki taş lahitin MÖ 6. yüzyılın ikinci yarısına ait olduğu düşünülmektedir. Bu veriler, Yeni Balat köyünün Miletos'un ana nekropolisi olduğunu ancak köy yerleşiminden dolayı diğer mezarları ortaya çıkarmanın zor olduğunu göstermektedir. Yine güneyde, Kazartepe'de, daha geç mezarların bulunduğu bir nekropoliste, içerisinde Arkaik döneme ait tek mezar konumunda olan ve 1906 yılında kazılan tümülüs, dromosunda bulunan iki aslan heykelinden dolayı Aslanlı Mezar olarak bilinmektedir. Surların dışında Kazartepe'nin yamacında yer alır.²⁷¹ Aslan heykelleri stilistik veriler yardımıyla MÖ 550-530 yıllarına tarihlendirilmiştir. Aslan heykelleri üzerinde belirgin olarak Mısır etkisi

²⁶⁸ Mokrišovas, s. 86.

²⁶⁹ Aslan, s.72.

²⁷⁰ Elke Forbeck, **Die Nekropolen von Milet, Grabtypologie und Bestattungsbräuche von vorarchaischer bis römischer Zeit** In: H. İşkan-F. Işık (Ed./Hrsg), *Lykia VI. 2000/2001, Güneybatı Anadolu'da Mezar Tipleri ve Ölü Kültü/Grabtypen und Totenkult im Südwestlichen Kleinasien*, Uluslararası Kolokyum/Internationales Kolloquium, Antalya, 1999, s.55.

²⁷¹ Forbeck, s.56.

gözlemlenmiştir. Yeni Balat ve Kazartepo Nekropolis buluntuları, Arkaik nekropolislerin en azından birinin Didyma'ya giden Kutsal Yol üzerinde bulunduğunu düşündürmektedir.²⁷²

Aslanlı Mezar'ın olduğu alanda birçok mezar olmasına rağmen, yalnızca bu mezar Arkaik döneme tarihlenmektedir. Aslanlı mezar ismini dromosun dışında bulunan yarım aslan heykelinden almaktadır. Bu heykelin devamını aramak için dromosun içine doğru kazı yapıldığı sırada başka bir aslan heykeli daha ele geçmiştir. Dromoslu mezarın 22m uzunluğundaki dromosundan içeri girildiğinde, sırasıyla bir ön oda, 9.5 m uzunluğunda bir tünel ve ardından mezar odasına ulaşılmaktadır. İçi kurşun plakalarla çevrelenmiş bir mezar bulunmuştur. Gömü ince bir kum tabakası üzerine yatırılmış, çevresine de taşlar dizilmiştir. Gömünün etrafında omphaloslu gümüş phiale, tek kulplu maşrapa, stamnos mezarın içinden, kase ve amphora ise dışından ele geçen buluntulardır. Bu kadar zengin buluntu olması önemli bir kişinin mezarı olabileceğini düşündürmektedir.²⁷³ Buluntular yardımıyla MÖ 6.yy ortalarına tarihlenir. Didyma ve Miletos'ta bulunan ve Mısır etkilerinin açıkça izlenebildiği aslan serisi, Geç Hitit ve Asur etkilerinin kombine edildiği aslan modeli ile çağdaş olmalıdır. Bu serinin en başarılı örnekleri arasında, Miletos ile Didyma'da Kutsal Yol kenarına yerleştirilen veya mezar işareti yerine kullanılan ve 6.yy ortalarına tarihlendirile aslanlar gelmektedir. Bu aslanlar, Mısır etkisi altında kalan yeni bir üslubu temsilen, kabarık postları, gösterişli yeleleri ve yumuşak yüz hatları nedeniyle sempatik ve uysal bir ifade taşımaktadır. Miletos Athena Kutsal Alanı'nda ele geçen bir aslan heykeli, İonia'da erken tarihli heykellerden biri olarak 6.yy'ın ilk dörtlüğüne yerleştirilmektedir. Bu heykelin gövdeye oranla küçük kalan kafası ve alev biçiminde yele stilizasyonunu ile güçlü omuz kasları vurgulanmıştır.²⁷⁴ Miletos'ta ele geçen ve 600 yıllarına tarihlenen bu aslan heykelinin, mezar işareti olarak kullanıldığı ileri sürülmektedir.

Balat Köyü yakınında dört tane lahit mezar açığa çıkartılmıştır. Bunlar arasında yön birliği yoktur. Monolitik lahitlerin tümü beşik çatılı taş kapağa ve tekli gömülere sahiptir. Sırt üstü yatan bireylerin yanlarından demir yüzük, alabastron, lekanis ve kase

²⁷² Forbeck, s.57.

²⁷³ <https://www.ruhr-uni-bochum.de/milet/in/nekropol.htm>

²⁷⁴ Bozkurt, s. 58-59.

ele geçmiştir. Mezarların birisi içinde bulunan balık kılçıkları cenaze yemeğine işaret etmektedir.²⁷⁵

Kutsal Yol kenarında bulunan gömülerde inhumasyon çocuk mezarları yanı sıra lahit içinde kremasyon kemikleri bulunan mezarlar ele geçmiştir. Gömü hediyeleri ele geçmediği için tarihleme konusu oldukça problemlidir. Forbeck'e göre arkaik döneme tarihlenmektedir.²⁷⁶

Miletos'tan Didyma'ya bağlanan kutsal yolun Miletos'a yakın kısmında yukarıdaki paragrafta bahsedilen gömüler 20. Yy'ın başında fark edilmesine rağmen, Didyma kısmında bulunan gömüler 2012 yılında açığa çıkartılmaya başlamıştır. Henüz 4 sezondur yapılan çalışmalar sırasında Arkaik dönem'de kullanım gördüğü anlaşılan ve antik *Panormos* limanı yakınında bulunan nekropol açığa çıkartılmıştır.²⁷⁷ Nekropolde inhumasyon ve kremasyon mezarlar bir arada bulunmaktadır. Kremasyon mezarlar hem yerinde hem de pithos, amphora ve hydriaların içinde bulunmaktadır. Hediye olarak minyatür kaplar, günlük kullanım kapları, astragaller ve bronz yüzükler bırakılmıştır. Bir bebek mezarından bir çok astragal ve bir pişmiş toprak biberon ele geçmiştir. Amphora parçaları üzerinde dil motifleri ve omuz üzerinde dikey çizgiler bulunmaktadır.²⁷⁸

Batı Anadolu'daki en erken oda mezarları Pedasa, Müsgebi, Dirmil, Milethos gibi merkezlerde görülmektedir. Karia'da Erken Protogeometrik döneme kadar erkene giden oda mezarı örnekleri Arkaik ve Klasik dönemlerde varlığını kesintisiz devam ettirmekle beraber mezar geleneği M.Ö. 5. ve 4.yy'larda Rodos, Thera ve Girit gibi merkezlerde de görülmektedir.²⁷⁹

Miletos'ta, 20. yüzyıl başlarında yapılan kazılar Kutsal Kapı'nın dışında ve Kutsal Yol boyunca çocuk gömülerinin yapıldığını ortaya koymuştur. Bu durum tıpkı Smyrna'da olduğu gibi Miletos'ta da çocuk gömülerinin kente yakın ancak yetişkinlerden ayrı bir konumda gerçekleştirildiğine işaret eder. Miletos'taki Arkaik

²⁷⁵ W. Müller-Wiener, D. Göksel, V. Von Graeve, R. Biering, M. Heinz, H. Svenshon, **Milet 1987, Vorbericht über die Arbeiten des Jahres 1987**, IstMitt 38, 1988, s.273.

²⁷⁶ Forbeck, s.50.

²⁷⁷ Anja Slawisch ve Toby Christopher Wilkinson. Processions, propaganda, and pixels: reconstructing the Sacred Way between Miletos and Didyma. **American Journal of Archaeology**, 122(1), 2018, s.123.

²⁷⁸ Slawisch ve Wilkinson, s. 115.

²⁷⁹ S. Durnagölü, **Belentepe Mevkii'ndeki Hellenistik Dönem Mezarlar**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2009, s.26.

mezarlardan bir kısmının, o zamanki kıyı çizgisine yakın bir şekilde konumlandırılmış ve tarımsal açıdan elverişsiz toprakların, elit olmayan gömülerin yapıldığı alanlar olarak kullanılmış olabileceği de ileri sürülen görüşler arasındadır.²⁸⁰

3.3.7. Khios

1950 yılı öncesinde Khios kenti nekropollerine ve ölü gömme geleneklerine ilişkin veriler oldukça sınırlıdır. Kourouniotes'in 20. yüzyıl başlarında Tourlote Tepesi ve Latomi'ye giden yolun kuzey-batısında gerçekleştirdiği kazılarda Klazomenai lahitlerin formları ve yazıtlar aracılığıyla Latomi'deki mezarların en azından bir kısmının MÖ geç 6. yüzyıla tarihlenmesi gerektiği söylenebilir. 1938 yılında D. W. S. Hunt tarafından Khios kentinin güneyinde Kato Varvasi bölgesinde gerçekleştirilen kazılarda deniz kenarında iki terrakotta lahit bulunmuştur. Kourouniotes'in bulduğu lahitlerle olan benzerliğinden dolayı Hunt, bu lahitlerin tarihi için de MÖ geç 6. yüzyılı önermiştir.²⁸¹

1952 yılında Khios kenti içerisinde yer alan Rizari semtindeki Pipinia alanı N. Contoleon tarafından kazılmış ve özellikle Arkaik dönem ölü gömme gelenekleri ve Khios seramiği ile ilgili önemli verilere ulaşılmıştır. MÖ 7. yüzyıldan MÖ 6. yüzyıl ilk çeyreğine dek kullanılan nekropolis, Rizari'deki nekropolisin Khios kentinin batı sınırlarının belirlenmesine de yardımcı olmuştur. Adanın güney-doğusunda Emporio'da 1951-1955 yılları arasında British School at Athens tarafından yapılan kazılarda ise yerleşime ait bir nekropolis bulunamamıştır. 1954 ve 1955 yıllarında Emporio çevresindeki alanlarda bulunan bir mezar ve dağınık buluntular, kentin ana nekropolisi yerine çevredeki çiftlik evlerine ait olmalıdırlar.²⁸²

Khios'ta taş lahitler ve pişmiş toprak lahitler (larnaks) sıklıkla kullanılmıştır.²⁸³ Khios'ta inhumasyon gömüler ve lahitler çağdaş olarak aynı mezarlıklarda ele geçmektedir.²⁸⁴

²⁸⁰ Durnagölü, s.27.

²⁸¹ Özer, s. 179.

²⁸² Özer, s. 199.

²⁸³ Şentürk, s. 42.

²⁸⁴ Bozkurt, s. 39.

Khios Antik Kenti ve orada yapılan buluntular hakkında rapor 1950'den önce Soci  t   tarafından 1952'de yapılan bir kazı hakkında raporlar oluşturmaktadır. Rizari ilçesinde 4 lahit ve 8 cenaze k  p   yanında yerel üretimin figüratif dekorasyonu olmayan 22 köşk vazo bulunmuştur. Yaşam ve erken yaşamı   vreleyen topraklarda da figüratif süslemeli köşk seramik parçaları da bu mezarlardan ortaya çıkarılmıştır. A.L. tarafından *Archaic Pottery of Sakız. Dekorlu Stiller* (1991), sadece burada belirtilmiştir.²⁸⁵ Bunların mezar hediyeleri olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Khios 'ta Arkaik kentin muhtemelen dışında, bir tepe üzerinde bulunan bir t  m  l  s mezar ve 30 lahit mezarın,      Klazomenai tipi, birisi taş olmak üzere kalanı pişmiş toprak bezemesiz lahitlerden oluşmaktadır.²⁸⁶ Mezar hediyesi olarak lahitlerden amphoriskos ve lekythos; t  m  l  s içinden ise pişmiş toprak bir maske ele geçmiştir.²⁸⁷ Lahitlerin ikisi doğu-batı; ikisi kuzey-güney yerleştirildiği için yön birliğinden bahsetmek oldukça güçtür. Bunların yanı sıra 8 tane urne mezar bulunmaktadır.²⁸⁸ Bu mezarların detayları belirtilmezken, anakara Yunanistan ve Doğu Yunan merkezleriyle paralellik olduğundan bahsetmektedir.²⁸⁹

3.3.8. Samos

Samos; iki nekropolisten oluşmaktadır. İlki Batı Nekropolis alanı, surların dışında tepelik bir alanda bulunmaktadır. Samos'ta Arkaik döneme tarihlendirilen Kuzey ve Batı Nekropolisleri 1890'larda J. Boeblau tarafından kazılmış ve M   6. yüzyıl ile Roma dönemi arasına tarihlendirilen 159 mezar tespit edilmiştir. Batı Nekropolisindeki gömüler, Klazomenai tipi lahitlerle benzerlik gösteren anthropoid lahitler, pithoslar ve diğer pişmiş toprak kaplarda gerçekleştirilmiştir. Antropoid lahitlerdeki Mısır etkisi belirgindir. Nekropolis verileri üzerinde yapılan incelemeler, M   6. yüzyılın her iki yarısına da tarihlenen mezarların ve lahitlerin varlığını ortaya koymuştur.²⁹⁰

²⁸⁵ A. Lemos, A Cemetery In Chios Town, in Olga Palagia (Ed.), **Greek Offerings Essays On Greek Art In Honour Of John Boardman**, 1997, s.75.

²⁸⁶ R. M. Cook, Ionia and Greece in the Eighth and Seventh Centuries B. C., **The Journal of Hellenic Studies**, 66, 2013, s. 69; Yağız, s. 235.

²⁸⁷ Cook, s.70; Yağız, s. 235.

²⁸⁸ Lemos, s.80.

²⁸⁹ Lemos, s.80.

²⁹⁰ Boeblau, ss.10-12; Yağız,s. 239.

Kuzey Nekropolisinde ise Boehlau tarafından MÖ 6. yüzyıla tarihlendirilen mezarların yanısıra ilişkili bir Kouros heykeli ile MÖ 540- 530 yıllarına tarihlendirilen bir tümülüs ortaya çıkarılmıştır. Samos nekropolislerinde çocuk ve yetişkin gömülerinin birarada yer aldığı izlenmektedir. Nekropolis verilerinde yakın dönemde yapılan incelemelerle, daha önce MÖ 530-510 yıllarına tarihlendirilen Samos anthemionlu stellerinin daha erkene, Polykrates öncesi döneme tarihlendirilmesi gerektiği öne sürülmüştür. O. Mariaud, Boehlau tarafından Batı ve Kuzey Nekropolisleri'nden elde edilen kazı verilerini yeniden değerlendirmiştir. Kuzey Nekropolisinde bulunan tümülüs ve kouros heykel parçalarıyla ilişkilendirilebilecek bir yazıtın yeniden yorumlanmasıyla birlikte, Samos'ta Geç Arkaik dönemde kentin farklı bölgelerinde yer alan nekropolislerde farklı gömü uygulamalarının ve farklı sosyal sınıfların söz konusu olduğu bir düzenlemenin olabileceği ve kendilerini Geomoroı sınıfıyla ilişkilendiren bir "elit" sınıfın varlığı önerilmiştir. Samos'ta ayrıca kentin doğusunda, Klazomenai lahitlerinin geç tipleri ile benzerlik kurulabilecek lahitlerin de aralarında bulunduğu farklı bir nekropolis alanı da saptanmıştır.²⁹¹

Samos Nekropolü, gömü biçimleri ve mezar hediyelerinin tanımlanabilmesi için olanak yaratmaktadır. Samos'ta kourosların ve oldukça süslü stellerin, mezar işareti olarak kullanıldığı belirtilmiştir.²⁹²

Samos 'ta taş lahitler sıklıkla kullanılmıştır. Birkaç kremasyon dışında mezar hediyeleri ve adaklar mezarın olduğu alanda değil ortak yakma alanında yakılmış ve daha sonra mezara getirilmiştir. Samos 'ta M.Ö 7. Yüzyıldan itibaren yerleşme içerisinde gömüye izin verilmemiştir. Ancak çocuk ve bebekler belli bir döneme kadar yerleşme içerisine gömülmüştür. Minyatür vazolar mezar hediyesi olarak kullanılmıştır.²⁹³

Samos'la ilgili bulgular açısından "Laconian Kutsal Alanı" önemli bir merkezdir. Samos buluntuları ile ilgili yapılan katalog çalışmalarında vazo formları ilk önce bir bibliyografya esasına indirgenmiş olarak sunulmuştur.²⁹⁴ Birçok kanıtlanmış form, vazo biçimleri ve parçaları içinde kapalı vazolar amphora olarak tanımlanmış 50

²⁹¹ Özer, s. 203.

²⁹² Bozkurt, s. 39.

²⁹³ Şentürk, s. 42.

²⁹⁴ Conrad M. Stibbe , **Samos Heraion, Lakonische keramik aus dem heraion von Samos**. AM 112, 1997, 25, s.142.

amphora parçası ve 15 hidria bu kataloğa dâhil edilmiştir. Bazı parçaların ikonografisi ilginçtir. Bunların üzerinde bazı mitolojik sahneler tasvir edilmiştir. Sahnelerin yorumlanması tanımlanması için ikonografiye ayrılmıştır. Belki de en dikkat çekici vazo; Ressam KX'e atfedilen: daha önce bahsedilen amfora kupa üzerinde mükemmel bir ziyafet sahnesidir.²⁹⁵

Pişmiş toprak ve taş lahitler, pithoslar, oda mezarlar, tuğla mezarlar, künk içine yapılan mezarlar ve boru şeklinde mezarlar bulunmaktadır. Ossilegia isimli mezarlar da belirtilen türler arasındadır. Ossilegia başka mezara ait parçaların toplanıp tekrar gömülmesini ifade etmektedir. Bebekler ve çocuklar amphora ve hydrialara gömülmektedir. Samos'ta monolitik taş lahitler, plaka taşlardan yapılan lahitler, antropomorfik taş lahitler ve pişmiş toprak lahitler olarak dört lahit tipi görülmektedir. Lahitler arasında yön birliği görülmemektedir. Samos'ta görülen bir uygulamaya göre lahitlerin taban kısmında 5-20 cm kalınlıklarında değişen çakıltası veya kumdan oluşan bir tabaka görülmektedir.²⁹⁶

Antropomorfik taş lahitler Mısır örneklerine benzemektedir. Lahdin içi oval formlu, baş kısmı yarım daire şeklindedir. Pişmiş toprak lahitlerde Klazomenai, Khios ve Smyrna örneklerindeki gibi gömü yapıldıktan sonra toprakla örtülerek tümülüs gibi bir görünüm yaratılmıştır. Hediyeler lahitlerin içine ya da ayak ucuna doğru dış kısmına bırakılmıştır. Hediyeler arasında lekythoslar, amphoriskoslar, alabastronlar, lydionlar, pyxisler, oinochoeler ele geçmektedir. Pithos mezarlardan ise iki örnek ele geçmiştir. İki pithosun biri daha büyük olduğundan, büyük olanı anne ya da babaya; küçük olanı ise çocuğa ait olabileceği düşünülmektedir.²⁹⁷

Batı Nekropol alanında 161 mezardan yalnızca ikisinin kremasyon olması dikkat çekicidir. Bu iki mezarın sahibinin diğerlerinden farklı bir kimliğe ya da kökene sahip olduğu düşünülebilir. Samos'ta bir tane kiremit mezar ele geçmiştir. Mezarın içinden bir bronz ayna bulunmuştur.²⁹⁸ Bu mezar tipi Batı Anadolu'da Hellenistik dönem'de kullanılmaktadır. Daha erken örneğinin Samos'ta görülmesi, buranın bir çıkış noktası olup olmadığı sorusunun sorulmasına sebep olmaktadır. Bu sorunun

²⁹⁵ Stibbe, s.77.

²⁹⁶ Boehlau, s. 20; Löwe, s. 97; K. Tsakos, *Die Stadt Samos in der geometrischen und archaischen Epoche*, J. Cobet, V. von Graeve, W.-D. Niemeier, and K. Zimmermann (ed.), Frühes Ionien. Eine Bestandsaufnahme. Mainz am Rhein, 2007, s.196. Yağız, s. 239.

²⁹⁷ Boehlau, s.17.

²⁹⁸ Tsakos, s.394.

cevabı için daha detaylı bir araştırma gerekmektedir. Künk mezarlar aslında daha geç dönemlerde görülmektedir. Künk mezarların içinden ele geçen tarihleyici bir buluntu olmaması sebebiyle muhtemelen daha geç tarihlenen mezarlar olduğu düşünülebilir.²⁹⁹

Samos'ta mezar belirteci olarak stel geleneği mevcuttur. Steller stil kritiği yoluyla 6.yy'ın ikinci yarısına tarihlenmektedir. Mezarların yanlarından bulunan seramik kapların bir kısmı hediye bir kısmı cenaze yemeği sırasında kullanılan kaplar bir kısmı da gömü işleminden önce gerçekleşen ptohesise ilişkin olmalıdır.³⁰⁰

Samos'ta kuzey nekropolünde iki tane yuvarlak planlı mezar ele geçmiştir. Bunlardan birisinden kouros torsosu, iki sütun tamburu, amphoraa ve kırık kemikler ele geçmiştir.³⁰¹

3.3.9. Phokaia

Kuzey Ionia'da yer alan Phokaia antik kenti, İzmir ilinin kuzeyinde bugün Foça ilçesi sınırlarında yer alır. Pausanias'a göre İonialılar, Phokaia'ya Ğ.Ö. 9. yüzyılda Teos ile Erythrai'dan gelmiştir. Phokaia 6. yüzyılda en parlak dönemini yaşar. Kent, Persler'in Sardes'i ele geçirmesinin ardından 546 yılında tahribata uğrar. Phokaia'nın Hellenistik dönemde önce Seleukoslar'ın ardından ise, Pergamon krallığının yönetimine girdiği görülür.³⁰²

Ö. Özyiğit tarafından 1989 yılında kentin kuzeyinde yapılan kazılarda ve 1998-2002 yılları arasında kentin güneyinde yapılan kanalizasyon kazıları sonucunda, kentin kuzey ve güney olmak üzere iki tane nekropolisi olduğu anlaşılr. Kuzey nekropolis alanında yapılan kazılarda bulunan mezarlar, M.Ö. 3. yüzyılın başlarında Phokaia'da ölü gömme gelenekleri ve mezar tipleri hakkında bilgi vermesi bakımından önemlidir. Lahit mezarlar, yakarak (urne) mezarlar, doğrudan toprağa gömme sonucu oluşan mezarlar ile kiremit mezarlar görülür. Güney nekropolis alanında yapılan kazılar sonucunda ele geçen buluntular ve mimari yapı kalıntılarından

²⁹⁹ Tsakos, s.394.

³⁰⁰ Löwe,s.100.

³⁰¹ Boehlau, s.33.

³⁰² Heves Saygıner, **Phokaia Maltepe Tümölüsü Erken Hellenistik Dönem Seramiği**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, , İzmir, 2019,s.1.

yola çıkararak nekropolis alanlarının; İ.Ö. 6. yüzyılın ikinci çeyreğinden Roma İmparatorluk dönemi içlerine kadar kullanılmış olduğunu gösterir.³⁰³

1998 yılından itibaren Özyiğit tarafından kentteki kanalizasyon çalışmaları sırasında ortaya çıkarılan ve kentin güney kısmında yer alan nekropoliste kazılar yapılmıştır.³⁰⁴ Modern kent içerisinde kalmasından dolayı sınırlı çalışmalarla yetinmek durumunda kalınan bu alanda elde edilen en dikkat çekici veri, pişmiş toprak lahit kullanımının ortaya çıkarılması olmuştur. Bu kazılar sırasında aynı zamanda Arkaik döneme ait büyük altınlar da ortaya çıkarılmıştır. İki Arkaik Dönem altınlarının doğusunda ve batısında etrafı duvarlarla çevrili mezarlara rastlanmıştır. Yapılan kazılar sonunda, bu alanın Arkaik dönem kıyı çizgisine çok yakın konumda olduğu ve güneydoğusunda daha eski yerleşimin olduğu saptanmıştır.³⁰⁵

Bu mezarlar Arkaik, Hellenistik ve Roma gibi farklı dönemlere aittir. Sunaklar ve mezarlar arasında bir ilişki olup olmadığı bilinmemektedir. Özyiğit'e göre sunakların tarihlenmesi için mezarlar terminus post quem oluşturmaktadır. Bu mezarlardan Arkaik olanları arasında en erken örnek tuf taşından yapılmış bir lahit mezardır. Yayında lahit içindeki gömüden bahsedilmemiş, fayans, cam ve pişmiş toprak hediyeleri olduğu anlatılmıştır. Mezarların etrafı duvarlarla çevrilidir. Bu çevreleme işleminin Klazomenai ve Kerameikos nekropollerindeki aile mezar geleneğini mi gösterdiği yoksa yalnızca bir belirteçten mi ibaret olduğu bilinmemektedir. Aynı alanda 2000 yılında 8 tane urne bulunmuştur. Bu urneler, raporda “amphora gibi çömlekler” diye tanımlanmış başka bir veri sunulmamıştır.³⁰⁶

Pers istilasına kadar Batı Anadolu'da Lydia'da ve Phrygia'da tümülüs tarzı mezar hâkimdir. Anadolu'da MÖ 6. yüzyılın sonlarından MÖ 4. yüzyılın ikinci çeyreğine kadar mimari süreci mezar yapıları ile izleyebilmekteyiz. Kraliyet ailesi veya bunlara bağlı soylu kimselerce finanse edilen, maddi yükümlülüğü yüksek olan bu mezar inşa faaliyetleri, Pers istilasından sonra kraliyet ve zengin ailelerin dağılmasıyla sekteye uğramıştır. Özellikle Kral Kroisos'un yenilmesiyle otorite eksikliğinden ötürü soylu

³⁰³ Kenan Doğan, **Phokaia Siyah Firnisli Seramikleri**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2013, s.19.

³⁰⁴ Ömer Özyiğit, “1998 Yılı Phokaia Kazı Çalışmaları”, XXI. Kazı Sonuçları Toplantısı, Cilt: II, 2000, ss.38-39, Ömer Özyiğit, 2000–2001 Yılı Phokaia Kazı Çalışmaları”, XXIV. Kazı Sonuçları Toplantısı, Cilt: II, 2003, ss.337-338.

³⁰⁵ Özer, s. 191.

³⁰⁶ Özyiğit, 2000–2001 Yılı, s.337.

sınıflar da dağılmıştır. Mezar anıtları arasında gösterebileceğimiz en güzel örnekler arasında ise bugünkü tanımıyla Foça- İzmir karayolunun kenarın da yer alan Taş Kule'dir. Bizans Dönemi'nde konut olarak kullanılmış olan bu yapı, kaynaklar da kimi zaman "Taş Ev" olarak da geçmektedir.³⁰⁷ Anıt tek parça kaya kütesinin oyulmasıyla oluşturulmuştur. İki bölümü vardır. Alt kısmı 8.8 x 6.2 m dikdörtgen, üst kısmı ise 2.9 m kenara sahip kare formludur.³⁰⁸ Üst bölümünde kısa kenara yapışık şekilde 4 basamak bulunmaktadır. Kuzeydeki kısa kenar üzerinde 4 panelden oluşan bir sahte kapı yer almaktadır. Gerçek kapı ise batıdaki uzun kenarda bulunmaktadır. Kapı direk giriş odasına açılır. Mezar odası ise giriş odasından 40 m aşağıda yer almaktadır. Mezar odasının tabanında mezar sandukası bulunmaktadır.³⁰⁹

Phokaia'deki Taş Kule ile ilgili yapılan araştırmalarda gerek bezemeler, gerekse dönemin siyasi koşulları göz önüne alındığında, yapının Pers etkisi taşıdığı görülmektedir. Bunun yanı sıra Akurgal'ın da sözünü ettiği gibi; "Anıt İran'da Pasargade'de Kral Kyros için dikilmiş (MÖ 530) olan mezara çok benzemektedir. Akurgal'ın Helen demokratik anlayışına yabancı, krallara özgü ve İran etkisini gösteren böyle bir anıtın MÖ 5. – 4. yüzyıllarda, Anadolu'da egemen olan Pers idaresi zamanında yapılmış olmalı", ifadesinden dolayı anıtın Pers Dönemi'nde inşa edildiği kabul edilmiştir.³¹⁰

İonia'da nekropolislerdeki Pers etkisine ilişkin en belirgin veri MÖ 6. yüzyıl sonu veya MÖ erken 5. yüzyıla tarihlenebilecek Phokaia yakınlarındaki Taşkule Anıt Mezarı'dır. Bir Perssoylusuna ait olabilecek ve Anadolu mezar geleneğinin dışında kalan böyle bir görkemli mezarın, Perslerin kontrol etmelerinin nispeten güç olduğu bu kıyı bölgesinde varlıklarını göstermek için kullandıkları bir propaganda aracı olduğu düşünülebilirse de gerçekte tarihleme konusundaki veri yetersizliği, Taşkule ile ilgili kesin bir sonuca varılmasının önünde engel oluşturmaktadır.³¹¹

³⁰⁷ Yasemin Ünal, **Pers Döneminde İonia Bölgesi**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2019,s.32.

³⁰⁸ Nicholas Cahill, Taş Kule: A Persian-Period Tomb Near Phokaia. **American Journal Of Archaeology**, 1988,s.483.

³⁰⁹ Cahill, s.284.

³¹⁰ Ünal,s.34.

³¹¹ Özer, s. 351.

Şekil 8: Taş Kule'nin Sahte Kapı Yönünden Görünümü

3.3.10. Lebedos

Kentin nekropolis alanı kuzey ve kuzeydoğusunda yer alırken, kentin diğer kalıntıları turistik karayolun güneyinde yer almaktadır. Antik kent kalıntılarının, günümüz yapılarından dolayı çok iyi korunamamış durumda olduğu görülmektedir. Lebedos'ta daha önce düzenli bir kazı çalışması yapılmadığı için elde edilen bilgiler bu konuda sınırlıdır. N. Tuna, yapmış olduğu yüzey araştırması sonucunda, Lebedos kentini üç bölümde ele almıştır: Akropolis'in bulunduğu Kısık Tepe; Isthmos alanı olan Kıstak Bölgesi ve Küçük Yarımada olarak adlandırılan Adacık Tepe'dir. Tuna'nın yapmış olduğu kapsamlı araştırmalar sonucunda kentin, Geometrik ve Arkaik Dönemleri 'ne ait erken dönem seramik eserler ele geçtiği gibi kentin nekropolis alanı, teras duvar kalıntıları ve sur kalıntıları da saptanarak geniş çaplı kent planı ortaya çıkarılmıştır. Kentin kuzey ve kuzeydoğu kesiminde yer alan nekropolis alanında yapılan çalışmalar sonucunda, inhumasyon gömüler yapıldığı saptanmıştır. Lebedos kentinin, N. Tuna'nın söz ettiği gibi, üst kültür tabakaları çoğunlukla tahrip

edilerek, bazı mimari elemanlara ve yazıtlara ait malzemelerin, günümüz çeşitli yapılarda kullanılmak amacıyla antik kentten taşındığı anlaşılmıştır.³¹²

3.3.11. Bölüm Değerlendirmesi

Kanıtlarda gösterdiği gibi İonia'da Anadolu geleneklerine yakınlık gösteren kült yerlerin çoğu tarzı "Frig" olarak görülmelidir. Bu iki kült geleneğinin senkronize olma biçimi Yunan kültürlerinin önceden var olan "Frig" geleneklerine uyarlandığı bir şey gibi görünmektedir. "Frig" kültürlerinin Yunan zevklerine uyum sağladığına dair henüz bir belirti yoksa da bu kültürler Arkaik dönemde ortaya çıkmamış uzun bir uyum sürecinde bir aşama olup, Tunç Çağı'nın sonunda Yunanlıların İonia'ya gelmesiyle başlayan ve Arkaik dönemin bitiminden sonra da devam etmiştir. İlişkilerin doğası gereği İonia belki de çok uzun zamandır Yunan olmayan kültürün ve Efes'teki Artemis'in imgelerinin Anadolu kökenli olması gerekirdi. Ama kültürünün antik yazarları tarafından bile Yunanca öncesi kökenleri olduğu söylenmektedir. Eğer din gerçekten farklı insanların etkileşimine aracılık etmek için önemli bir araçsa, kültürler ve daha sonra kültürleri inceleyerek ortaya çıkan En önemli gerçek İonia'nın Kutsal Yolları ve birçok kilit durumda olan kült aktivitesinin konsantrasyonu, onu bir "melez" olarak tanımlamaktadır. Muhtemelen bağlantılı olan alaylardan kaynaklanan Anadolu ve Yunan geleneklerinin kentsel doğal fenomenleri Yunan kültürünün unsurlarını Anadolu'ya eritme süreci zanaat eşyalarının üretiminden ölü gömme geleneklerine kadar izlenebilir.³¹³

Klazomenai, MÖ yedinci yüzyılda mezar malları ile inhumasyon geleneği muhtemelen kapalı bireysel mezarlık alanlarında yapıldığı tahmin edilmektedir.³¹⁴

Erythrai Arkaik nekropoleisi, Teos, Lebedos ve Kolophon'un hepsi henüz bulunmamış veya henüz tam olarak yayınlanmamıştır. Ephesos'ta Roma agorası altında taş lahitlerde mezarlar bulunmuştur. Ayrıca yakındaki Kuyutepe Tepesi'nde tümülüsler ve burada ve Ayasuluk'ta kaya mezarları bulunmaktadır. Anadolu'da kaya

³¹² Duygu Balaban Uğur, **Lebedos Antik Kenti Ürkmez-Mersin Alanı Kurtarma Kazısından Ele Geçen Seramikler**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın, 2019, ss.11-15.

³¹³ Greaves, s. 198.

³¹⁴ Greaves, s. 187.

mezarları çok uzun, birkaç bin yıllık bir geleneğe sahiptir. Pisidia'daki Termessos agorası üzerindeki mezar, ilk bakışta çok sıra dışı görünüyor, çünkü kayaya oyulmuş cephe mezarlarının en yaygın grubuna ait değil. Mimari, çoğunlukla kayadan oyulmuş, bazıları da levhalarla oluşturulmuş unsurlar, bir Anadolu geleneği gibi görünüyordu. En dar karşılaştırmalar, Limyra'daki Kaineus mezarında olduğu gibi, bir platforma çıkan basamaklarla Güney-Batı Anadolu nekropollerinde bulunabilir. Önce saygı için yer oluşturan bir platformu Cassa veya lahit nadiren, bir örnek Thessalia'daki Demetrias meydana olan.³¹⁵

Sisam'da, Batı Mezarlığı'nda yedinci yüzyıldan kalma 161 mezar tespit edilmiştir. MÖ altıncı yüzyıllar çoğunluğunu işaretlenmiş amforalar ile 23'ü işaretlessiz, beşi höyükler altında urne kremasyonları ve biri büyük bir mezar oluşturmaktadır. Bir nekropolis ile tümülüs yerleşimin dışında bulunmuş ve diğer mezarların hala bulunamayan Eski Priene nekropolü içinde olduğu düşünülmektedir. Myous'ta tesiste bir avuç dolusu kayaya oyulmuş mezar görülebilir. Miletos'ta kurtarma kazısı sırasında eğimli mermer döşeme kapaklı kofagi ve bir toprak kesme mezar bulunmuştur. Modern köyün altında yapılan kazılarda bozulmamış kaya mezar odalı mezar ve kuş aslanları dromos bulunmuştur. Bunların Atina'daki mezar işaretleri olarak kullanılan tipte olduğu görülmüş ve buluntunun burada da aynı amaçla kullanılmış olduğu düşünülmektedir. Farklı gömme geleneklerinin bu bolluğu çeşitli şekillerde açıklanabilir. Birincisi, ölü gömme gelenekleri tutucu değildi ve zamanla değişti. Örneğin, Klazomenai'de tanımlanan altı mezar alanının hepsi aynı anda kullanılmıyordu ve ünlü Klazomenian boyalı lahitleri de içeren yeni mezar formları, ancak MÖ 6.yy'da kullanılmaya başlanmış ve norm olmuştur. İkinci olarak, mezarların mezarları arasında sosyal farklılıklar vardı. Seçkinler (örneğin Miletos'taki Aslan Mezarı) ve toplumda aşağıdakiler (muhtemelen aynı yerde bulunan taş lahitler ve toprak mezarlar). Bu tür uygulamalar bunlar zamanla da değişebileceğinden, Ian Morris bunu MÖ 6. yüzyıl Polykrates harcamaları sınırlamak için cömert mezarlara, bir cumhuriyet yasası ile yasak getirmiş olabileceği şeklinde yorumlamıştır. Üçüncü olarak, gömme pratiğinde belirgin yerel farklılıklar vardır- standart pişmiş toprakta bir bükülme olan Klazomenai'nin boyalı lahitleri gibi lahit Yunanistan'da başka yerlerde

³¹⁵ Graves,s. 197.

de kullanılmıştır. Sonunda ve belki de en ilginç olanı, sosyal seçkinlerin değişen sadakatidir.³¹⁶

Arkaik dönemin çoğu için M.Ö.700'den itibaren, İonia'daki birçok şehrin liderleri izin veya rıza ile yönetiliyordu. Anadolu'da kurulan güçlerin- önce Lidya ve İran'dan sonra Phokaia'da- Lidya mezarlarının anıtsal stillerinin benimsendiğini görülür. Maltepe tümülüs ve Şeytan Hamamı kaya mezarı Lidya tarzı tümülüslerdir. Bu durum Atina'da bile ortaya çıkmıştır. İonia'nın güneyinde ve Akyenik, Miletos yakınında Atina etkisi varken, mezar pratiğinde Karadeniz'deki İyon kolonilerinin mezarlarında muhafazakârlık eksikliği, yerel çeşitlilik, sosyal farklılaşma ve mezar geleneklerinin asimilasyonu görülür.³¹⁷ Örneğin, Damyanov Berezan'daki inhumasyon geleneklerinin İyon kolonistlerinin gelişiyle değiştiğini savunmuş ancak Orgame ve Histria'da değişmediğini savunmuştur. Bu nedenle, sömürge bağlamlarında “İyon” gömme uygulamaları hakkında konuşurken İyon geleneklerinin açıkça eklektik ve uyarlanabilir olduğu gerçeği unutulmamalıdır.³¹⁸

Inhumasyon geleneği Arkaik Dönem boyunca en tercih edilen gömü şeklidir. Lahite, küplere(amphora, hydria, kaba mallara), sanduka ya da basit bir şekilde direk toprağa gömü yapılabilir.

3.4. KLASİK DÖNEM İONİA BÖLGESİ ÖLÜ GÖMME GELENEKLERİ

Mezar buluntularında, MÖ 2. binden Erken Arkaik Dönem'e kadar yoğun bir kullanım gözlenirken; bu durumu, Arkaik Dönemle başlayıp Klasik ve Hellenistik Dönem'le devam eden bir azalma takip etmiştir. Bu azalma, erken dönem gömü geleneklerinde asıl odağın mezar içinde olduğunu; ilerleyen dönemlerde ise mezar dışına kayarak mezar yapılarında kendini gösterdiğini düşündürmektedir.³¹⁹

Klasik Dönem'de insanlar kremasyon ve inhumasyon uygulamasını sürdürmüştür. Uygulanan metot kişisel ve ailesel bir tercih gibi görülmektedir. Tercih edilen adetlerde ya da sunularda belirgin bir farklılık görülmemekte ve bir metodun

³¹⁶ Greaves, s. 198.

³¹⁷ Avram Solovyov, **Describes A Diversity Of Burial Practices In Sites Around The Milesian Colony Of Histria**. Vasilica Lungu speaking on Orgame in Cambridge, 28, 2007, s. 491.

³¹⁸ Margirit Damyanov, Necropoleis and Ionian colonisation in the Black Sea. In **Ancient West & East**. Brill.2005, s.85.

³¹⁹ Taş, s. 48.

diğerine tercihi zaman ve yere göre birbirlerinin yerine geçecek biçimde değişim gösterebilmektedir. En basit inhumasyon mezarı toprağa kazılan bir çukurdur. Bazılarının mezar içleri, duvar kısımlarına gelecek biçimde küçük çakıl tasları ile döşenmişken diğer pek çoğunda buna rastlanmamıştır. Bazı mezarlarda tabut ya da üste konan koruma lahdi gibi kalıntılar bulunmuştur. Bulunabildiği durumlarda sunular mezarın içine ya da çevresine konmakta ve genellikle yüksek kalitede olmamaktadır. Çukur mezarlar genellikle tek kişiye aittir. Ancak büyük çaplı toplu gömülmeler bazı sıra dışı olayların sonucunda meydana gelmektedir.³²⁰

3.4.1. Klazomenai

Klazomenai'de Monastirakia ve Yıldıztepe nekropollerinin Arkaik gömülerinin yanı sıra Klasik dönemde de kullanıldığını gösteren, amphora, basit toprak gömü ve çatı kiremiti mezar geleneği görülmektedir. Çatı kiremiti mezar geleneği Arkaik dönem Klazomenai'sinde görülmezken, Klasik dönemle beraber ortaya çıkmıştır. Monastirakia'daki çatı kiremiti mezarda 6 tane düz çatı kiremiti kullanılmıştır. Bunun dışında herhangi bir veri bulunamamıştır.³²¹ Yıldıztepe nekropolünde iki tane çatı kiremiti mezar bulunmaktadır. Bunlar 8 tane kiremitin çatılmasıyla oluşturulmuştur.³²² Akpınar nekropolisinde de dört tane çatı kiremiti mezar bulunmaktadır. Bunların hiç birisinde gömü hediyesi ele geçmemiştir. Basit toprak gömülerde Yıldıztepe nekropolünde herhangi bir hediye bulunmamış, yalnızca mezarların bulunduğu konuma göre Klasik döneme atfedilmiştir. Yalnızca bir mezarda bronz ayna, bronz iğne ve minyatür olpe ele geçmiştir.³²³ Akpınar nekropolisinde dört inhumasyon mezar bulunmaktadır. Yön birliği yoktur. Yetişkin bireylere ait olan bu dört mezarda bronz sikke, bronz ayna ve bir kase ele geçmiştir.³²⁴ Amphora mezarlar Klazomenai'de Akpınar Nekropolisinde görülmektedir. Ağzı bir taşla örtülmüş, etrafı

³²⁰ Yazıcı, s. 35.

³²¹ M.C. Tzannes, **The Excavations of G. Oikonomos at th Archaic Cemetery of Monastirakia in Klazomenai, 1921-22**, Klazomenai, Teos and Abdera: Metropoleis and Colony, Proceedings of the International Symposium held at the Archaeological Museum of Abdera, Abdera, 20-21 October 2001, Thessaloniki, 2004, s.108.

³²² Güngör, s. 65.

³²³ Güngör, ss.39-40.

³²⁴ Hürmüzlü, ss. 217-218.

da küçük taşlarla çevrelenmiştir. Mezarlar, amphoralar sayesinde Klasik Dönem'e tarihlenebilmiştir.³²⁵

MÖ 530 dolaylarında Akpınar Nekropolisinin yeniden kullanılmaya başlandığı anlaşılmıştır. Bölme sisteminin bu dönemde ortadan kalktığı da gözlemlenmiştir. MÖ erken 5. yüzyıldan sonra Akpınar Nekropolisi'nin MÖ 4. yüzyıla dek kullanılmadığı izlenmiştir. Klazomenai'de yerleşimin güneybatısında yer alan Yıldıztepe Nekropolisi'nde kuruluş evresi olarak nitelendirilen MÖ 7. yüzyılın başlarından MÖ erken 6. Yüzyıl arasındaki evreye ait korunabilmiş yalnızca 4 mezar bulunmaktadır. MÖ 570 ile MÖ 550 arasına tarihlendirilen ve 1. gömü evresi olarak adlandırılan evrede, yaklaşık aynı zamanda konumlandırılmış üç adet figürlü lahit bulunmaktadır. Gömü evresi ise Klazomenaililer'in MÖ 530/25 yıllarında kentlerine döndükten Yıldıztepe Nekropolisi'ni tesviye ettikleri ve gömülerini bu tesviye tabakasının içerisine yerleştirdikleri evredir. Klazomenai yerleşiminin doğusunda yer alan ve geniş bir alanda dağınık gömüler içeren Kalabak Nekropolisi MÖ 6. yüzyıl boyunca kullanım görmüştür. MÖ 6. yüzyılın ilk yarısında kremasyon mezarlardan oluşan nekropoliste, MÖ 6. yüzyılın ikinci yarısında Klazomenai lahitleri kullanılmıştır. Kente en uzakta yer alan konumu ve diğer nekropolislere kıyasla daha kısa süreli kullanılmış olması dolayısıyla Kalabak Nekropolisi'nin daha çok kırsal nüfus tarafından kullanılmış olduğu önerilmiştir. Doğuda yer alan diğer gömü alanı olan, DSİ Nekropolisi 1985 yılı kurtarma kazıları ile açığa çıkarılmıştır. MÖ 7. yüzyıl ortalarından, MÖ 6. yüzyıl sonuna dek kullanılan nekropolis, tıpkı Akpınar Nekropolisi gibi, aile gruplarının kullanımına yönelik olduğu düşünülen ve aralarında dar yürüme alanlarının olduğu dikdörtgen planlı bölmelerle organize edilmiştir. Yine doğuda yer alan Çayır Nekropolisi'nin MÖ 7. yüzyıldan itibaren kullanıldığı anlaşılmıştır.³²⁶

Klazomenai nekropolislerinde Klasik döneme tarihlenen mezarlar Monastirakia, Yıldıztepe, Çayır ve Akpınar nekropolislerinde tespit edilmiştir. Bunlardan Çayır Nekropolisi mezarlarına yönelik yayın yapılmadığı için burada ele alınmamıştır. Klazomenai'da Arkaik dönemde kullanılan mezar tiplerinden amphora ve basit toprak

³²⁵ Bakır ve diğerleri. 2002 Yılı Klazomenai, s.106.

³²⁶ Özer, ss. 196-197.

mezarlar Klasik dönemde varlığını sürdürmüş, çatı kiremidi mezar ise farklı bir mezar türü olarak ilk defa ortaya çıkmıştır.³²⁷

3.4.2. Phokaia

Phokaia'da Klasik döneme ilişkin bir nekropolden bahsedilmese de tek bir klasik dönem mezarı bulunmuştur. Arkaik bir megaronun pronaosunda bir çocuk için yapılmış pişmiş toprak lahit bulunmuştur. Hediye olarak lahitin içinde bronz iğne, dışında ise bir leythos ele geçmiştir. Bu hediye bırakma biçimi Klazomenai ile benzerdir.

Phokaia'nın 7 km. doğusunda Taşkule olarak adlandırılan bir anıt mezar yer almaktadır. Ünik bir yapı olan ve masif bir taş kütleden oyularak yapılan bu mezar İonia'nın bilinen mezar gelenekleri ile uyum içerisinde olmayan ve paraleline rastlanmayan bir örnektir. Bu yüzden tarihlendirilmesi ya da bilinen bir mimari gelenekle ilişkilendirilmesi oldukça zordur. Anıt mezar, içerisinde mezar odasını da barındıran yüksek bir podyum, podyum ve üst yapıyı ayıran basamaklı piramidal bir geçiş ve masif bir üst yapıdan oluşmaktadır. Cahill, Taşkule Anıt Mezarı'nı MÖ 6. yüzyıl sonu veya MÖ erken 5. yüzyıla tarihlemiştir.³²⁸

3.4.3. Teos

Teos'ta Klasik dönem'e ait iki mezar açığa çıkartılmıştır. Bunların ilki Sığacık'ta bulunan bir urne mezardır. Urne olarak bronz hydria kullanılmıştır. İçinde yanık kemikler haricinde herhangi bir buluntuya rastlanmamıştır.³²⁹ Sanduka mezar ise urne mezarın 6m. Güneyinde açığa çıkartılmıştır. Kireçtaşı blokların arasında dağınık durumda insan kemikleri, oinochoe, skyphos ve pyxis ele geçmiştir.

Kremasyon gömü MÖ 11. Binyıldan itibaren Anadolu, MÖ 1. Binyıldan itibaren ise Grek coğrafyasında görülmektedir. Bu tip gömüler temel anlamda birincil

³²⁷ Yağız, s. 314.

³²⁸ Cahill, ss.481-501.

³²⁹ Çırak, N. ve S. Kaya, İzmir Seferihisar İlçesi, 3021 Ada, 4 Parseldeki Sondaj Kazısı Çalışmaları", **15. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu**, (24-26 Nisan 2006, Alanya), 2007, Ankara, s. 3.

ve ikincil olmak üzere iki biçimde uygulanmaktadır. Birincil kremasyonda ölen bireylerin yakım işlemi olduğu yerde yapıp üzeri taş, toprak gibi materyaller ile kapatılırken, ikincil kremasyonda yakım işlemi sona erdikten sonra ölen bireyin kemikleri ve kalan küller urne verilen kaplara konulup, çukurlara yerleştirilerek gerçekleştirilmektedir. Bu bağlamda Teos Nekropolisi'nde hem birincil hem de ikincil kremasyon gömüler net bir şekilde izlenmektedir. Teos Nekropolisi'nde hem birincil hem de ikincil olmak üzere toplam 12 adet mezar tespit edilirken, bunlardan yalnızca biri ikincil kremasyon özelliği göstermektedir. Birincil kremasyon gömüler de siyah karbonlaşmış odun parçaları bulunurken, siyah tabakanın üstünde söndürme amacıyla kullanılmış taşlar tespit edilmiştir. M-24 numaralı birincil kremasyon mezar, siyah karbonlaşmış yanık topraktan ele geçen lekythos buluntusu ile Olynthus ve Tenedos'da bulunan benzerleri yardımıyla MÖ 4. yüzyıla tarihlenmektedir.³³⁰

Batı Nekropolisi içerisinde yer alan parsel içerisinde toplam 23 adet pişmiş toprak lahit mezar ortaya çıkarılmıştır. Birbirinden uzak mesafede, taş sırası çevirmeler ile ilişkili yerleştirilmiş olan bu grup mezarlarda, hediye bırakma geleneği hem mezar içinde hem de mezar dışında görülmektedir. Tespit edilen bu mezarların bazılarında ikincil kullanım olduğu anlaşılmıştır. Klazomenai tipi lahitler olarak isimlendirilen, alanda yirmi iki örnekle temsil edilen grup, ağırlıklı olarak Batı Anadolu coğrafyasında ortaya çıkarılan bir üretdir. Özellikle, lahitlere ismini veren ve lahitlerin üretim yeri olarak bilinen Klazomenai, birden fazla nekropolis alanının kazılması sayesinde bu tipte en çok lahdin ortaya çıkarıldığı yerleşimdir.³³¹

Teos Batı Nekropolisi'nde toplam 5 adet pişmiş toprak pithos mezar ortaya çıkarılmıştır. Tüm pithoslar birbirinden bağımsız, periboloslar ile bağlantıları olmadan konumlandırılmıştır. İyi korunmuş durumda tespit edilen M-38 numaralı pithos mezar, yatay olarak konulmuş, ölen bireyin bedeni pithos içerisine sırt üstü yatar şekilde yerleştirilmiştir. Klazomenai yerleşimlerinde bulunan pithos örneklerinde hem pithosun konumu hem de bireyin yatış pozisyonu benzer özellikler göstermektedir. Pithos içerisine gömüsü yapılan bireyin yanına bırakılan, benzer örnekleri Samos,

³³⁰ J. Musgrave, 1990, **Dust And Dam'd Oblivion: A Study Of Cremation in Ancient Greece**, The Annual Of The British School At Athens 85,s. 272.

³³¹ Stupperich, Reinhard. Vierter Vorbericht über die Grabung in der Westtor-Nekropole von Assos im Sommer 1992, Ed. Ümit Serdaroğlu-Reinhard Stupperich, Ausgrabungen in Assos 1992, **Asia Minor Studien**,21, 1996, s.21.

Atina ve Rodos'ta görülen alabaster alabastron yardımıyla mezar, MÖ 6 yüzyıl sonu-MÖ 5. yüzyıl başına tarihlendirilebilir.³³²

Şekil 9: Kapaklı Klazomai Tipi Lahit Mezar

Şekil 10: Açık Klazomenai Tipi Lahit Mezar

³³² Stupperich, s.22.

Şekil 11: Açık Klazomenai Tipi Lahit Mezar

Bu tip alabastronlar önemli bir mezar hediyesi olarak, seçkin kişiler ya da yöneticilerin mezarlarında kullanılmış olduğuna dair veriler kuvvetlidir. Özellikle Lydia örneklerinde, tümülüslerden çıkan alabastronlar bu durumu kanıtlar niteliktedir.³³³ Batı Nekropolisi içerisinde sanduka tipinde toplam beş adet mezar ortaya çıkarılmıştır. Yaklaşık 50-60 cm derinliğindeki gömü çukurunda hem uzun hem de kısa kenarlarında birbirinden bağımsız plakaların kurşun doldurulmuş kenet delikleriyle bağlanması veya taşların iç içe geçirilmesiyle sandukaların tekne kısmı oluşturulmuştur. Teknelerin üzeri ise dikdörtgen boyutlarda plakalar ile kapatılarak sanduka biçiminde mezarlar meydana getirilmiştir. Diğer tiplerle karşılaştırıldığında sınırlı sayıda ele geçen bu mezarlar yetişkin bireyler için yapılmıştır. Aynı zaman dilimine tarihlenen ancak daha basit bir biçimde yapılan bir adet sanduka mezar da alandan bulunmuştur. Sanduka mantığı ile yapılan bu mezarın teknesi için plaka biçiminde, düzgün olmayan doğal taşlar üst üste koyulurken, kabaca dikdörtgen şeklinde beş adet büyük boyutlu taş ile üzeri örtülmüştür. Alanda ortaya çıkarılan M-60 numaralı sanduka mezar, birbirleriyle iç içe geçirilmiş yekpare plakalar ile bağlanırken, üzeri çatı formu verilerek yapılmış üç parça blok ile kapatılmıştır. Yapım tekniği olarak Batı Anadolu’da Tenedos, Assos Gryneion, Ephesos gibi yerleşimlerin nekropolislerinde tespit edilen mezarlarla yakın benzerlikler göstermektedir. Mezar içerisinde ele geçen alabaster alabastronun yardımıyla gömü MÖ 5-4. yüzyıla tarihlendirilebilir. Benzer yapım tekniğine sahip sanduka mezarların birbirine yakın konumda ortaya çıkarılması aile mezarı geleneğine işaret edebilir.³³⁴

³³³ Foça, Teos Batı, s.149.

³³⁴ Foça, Teos Batı, ss.151-152.

Şekil 12: Sanduka Mezar

Fig. 10 Sanduka Mezar

3.4.4. Kolophon

Güneybatı nekropolünde, üst üste inşa edilmiş iki tümülüs dikkat çekmektedir. İç çapları ortamama 5,5 m.'yi bulan tümülüslerin, MÖ 4. yy. kenti ile bağlantılı olduğu düşünülmektedir. Kentin güneyinde, Traça/Çamönü yönüne doğru uzanan alandır. Tümülüslerle temsil edilen bu alandaki yüzey araştırmalarında, iç çapı 2-5,5 m. arasında değişen 18 adet tümülüs destek duvarı belirlenmiştir. Bu tümülüslerin MÖ 4. yy.'a ait olduğu düşünülmektedir.³³⁵

3.4.5. Ephesos

Ephesos'ta Klasik dönem mezarları Devlet Agorasının altından, Ayasuluk tepesinden ve Yamaç Ev'in güneyinden olmak üzere üç farklı alanda dağınık şekilde bulunmuştur. Ayasuluk tepesinde 5.30 x 5.10 m ebatlarında dikdörtgen bir anıt mezara

³³⁵ Taş, s.60.

ait alt kısım bulunmuştur.³³⁶ Üst yapıya dair bir veri bulunamamıştır. Anıtın içinde iki tane sanduka mezar ele geçmiştir. Mezarların birisinde genç bir kadın gömüsü olduğu düşünülmektedir. Hediye olarak iki alabastron, amphoriskos, kemik gerdanlık, bronz yüzük parçaları ve kıyafete işaret edebilecek düğmeler ele geçmiştir. Tüm hediyeler mezarın içinden ele geçmiştir.³³⁷ Diğer mezarda yaşlı bir erkek gömüsü olduğu düşünülmektedir. Ayakucunda amphoriskos ele geçmiştir. Bunların dışında benzer özellikler gösteren iki farklı sanduka mezar daha ele geçmiştir. Diğer mezar türlerini Çatı kiremiti mezar ve urne mezar oluşturmaktadır. Çatı kiremiti mezar burada tek örnekle temsil edilmektedir. Bu örneğin de ne iskeleti ne de hediyesi ele geçmemiştir. Urne mezar olarak da tek örnek bulunmaktadır. Urne olarak pelike kullanılmıştır. Urne; kiremitten yapılmış bir kutunun içinde yer almaktadır. Bu uygulama bir işaret için mi yoksa yalnızca muhafaza için mi bilinmemektedir. Kutunun kapağında altın izleri bulunmuştur.³³⁸ Devlet Agorasının altında kayaya oyulan dikdörtgen çukurların içinde künkün içine yapılan çocuk mezarı tespit edilmiştir. Mezarın buluntuları künkün yanından ele geçmiş ve tek kulplu maşrapa, pyxis, kandil ve koku kabıdır.³³⁹ Yamaç Evin yakınından ele geçen buluntularda beş tane, hatalı üretim çatı kiremiti kullanılarak yapılan çatı kiremiti mezar ele geçmiştir.

Belevi Mezar Anıtı, Ephesos-Sardes yolu üzerinde yer alır. Üst yapısı korunmamıştır, Podiumlu bir anıt olan Belevi Mezar Anıtı 12m yükseklikte, 30m kenara sahip bir kare formundadır. Yola bakan bölümünde sahte bir kapı bulunmaktadır. Anıtın mezar odası yamaca bakacak şekilde inşa edilmiştir. Podyum üç basamaklıdır. Lesbos yaprakları, dorik metoplar ve triglif bulunmaktadır.³⁴⁰ Dağınık şekilde bulunan üst yapı elemanları anıtın üst bölümü için fikir vermektedir. Tavan kasetlerinde cenaze oyunları kentaurmachia tasvirleri bulunmaktadır. Onun dışında üst yapıya ait olması gereken fakat yeri belirlenemeyen heykel ve kabartmalar yer almaktadır.³⁴¹ Mezar odasında kapaklı bir lahit ve bir heykel bulunmuştur. Heykel,

³³⁶ Evren ve İçten,s.88.

³³⁷ Evren ve İçten,s.89.

³³⁸ Evren ve İçten,s.91.

³³⁹ V. Mitsopoulou-Leon, Ein Grabfund des vierten vorchristlichen Jahrhunderts aus Ephesos, **Jahreshefte des Österreichischen Archäologischen Institutes in Wien**, 1972, 50,s. 256, Yağız, s.324.

³⁴⁰ Polat, G. War der persische Satrap Autophradates von Sardeis der ursprüngliche Grabherr des Mausoleums in Belevi?. **Epigraphica Anatolica**, 2006, 38, ss. 64-68.

³⁴¹ Polat, s.64.

başı ve kolu dışında korunmuştur. Anıtın kime ait olabileceği konusu tartışmalıdır. Hoepfnermezarın Lysimachos'a ait olabileceğini ve MÖ 281'e tarihlenmesi gerektiğinden bahseder.³⁴² Polat ise Manisa Müzesindeki bir mimiari blok üzerindeki tasvirden hareketle MÖ 374-350 yılları arasında Sardeis'te satraplık yapan Autohradates'e ait olduğunu belirtmiştir. Polat'a göre mezar anıtları propaganda amaçlı yapıldığı için Sardeis satrabına karşı ayaklanan Ephesos ve Miletos yolu üzerine yapıldığı düşünülmektedir.³⁴³

Ephesos kent içi mezarlarından en erkeni, Devlet Agorası'nda bulunan ve Arkaik Dönem'den Klasik Dönem'e kadar kullanılan mezarlık alanıdır. Intramural yani kent içindeki mezar anıtlarının Kuretler Caddesi'nde yoğunlaştığı görülmektedir. Anıtsal mimarisi ve kentin merkezinde yer alan konumuyla; Memnius Anıtı, Oktagon, Monopteros Anıtı, Pallio Anıtı ve Celsus Kütüphanesi'nin altında yer alan Celsus Mezar Anıtı bu kapsamda değerlendirilmiştir. Yapılan araştırma ve incelemeler, Arkaik dönem'de pişmiş toprak lahit mezarlar, taş sanduka mezarlar ve pithos mezarların kullanıldığını, Klasik Dönem'de ise daha çok anıt mezarların tercih edildiğini göstermiştir. Hellenistik Dönem'de lahit tipi mezarlar tercih edilirken, Roma döneminde lahitler, tonozlu mezar odalar, Bizans Dönemi'nde ise basit toprak mezarlar kullanılmıştır.³⁴⁴

Ephesos'un bir diğer önemli mezar yapısı da, kente 14 km. uzaklıkta bulunan Belevi Mezar Anıtı'dır. Yalnızca bir mezar olarak değil; ölenin onuruna yapılan cenaze oyunları ve diğer kült faaliyetlerle de işlevlendirilmiştir. Boyutları, Yunan ve Pers etkisinin yansıtıldığı mimari özellikleri, heykelleri ve süslemeleriyle MÖ 4. yy. sonu ile MÖ 3. yy.'ın başlarına tarihlendirilmekte; ancak mezar sahibinin kim olduğu konusunda bir netlik bulunmamaktadır. Anıt mezar, ana kayanın şekillendirilmesiyle oluşturulmuş ve dört cephesi de yontularak taş bloklarla kaplanmıştır.

³⁴² Hoepfner, W. **Zum Mausoleum von Belevi**. Archäologischer Anzeiger, 1993, s.123.

³⁴³ Polat, ss. 67-68.

³⁴⁴ Yazıcı, s. 4.

3.4.6. Samos

Samos'ta ele geçen fibulalar kullanım amacına yönelik açıklayıcı bilgiler taşımaktadır. Kutsal alan ve nekropol alanlarında ele geçen fibulalar, mezar hediyesi ve adak olarak sunuldukları fikrini desteklemektedir. Samos'ta ele geçen ve 6.yy'a tarihlendirilen fibulalar içerisinde, yarım daire biçiminde kemer formunun, biri ortada, ikişer tanesi kenarlarda olmak üzere, simetrik beş boğuma ayrılmasıyla oluşan ve bir kanca ile sonlanan fibula tipi görülmektedir.

3.5. HELLENİSTİK DÖNEM İONİA BÖLGESİ ÖLÜ GÖMME GELENEKLERİ

Adalar ve İon kıyıları boyunca uzanan Doğu Yunan şehirleri, ikinci yüzyılda bir ekonomik canlanmanın yanında, kraliyet korumasından ve himayesinden ve aynı zamanda Roma tarafından garanti edilen siyasi istikrardan yararlandılar. Krallar ve özel bağışçılar stoalar, gymnasia, bouleuteria ve tiyatrolar inşa etmede birbirleriyle rekabet ettiler. Ancak bu şehirler ne kadar güzel olursa, sivil yaşamları da o kadar ritüele dönüşme eğilimindeydi. Bu kadar güçlü kralların gölgesinde yaşayan Yunan şehirleri, geçmiş ihtişamına bakarak kimliklerini korumaya çalıştı. İkinci yüzyılın Yunan şehirleri, belirgin bir şekilde, kendi geleneklerini ve değerlerini besleyen kültürel olarak kapalı toplumlar olarak kaldılar. Sanatçılar ve yazarlar, Klasik öncüllerden ilham aldılar. Aynı zamanda özel alanda günlük yaşam hiç olmadığı kadar zenginleşti. Bir evin mozaik ve tablolarla, pahalı mobilyalarla ve gümüş eşyalarla döşenmesine çok daha fazla önem verildi. Bu dönemde belirgin unsurlardan biri de kadınların zarif giysiler ve değerli takılar giymeleridir.³⁴⁵

Grek adetlerinin dünyaya hızlı ve etkin biçimde yayıldığı Helenistik Dönem mezarları ile ilgili bilgiler daha önceki dönemlere göre daha azdır. Bunun nedenlerinden bir tanesi daha önceki dönemlere ait mezarların bu döneme göre çok daha zengin sunular ve içeriklere sahip olmasıdır. Aynı zamanda demografik veriler de sağlayan mezarlık araştırmaları, erişkin ve çocuk gömülerinin önceki dönemlerle

³⁴⁵ Stephanie Selover, OfWinged Women and Stone Tombs: Identity and Agency through Iron Age Lycian Mortuary Architecture, Religions 12, 2021, s.556.

paralellik gösterdiğini ve bu grafiksel ilişkinin Hellenistik Dönem’de çok fazla değişmediğini ortaya koymuştur.³⁴⁶

İnhumasyon ve kremasyonun birlikte uygulanması Hellenistik Dönem’de de devam etmiştir. Ancak Hellenistik Dönem’de inhumasyonun daha yaygın olduğu, Kerameikos ve diğer kazı bulgularıyla ortaya konmuştur. Birincil gömüler, Klasik Dönem’deki şekliyle devam ederken; ikincil gömülerdeki tek fark, kremasyon urnelerinin çeşitlenmesi olmuştur. Urneler ya kayaya oyulmuş çukurlara konulmuş ya da taştan yapılmış koruyucu kutulara konularak mezar işaretçisi olarak kullanılmıştır. Özellikle taştan koruyucu kapların kullanıldığı ikincil kremasyon gömülerinde, kalıntılarla birlikte altın taçlar ele geçmiştir. Taçların yapraklarından bazılarında yakma belirtisi görülürken çoğunda herhangi bir ize rastlanmamıştır. Bu durum, muhtemelen prothesis aşamasında ölünün süslendiğini ve yakılmadan önce tacının çıkartılıp, yakıldıktan sonra kalıntıların yanına koyulduğunun göstergesidir.³⁴⁷

Hellenistik Dönem’in klasik anıtsal mezar tipi, diğer bölgelerdeki örneklerini de etkilemiş olan Makedonya tipi tümülüslerdir. Vergina’da MÖ 10. - 8. yy. arasında kullanılan tümülüslerdeki inhumasyon gömüler; basit çukur, sandık veya pithoslara yapılmıştır. Hellenistik Dönem’de steller, sütunlar ve vazolarla mezarın işaretlenmesi devam etmiştir. Ancak Phaleron’lu Demetrios’un getirdiği cenaze yasalarıyla birlikte mezarı işaretlenmesi konusunda bazı kısıtlamalara gidilmiştir. Örneğin, kabartmalı mezar stelleri kullanımdan kalkmıştır. Hellenistik Dönem: Hellenistik Dönem’in en karakteristik ve yaygın mezar hediyelerini, iç şeklindeki yağ şişeleri ve unguanteriumlar oluşturmaktadır. Klasik Dönem’in popüler lekythoslarının aksine unguanteriumlar, şekil ve süsleme açısından fazla çeşitlilik göstermezler. Klasik Dönem’in oldukça yaygın kullanılan mezar hediyesi olan alabastronlar, Hellenistik Dönemde popülerliğini yitirmiştir. Erkek mezarlarına strigilisler, kadın mezarlarına aynalar ve çocuk mezarlarına da oyuncaklar bırakılmıştır. Altından yapılan yapraklar, bantlar ve taçlar, mezar takıları arasında yer almaktadır. Hellenistik dünya. Likya kültürü, Yunan ve Ahamenişler arasında yer alıyordu. Yunan kültürlerinin pek çok yönü, özellikle elit kültürü, bu kültürlerden etkilenmiştir.³⁴⁸

³⁴⁶ Yazıcı, s. 25.

³⁴⁷ Taş, s. 15.

³⁴⁸ Selover, s. 643.

İkinci ve birinci yüzyıllara ait bir başka zengin orijinal kanıt kaynağı daha vardır: sayısız mezar kabartması. On yıldır E. Pfuhl ve H. Möbius'un Doğu Yunan stelleri külliyyatı oluşturulmakla beraber kabartmaların "dilini" deşifre etmek hala çok zordur. Ancak kökenlerine göre ve kabaca kronolojik bir sıraya göre gruplandırıldıklarında daha net veriler sunmaya başlayabilirler. Mezar kabartmalarının amacı, her zaman ölen kişinin örnek kişiliğini, tek başına veya hayatta olan akrabalarıyla birlikte övmek, ahlaki niteliklerini, başarılarını, hizmetlerini ve sosyal durumlarını göstermek olmuştur. Görsel dillerinin temel uygunluğu, mezar kabartmalarını yaygın olarak kabul edilen değerlerden kanıt olarak yorumlamamızı sağlar. Bir dereceye kadar, stellerin basmakalıp resimsel unsurlarının, ne yazık ki hiçbirisi Hellenistik dönemde korunmamış olsa da, zaman zaman, değişen bir zihniyetin ilginç bir resmini sunan tarihsel akımlar, görsel ikonografide formüllerle sınırlandırılan edebi metinlerden daha net izler bıraktığı bir gerçektir.³⁴⁹

Ionia Bölgesinden ele geçirilen steller, Hellenistik Dönem'e aittir. Steller, Klazomenai ve Phokaia dışında, bütün Hellenistik kentlerde kullanılmıştır ve örneklerin çok büyük kısmı, MÖ 2. yy.'a aittir. Bu durum, Roma Dönemi'yle birlikte yükselişe geçen lahit geleneğinin, mezar stellerini geri planda bıraktığını düşündürmekte; ancak kesin bir yargıya varmak mümkün olmamaktadır.³⁵⁰

Hellenistik dönemde mezarlara daha önceki dönemlerde olduğu gibi fazla sayıda ölü hediyesi bırakılmaz. Mezarlar kontekst buluntu alanları olduğu için kronoloji oluşturmada önem taşır. Hellenistik dönemde mezarlardan daha az seramik ele geçmesi kronoloji oluşturulamamasının önemli nedenlerinden biridir. Mezarlardan en çok unguentarium ele geçer ve beraberindeki buluntuları tarihler; ancak, çoğu zaman unguentariumların kronolojik form gelişimi üzerine farklı görüşler ortaya atılır. Aynı zamanda, bu dönemle ilgili mezar kontekstleri de az olduğundan tarihleme kriterlerine sahip olmak daha da zorlaşır.³⁵¹

M.Ö 8. yy. ortasından M.Ö. 7. yy. ortalarına kadar, Ege Bölgesi'nin kuzey ve doğu bölümlerinde yer alan arkeolojik yerleşim alanlarında tespit edilen seramik,

³⁴⁹ Selover, s.644.

³⁵⁰ Taş, s. 137.

³⁵¹ Saygıner, s.174.

küçük buluntu, ölü gömme gelenekleri ve mimari yapılar birbirleri ile benzerlik göstermektedir.³⁵²

İnhumasyon ve kremasyon gömü geleneği birlikte Hellenistik Dönem’de uygulanmıştır ancak inhumasyon daha yaygındır. Birincil kremasyonlar Klasik Dönemden farklılık göstermez. İkincil kremasyonlar ise kül urnelerinin biçimleri ile farklılık gösterir. Bu dönemde bazı yeni kil biçimleri ortaya çıkmıştır. Bazı mezarlarda altın yaprak kalıntıları yakılmanın izlerini taşımaktadır ama büyük çoğunluğu yakılmadan kalmıştır. Muhtemelen bu altın alınlıklar “prothesis” boyunca ölünün başını süslemiş ama kremasyondan önce ateşten uzaklaştırılmıştır. Bu anlamda da alınlığın ölüyü hazırlama sürecinde bir rolü olduğu düşünülebilir.³⁵³

İnhumasyon mezarlarında daha önceki dönemlerden bilinen biçimler devam etmiştir. Pek çok mezarda bulunan çivi ve tahta kalıntıları mezarlarda ölünün tabut ile gömüldüğünü düşündürmektedir. Çocuklar kilden yapılma tekneler içine gömülmüş ve nadiren de olsa erişkinler de bu biçimde gömülmüşlerdir. Bebekler ve küçük çocuklar farklı tiplerdeki pişmiş toprak vazolara gömülürken bu amaçla kullanılan amphoralar yaygın olarak bulunmuştur. Çocuklar için kremasyon gömüleri de yapılmıştır. Bu ölü geleneğine Klazomenai Akpınar Nekropolü’nde bulunan kremasyon alanı örnek olarak gösterilebilir.³⁵⁴

Hellenistik dönem’de şehir içinde vatandaşların gömülmeleri için ayrıcalıklı olmaları gerektiği kanıtlanmıştır. Dolayısıyla da, bu dönemde mezarlar çoğunlukla kent sur duvarlarının dışındaki nekropol alanlarında yer almaktadır. Ephesos antik kenti Damianus Stoa’sı alay yolu üzerinde Geç Hellenistik Dönem’ den Bizans Dönemi’ne kadar tarihlenebilen çok çeşitli tip ve kalitede lahit, mezar odaları ve tek kişilik mezarlar tespit edilmiştir.³⁵⁵

³⁵² Engin Dirik, **Batı Anadolu Hellen Kolonizasyonu Üzerine Yeni Bir Değerlendirme: Maydos Kilise-tepe Höyüğü Geometrik-Arkaik Dönem Mimari Buluntuları**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Çanakkale, 2021,s.2.

³⁵³ Yazıcı,s. 35.

³⁵⁴ Yazıcı, ss. 35-36.

³⁵⁵ Yazıcı, s.46.

3.5.1. Smyrna

Bayraklı mezarları, Yamanlar Dağı eteklerinde ve Arkaik Dönem kent surlarının önünde yer almaktadır. Her iki bölgede ele geçen mezar tipleri: lahit, çömlek, tümülüs ve oda mezar ile Hellenistik Dönem mezar stelleridir. Hellenistik Dönem’le birlikte Ephesos, Erythrai, Teos kentleri başta olmak üzere, çoğu Ionia kentinde karşımıza çıkan mezar stelleri; Smyrna’da da birçok örnekle temsil edilmektedir.³⁵⁶

Şekil 13: Hellenistik Dönem Taş Lahit Mezar

Hellenistik Dönem Taş Lahit Mezar (Eski Smyrna Kazı Arşivi).³⁵⁷

Hellenistik stellerin çoğu MÖ 2. yüzyıldan daha erken değildir ve birinci yüzyıla kadar devam ederler. Geniş bir malzemenin kabaca şehir veya bölgeye göre sıralanması yapılacak olursa, tek tek şehirlerin ve bölgelerin belirli ikonografik modelleri ve figür tiplerini tercih ettiği ve hatta bunları özel olarak kullandığı ortaya çıkar. Yorum için sağlam bir temel sağlamak için, bu yerel grupların en önemlileri değerlendirildiğinde Smyrna kabartmaları özel bir öneme sahiptir.

Ephesos, Sardeis ve Ephesos dâhil olmak üzere çeşitli şehirlerde birçok özelliği paylaşılan steller bulunsa da Smyrna kabartmalarının en geniş gruplardan birini oluşturması, homojen bir yapıya sahip olması ve çoğu zaman yüksek teknik kalitede olması bu tercihi doğrulamaktadır.

³⁵⁶ Taş, s.108.

³⁵⁷ Foça, Eski Smyrna, s. 100.

Smyrna'dan gelen stelleri, menşei bilinmediğinde veya sorgulanabilir olduğunda bile tanımak nispeten kolaydır. Genel üslup koşullarına ve ikonografik özelliklere ek olarak, en iyi kriterler stelin benzersiz mimarisi ve dikkat çekici bir dış özelliktir. Pek çok stelde figürlerin üzerine oyulmuş bir onur çelengi, satır içi resim ardından bir isim ve tamlamada patronimik yazıt içerir. Bununla birlikte, bu durum temsil edilen tüm figürler için hepsi olmasa da pek çok vatandaşa verilen, Smyrna'ya özgü, ölümler için bir kamusal onur biçimidir.³⁵⁸

Çoğu MÖ 2. yüzyılın ikinci yarısına ait olan yaklaşık 140 kabartmadan oluşan Smyrna stellerinin ait olduğu mezarlıklar veya mezar anıtları hakkında hiçbir bilgi bulunmamaktadır. Klasik dönemdeki Attika mezarlıklarında olduğu gibi yan yana veya, standart bir mezar alanı boyutuna mı karşılık geldiğine dair yine ailenin sosyal statüsünü belirtecek olan çeşitli türlerdeki mezar anıtlarına dahil olup olmadığı hakkında sorulara cevap bulmak mümkün değildir.³⁵⁹

Klasik bir Attika stelinde, aile üyeleri birbirlerine dönerler, kilit figürler genellikle el sıkışarak katılırlar. Duruş ve jest, toplumun etik normlarının paradigmaları haline gelir. Ayakta durmanın ve oturmanın çeşitli şemaları ve figürlerin statülerine göre düzenlenmesi, hepsi belirli anlamlar taşıyan işaretlerdir. Hem ölümler hem de yaşayanlar, birkaç istisna dışında, güzel yüzlerle temsil edilir. Yaslı görünen tek figürler hizmetçi kızlar ve köle erkeklerdir. Nitelikler ve süsleme genellikle tamamen atlanır.³⁶⁰

Smyrna'dan (ve diğer birçok kentten) Helenistik mezar stellerinde ise tam tersine, figürler heykel gibi yan yana durarak izleyiciye bakmaktadırlar. Bunların kasıtlı olarak taklit edildiğine veya halka açık onur anıtlarından veya cömert cenaze merasimlerinden alıntılar içerdiğine dair açık işaretler bulunmaktadır.

Smyrna'da ayrıca yazıtlı karakteristik çelenkler de vardır. Halk meclisinden gelen bu tür bir onur, boule ve demos tarafından ortaklaşa verilen çok aranan altın çelenklerin bir tür ikamesi olarak düşünülebilir. Mezarı bir tür küçük halk anıtına dönüştürür. Geniş boş topluluklar dizisinin kendisi, Helenistik şehirlerin agoralarındaki onursal heykellerin önemli yerinin anlamlı tanıklığını taşır. Böyle bir

³⁵⁸ Selover,s.600.

³⁵⁹ Paul Zanker, The Hellenistic Grave Stelai From Smyrna: Identity And Self-Image In The Polis. **Hellenistic Culture And Society**, 1993, s.223.

³⁶⁰ Selover,s.600.

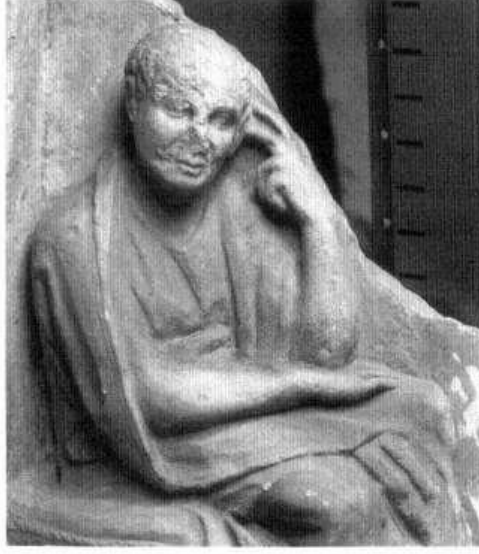
heykel, kişinin hemşehrileri tarafından ve halk tarafından tanınmasının en özlü ifadesiydi. Vücudun pozu, kolların ve başın pozisyonu - bunlar, bu figürlerin ifade edildiği görsel dilin temel unsurlarıdır.

Bunlara, ölen kişinin övülmeye değer niteliklerinin sembolleri olarak okunması gereken zengin bir nitelikler yelpazesi eklenir. Bu nitelikler arasında, genellikle minyatür olarak da gösterilen erkek ve kadın hizmetçiler vardır. Yine Klasik mezar kabartmasının aksine, ölçek farkı, sosyal statüdeki bir farklılığı canlı bir şekilde vurgular. Smyrna kabartmalarındaki adamlar genellikle dördüncü yüzyılın Klasik Atinalılarına benzer şekilde tasvir edilmiştir Perdenin düşme veya tutunma şekli ve kısıtlanmış hareket, ilginç bir fark dışında dördüncü yüzyılın onursal heykelleri ve mezar kabartmalarıyla uyushmaktadır.³⁶¹

Dördüncü yüzyıla ait Klasik Attika mezar stellerinde sadece kadınlar otururken, bazen de oturur pozisyonda yaşlı erkekler gösterilir. Smyrna stelleri de aynı şekilde oturan yaşlı adamları tasvir ediyor gibi görünmektedir, ancak burada motif açık bir şekilde olumlu bir açıklama yapmaktadır.

³⁶¹ Zanker,s.236.

Şekil 14: Leiden, Rijksmuseum

Kaynak: Leiden, Rijksmuseum, inv. no. Pb. 75; P.M. no. 831. Kommission zur Erforschung des antiken Städtewesens/Bayerische Akademie der Wissenschaften, Munich; photo by V. Brinkmann.

Şekil 15: Winchester College

Kaynak: Winchester College; P.M. no. 855. Courtesy of Deutsches Archäologisches Institut , Berlin

Adam bazen yüksek ve gösterişli bir mobilya parçası üzerinde gösterilirse; bir otorite figürü, bir stelin üzerine bir yandan başını yaslar pozisyondaya bir yas işareti değil de bir düşünür figürü olarak yorumlanır. Üçüncü yüzyıl filozof heykelleriyle yapılan karşılaştırma, bunların gerçekten de düşünür olduğunu gösterir.³⁶²

Okur ya da düşünür olarak yeni imaj Doğu'nun Helenistik kentlerinde yaygındı. Bazen felsefi eğilimli vatandaş, uygun bir filozof koltuğunda otururken gösterilir ve popüler cenaze ziyafeti türü bile bu tasvirin kullanılmasını engellemez. Büyük düşünme çabası zaman zaman bu "entelektüellerin" yüzlerinden okunabilir ve bu da Geç Helenistik portrelerin sorunlu yorumu üzerinde bir etkiye sahiptir. Modern izleyicinin bu portrelerde çaba ve hatta keder olarak algıladığı şey, şüphesiz yalnızca zihinsel aktivitenin bir işareti olarak kastedilmektedir.³⁶³

Şekil 16: Archaeological Museum

Kaynak: İstanbul, Archaeological Museum, inv. no. 4845; P. M. no. 2034. Courtesy of Deutsches Archäologisches Institut, Berlin.

³⁶² Zanker, s.236.

³⁶³ Zanker, s.237.

Aristokratların mezar stellerinde, mezar sahibinin okur-yazar kimliğine vurgu yapan kitap/defter ruloları her zaman mezar sahibinin elinde bulunmamaktadır. Smyrna kökenli Kat. 40'taki (Lev. LI) stelde bunun örneğini görürüz. Stelin merkezinde, khiton üzerine himationlu ana figürün kendi solunda bir hizmetli vardır. Sözü edilen hizmetli efendisine ait olması muhtemel bir sandığın kapağını açarken tasvir edilmiştir. Zanker³⁶⁴, bu steldeki genç için: Merhum, elini Herme üzerinde dinlendirirken, terbiyeli kişiliğini ve genç ölümünü göstermek ister gibidir. Sadece yetişkin erkekler entelektüel eğitimlerini, kitap ruloları ve yazılı tabletler ile vurgular. Sanatçılar ölen gencin çalışmalarındaki coşkuyu abartmaktan hiç çekinmezler, Bu sahnedeki hizmetli, içi kitap ruloları ile dolu sandığı efendisi için bu yüzden tutmaktadır yorumunu yapmıştır.³⁶⁴

³⁶⁴ P. Zanker 1993: a.g.e., s. 220.

Şekil 17: Rijksmuseum, Leiden

Kaynak: E. Pfuhl 1905: a.g.m., s. 77, Nr. 7; E. Pfuhl-H. Möbius 1977: a.g.e., s. 84, Taf. 30 Nr. 132; P. Zanker 1993: a.g.m., s. 220, Nr. 15.

Cenaze epigramları ile rölyeflerin ilettiği mesajlar her döneme göre gözle görülür bir fark içerir. Helenistik epigramlar her zaman kişisel talihsizlikten bahseder: her iki çocuğun da aynı anda kaybı, bir aile üyesinin erken ve trajik ölümü, en çok

hayatta kalanların kederi ve ıstırabı. Epigramların görüntüleri bazen düpedüz acıklı ve hareketlidir. Yine de, hem ölenler hem de hayatta kalanlar, kabartmalardaki herkes, herhangi bir keder veya acı belirtisi olmadan, beklenen, örnek davranışı sergileyen şekilde tasvir edilmiştir.

Şekil 18: Ashmolean Museum

Kaynak: Oxford, Ashmolean Museum; P.-M. no. 539.

Courtesy of Deutsches Archäologisches Institut, Berlin.

Evli çiftler ve ailenin diğer üyeleri, tıpkı Klasik cenaze sanatında olduğu gibi, genellikle stellerde birlikte tasvir edilir. Ancak dördüncü yüzyıl kabartmalarında ölümler ve yaşayanlar birbirine dönerken, Smyrna'dan gelen Helenistik steller genellikle her bir figürü ayrı bir heykel gibi sunar.³⁶⁵ Hemen hemen hepsi doğrudan çerçevenin dışına, izleyiciye bakar ve dexiosis sahnesine nadiren rastlanır. Bu, özellikle üç yetişkini temsil eden nadir kabartmalarda belirgindir. Bunlardan birinde, baş figür olması gereken genç bir adam, chlamys giymiş ve Aischines pozunda duran bir adam

³⁶⁵ Zanker, s.219.

ile pudicitia tipinde bir kadın arasında duruyor. Genç adam, çelenk ve avuç içi ile bir hizmetçi, arka planda bir Herakles herm'i ve kendi çıplak göğsü ile atletik bir yarışmada galip olarak tasvir edilmiştir. Erkek ve kadın şüphesiz onun anne babasıdır. Kadına ait olan kendi hizmetçileri ve yukarıdan bakan daha büyük hizmetçi kız var. Böylece yan yana duran bu figürlerin her biri ayrı bir birim olarak okunmalıdır.³⁶⁶ Bu steldeki gibi çerçevesiz steller yoğunluklu olarak Samos'ta karşımıza çıkar, ve genellikle bunlarda mimari süslemeler ve detaylar bulunmaz. Yaylalı'ya göre bu tipin Smyrna'ya özgü olup olmayacağı tartışma konusudur; çünkü bu tip daha çok Doğu İonia'da yaygınken; Smyrna'da çok rastlanılmamıştır. İ.Ö. 2. yy. örneklerinde sıklıkla karşılaştığımız bu stellerde figürler dönem özelliğine paralel olarak yüksek kabartma olarak işlenmiştir. Ayrıca bu figürler bezeme alanındaki konum ya da sayılarına göre stelin formunu da değiştirebilmektedir.

s. Şekil 19: Tarih ve Sanat Müzesi, İzmir

Kaynak: İzmir, Kulturpark, Env. No: 884

³⁶⁶ Zanker, s.218.

Tüm Smyrna stellerini bir grup olarak ele alırsak, dikkat çekici derecede tutarlı, ancak tamamen iç çelişkilerden arınmış olmayan bir tablo ortaya çıkar. Klasik polisin geleneksel değerlerine bağlılık oldukça güçlü olsa da, klasik mezar kabartmalarına göre vurgudaki bazı değişiklikler açıktır. Resimli kelime hazinesi, Helenistik epigramın kelime hazinesi gibi genişletilmiş, daha incelikli nüanslı ve zenginleştirilmiştir. Bireyin yaşamı, kuşkusuz, hâlâ polisin dar sınırları içinde sınırlandırılmıştır. Bu, uygun sayıda çocuk ve köleden mezar stelinin doğru boyutuna kadar her şeyi tanımladı. En azından kabartmalar dünyası kendini böyle gösteriyor. Yakınlardaki Bergama'da neredeyse taklit edilmek için haykıran gösterişli bir saray üslubunun dorukta olduğu bir zamanda bile, hiç kimse kendi özel başarılarına atıfta bulunmaz sanatçıları veya hemşehrilerini gölgede bırakmaya çalışmaz. Dolayısıyla Smyrna'nın "Asya" tarzını bilinçli olarak reddettiği ve estetik olanlar da dâhil olmak üzere kendi standartlarına sıkı sıkıya bağlı kalmış olduğu sonucu çıkarılabilir.³⁶⁷

Kabartmaların boyutu ve kalitesinin, ailelerin serveti veya sosyal statüsü hakkında çıkarımlarda bulunmamıza izin vermese de kabartmaların büyük bir oranı göz önüne alındığında, yükseklik 40 cm'den 1.70 m'ye kadar, ayakta duran figürlü stellerin büyük çoğunluğu 80 ila 120 cm arasında, çocuklar için olanlar yaklaşık 50 cm'dir. Ayrıca, ikonografi ile stellerin boyutu veya teknik kalitesi arasında hiçbir ilişki yoktur. Bununla birlikte, ziyafet kabartmasının yaygın popülaritesi ve Kyzikos gibi yakın şehirlerdeki kabartmaların çoğunluğunu oluşturan ziyafet rölyefinin, Smyrna'daki ikinci yüzyıl stellerinde hiç olmaması dikkat çekicidir. Helenistik mezar sunağı kadar eski bir geleneğe geri dönmek, kapsamlı bir ayrı araştırma gerektirecektir. Ritüel yemeğin bir ortam olarak kullanılması, kendi içinde, özel alana çekilmenin yeni duygusunun neredeyse simgesidir. Kahramanlık imajına dönüş, şimdi polis topluluğuna olan ilginin azalmasıyla birlikte yüzeye çıkan özel dini inançları açığa çıkarabilir. Her halükârda, değerlerde özel alana ve zevk yaşamına doğru bir kayma olduğu açıktır.³⁶⁸

³⁶⁷ Zanker,s.226.

³⁶⁸ Zanker,s.227.

Smyrna kökenli olan İzmir Kültür Park Müzesi'nde korunan 000-164 envanter numaralı Paramonos'a ait mezar steli Ön cephesi naiskos formunda işlenmiş, akroterleri kırık, alınlıklı ve alınlık sahasının kalın bir bant şeklinde simayla çevrilmesi, alınlık ile bezeme alanı arasında kısa tutulan arşitrav, alınlık ve arşitrav kısmında çelenk motifi, bezeme alanının yanlarda plasterlerle çevrenmesi gibi özelliklere sahiptir.³⁶⁹ Yine Smyrna'da bulunan ve Rijks Museum'da korunan 25 envanter numaralı mezar stel, dikdörtgen biçimli olması, tabandan üst kısma doğru daralması, alınlıklı, alınlık formunda kalkan motifinin olması, naiskos formunda, akroterli ve arşitrav kısımlarında iki tane çelenk motifinin bulunması bakımından benzerlik göstermektedir. Stelden farklı olan yönleri ise taban kısmının geniş tutulması ve alınlık kısmının kalın bir simayla çevrilmiş olmasıdır. Hannover Kestner Museum'da korunan ve Smyrna kökenli olan mezar stelinden yola çıkarak; Smyrna stelinde mimari elemanların, figürlerin plastik yapıda olup derinliğin daha fazla olduğu ve adeta kabartmaların yüzeyden ayrıldığı sonucuna varılabilir.³⁷⁰

Smyrna'da bulunan öneml istellerden biri de Herakles Hermeli Steldir.³⁷¹ Merkezinde ayakta, cepheden betimlenmiş, khiton üzerine himationlu erkek figürü vardır. Sahnenin sağında anta duvarına bitişik, yüksek podyum üzerinde Herakles Hermesi tasvir edilmiştir. Solunda ise ağaç ve bu ağaca sarılmış yılan yer alır. Sahnenin her iki köşesinde benzer duruşlara sahip, kısa khitonlu hizmetçi figürleri görülmektedir. Yazıtından stelin Aristodikos'a ait olduğunu anlaşılmaktadır.

³⁶⁹ Nizam ABAY, (Hellenistik Dönem'e Ait Bir Mezar Steli, Selçuk Ün. Sos. Bil. Ens. Der. 2016; (36): 152-160- Arkeoloji / Araştırma,153.

³⁷⁰ Yaylalı (1979: 11)

³⁷¹ “Herme (Ερμῆς) , üst kesimi yarım gövde biçiminde yontulmuş, alt kesimi silindir ya da dikdörtgen formlu bir sütun üzerinde yükselen ithyphallik anlatıma sahip eserlere verilen isimdir. Hermenin, taş yığınlarına verilen Hermaion (Ερμαῖον), ya da Hermaios (Ερμαῖος) adından geldiği önerilmiştir. Hermeler, klasik formlara sahip olmadan önce taş yığınları görünümünde yol kenarlarında ve kavşaklarda sınırı belli etmek amacıyla yerleştiriliyordu. Herakles Hermesi, insanların ölümsüzlük umudunun kutsal bir simgesi olduğu gibi, bedensel eğitim mekânlarına ait birer işaret levhası olarak kullanılmıştır ve genellikle gymnasion ve hamam gibi yapılarda tercih edilmiştir.” Bknz. Paul Zanker, “Hellenistik Grave stelai from Smyrna: Identity and Self-image in the Polis”, Images and Ideologies: Self-definition in the Hellenistic World, Berkeley 1994, s. 220.

Şekil 20: Rijksmuseum, Leiden

Kaynak: E. Pfuhl-H. Möbius 1977: a.g.e., s. 108-109, Taf. 48 Nr. 256; S. Schmidt 1991: a.g.e., Tab. II; P. Zanker 1994: a.g.m., s. 217 Fig. 4; N. Yıldırım 2012: a.g.m., s. 236, Res. 8; S. Karlsson 2014: a.g.e., s. 67, Plate 3. 1.

Smyrna kabartmasındaki Aristodikos'un betimlenme tarzı, genel olarak İ.Ö. 4. yy. Klasik Atina stilini yansıtmaktadır. Kumaşın düşüşü ya da tutulması ve ölçülü hareketler, bu dönemin onursal heykelleri ve mezar kabartmaları ile benzerlik gösterir, ancak bir özellik dışında; Klasik Dönem heykellerinden farklı olarak Geç Hellenistik örneklerde figürler himation altına khiton giyerler. Bu özellik onları Klasik ve Erken Hellenistik Dönem boyuca devam etmiş, kalıplaşmış “yıkık-dökük” görüntülü

filozoflarından ayırır. Normal hayattaki erkek giysisini genellikle ayakkabı, khiton ve iki omuz üzerine atılan himation kombinasyonu oluştururken; filozoflar ise basit yaşantılarını temsil eden ve vücudun üst bölümünü açıkta bırakan kıyafetleri tercih etmişlerdir. Fakat Aristodikos'ta görülen himation altına giyilen khiton bu yönüyle filozof heykellerinden ayrılmaktadır. Aristodikos'un bu görüntüsü onu filozof betimlerinden ayırsa da onun, aristokrat bir vatandaş olduğu gerçeğini yadsımaz.³⁷²

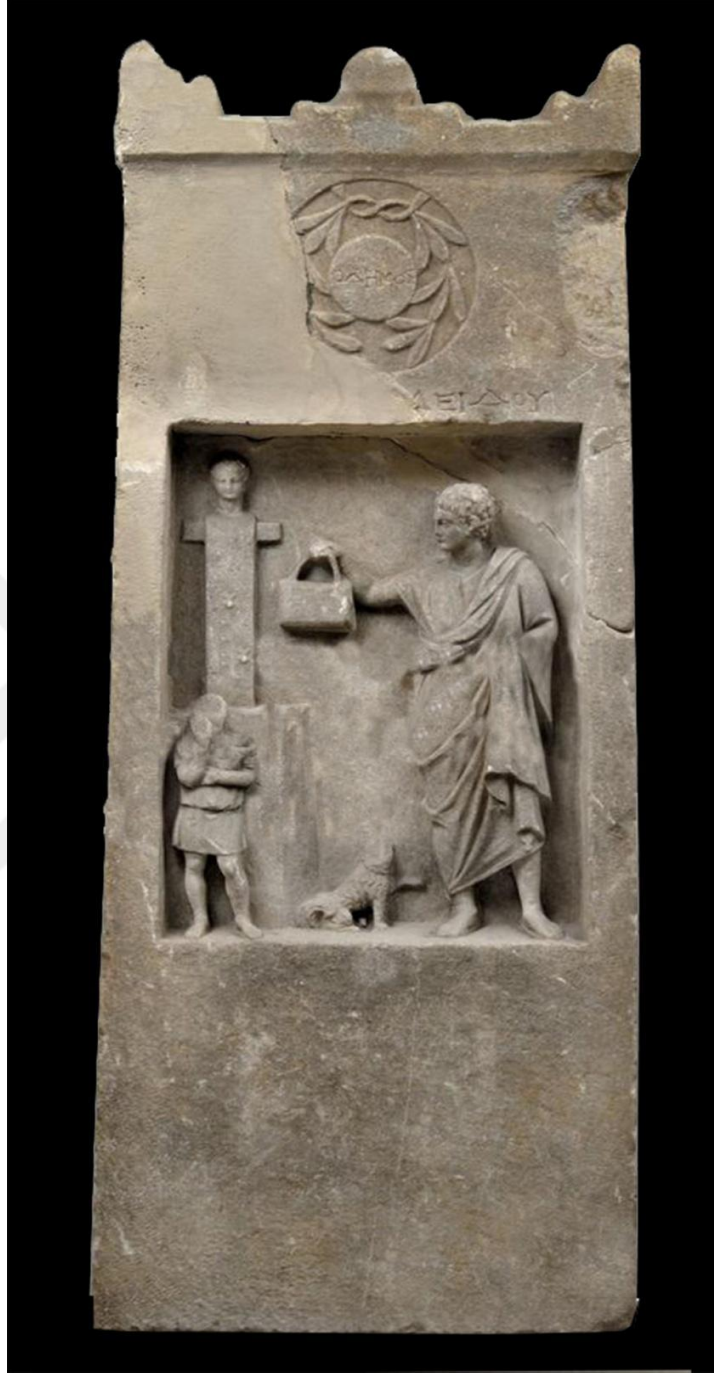
Aşağıdan yukarı daralan, köşe ve tepe akroterli, çerçeveli, yüksek kabartmalı diğer bir stel; sol üst köşesi, köşe akroterden başlayarak, çelenk motifinin bir kısmını da içine alacak şekilde üst çerçeveye kadar restore edilmiştir. Hizmetlinin ve köpeğin başları kırıktır. Stelin merkezinde, ayakta, başı profilden, gövdesi cepheden betimlenmiş genç erkek figürü tasvir edilmiştir. Vücudun neredeyse tamamına yakınını örten kısa kollu İon khitonu üzerine himation giymiştir. Dirsekten hafifçe bükerek yukarı kaldırdığı sağ kolunu, yanındaki Hermenin koluna çantayı asmak üzere hareketlidir. Himationun altında kalan sol kolun dirsekten hafif bükülerek eliyle elbisesini tuttuğu anlaşılmaktadır.³⁷³

Smyrna'da bulunan çerçeveli, yüksek kabartma diğer stelde, sahnenin merkezinde ayakta, cepheden betimlenmiş, khiton üzerine himationlu erkek figürü vardır. Sağ kolunu dirsekten bükerek, eliyle himationun ucunu tutmaktadır. Sol kol aşağıda bacak üzerinde, eliyle khitonun kumaşını yukarı çekmektedir. Figürün açıkta kalan ayaklarına giydiği süslü, parmak arası sandalet ince işçilik gösterir.

³⁷² Utku Arınç, Hellenistik Dönem Mezar Stellerindeki Hermes ve Herakles Hermeleri, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi Arkeoloji Anabilim Dalı Klasik Arkeoloji Bilim Dalı, 2015:89.

³⁷³ Arınç, 2015:90

Şekil 21: Pergamon Müzesi, Berlin

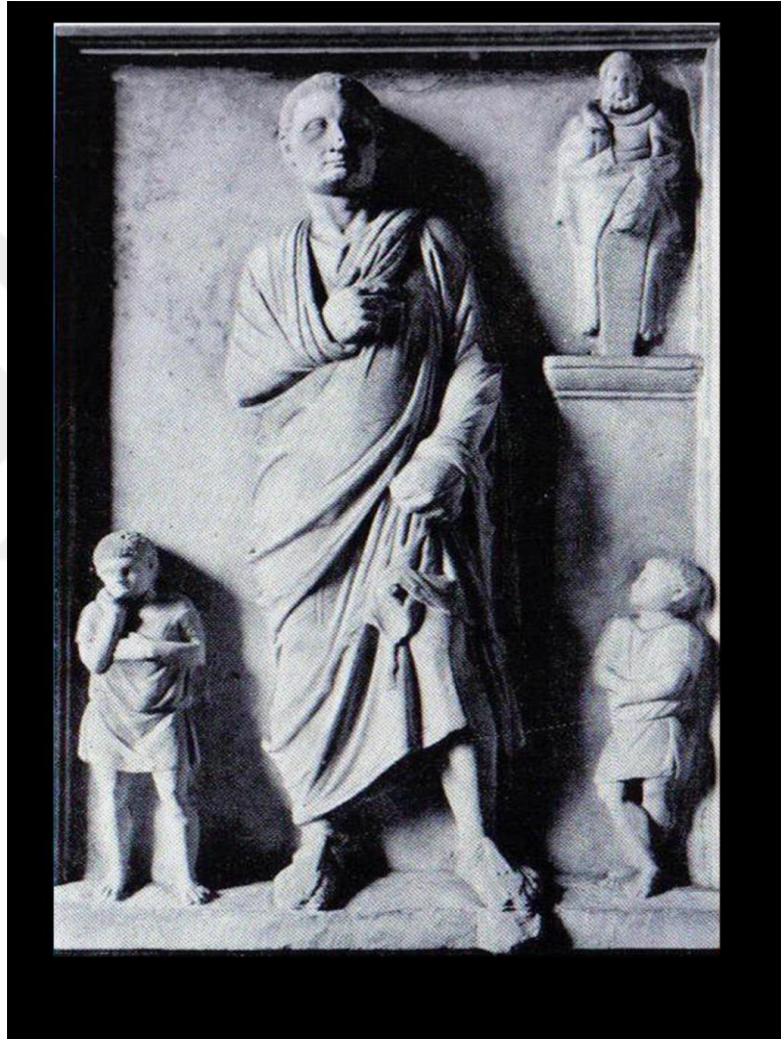

Kaynak: A. Conze 1891: a.g.e., s. 295 Nr. 771; E. Pfuhl-H. Möbius 1977: a.g.e., s. 84, Taf. 30 Nr. 131; B. Perriello vd. 2013: a.g.m., s. 8 Fig. 5; S. Karlsson 2014: a.g.e., s. 60, S 5.

Smyrna’da ortaya çıkan Herakles hermeli stellerden biri de Ince Blundell Hall’da bulunan steldir. Çerçeveseli, yüksek kabartma bu stelde Sahnenin merkezinde

ayakta, cepheden betimlenmiş, khiton üzerine himationlu erkek figürü vardır. Figür, dirsekten bükülen sağ kolunu yukarı kaldırmış eli yanağıyla temas halindedir. Göğüs üzerinde tuttuğu sol el, sağ kolun dirseği altında kaybolmuştur. Son olarak uzun bir paye üzerinde cepheden betimlenmiş, sakallı, aslan postuna sarınmış Herakles Hermes'i yer alır.³⁷⁴

Şekil 22: Ince Blundell Hall

Kaynak: E. Pfuhl 1905: a.g.m., s. 79, Nr 23; R. Lullies 1931: a.g.e., s. 73 Nr. 22; E. Pfuhl-H. Möbius 1977: a.g.e., s. 92, Taf. 35 Nr. 161; S. Schmidt 1991: a.g.e., Abb. 30; P. Zanker 1993:

³⁷⁴ Arınç,2015:170.

a.g.m., s. 220, Fig. 5; N. Yıldırım 2012: a.g.m., s. 232, Res. 5. O. Palagia a.g.m., s. 782, Nr. 1116.

3.5.2. Erythrai

Erythrai’de Hellenistik dönem mezarları farklı alanlarda tespit edilmiştir. Belirlenen mezar türleri arasında basit toprak gömü, çatı kiremiti gömü, sanduka ve taş lahit mezar bulunmaktadır. Taş lahitlerin birisinin içinde altı gömü bulunmuştur.³⁷⁵ Bu lahit kapaksızdır ve içinden bazı stroter parçaları ele geçmesi sebebiyle üzerinin bunlarla kapatıldığı düşünülmektedir. Mezar hediyeleri hem içte hem dışta ele geçmiştir. Lahdin içinden beş minyatür olpe, üç unguentarium, bir kemik iğne, iki mermer alabastron, bir pişmiş toprak dokuma ağızlığı ve bronz striglis parçası; dışından ise bir unguentarium bir kapak ve aşık kemiği ele geçmiştir.³⁷⁶ Mezarların bulunduğu alanlar bir podium duvarı ile çevrilidir. Podium dolgusu üzerinde yazıtlı ve kabartmalı mezar stelleri ele geçmiştir.³⁷⁷

Hellenistik Dönem’de yoğun olarak kullanılan mezar stelleri, Erythrai’nin de aynı dönem tercih ettiği mezar tipleri arasındadır. Hellenistik nekropol olduğu düşünülen Cami Boğazı mevkiinde, klinede uzanan erkek figürün yer aldığı bir mezar steli ele geçirilmiştir. CBM5 olarak adlandırılan mezarda bulunan stel, MÖ 3.- 2. yy.’lara tarihlendirilmiştir. Aynı mevkiide, anakayaya oyulmuş ve üzeri kayrak taşlarından kapaklarla kapatılmış, dikdörtgen tekne mezarlar da bulunmaktadır. Bu mezarların gövdeleri, düzgün kesme bloklarla podium oluşturacak şekilde yapılmış; podiumların üzerine de yazıtlı ve kabartmalı mezar stelleri yerleştirilmiştir. Seramik buluntularından yola çıkılarak mezarlar, MÖ 4.- 2. yy.’lara tarihlendirilmiştir.³⁷⁸

Erythrai’deki bazı mezarlarda, pişmiş toprak kapaklara rastlanmıştır. Erken Roma Dönemi’ne ait 2A no.’lu kiremit çatma ve Geç Hellenistik Dönem’e ait 4 no.’lu lahit mezarda; mezarın içerisinde ve üstünde ele geçen kapaklar, bunun bir gelenek doğrultusunda bırakıldığını göstermektedir. Ayrıca, aynı lahitte çok sayıda kırık mezar

³⁷⁵ Özyiğit, Ö., Alaturka Kiremidin Oluşumu. **Sanat Tarihi Dergisi**, Cilt: 5, Sayı: 5. 1990, s.152.

³⁷⁶ Özyiğit, Alaturka, 152.

³⁷⁷ Özgünel ve Gökay, s. 241.

³⁷⁸ Taş, s.94.

buluntusunun tespit edilmesi; mezar hediyelerini kırma geleneğinin, tıpkı Klazomenai’de olduğu gibi, Erythrai’de de uygulandığını göstermektedir.³⁷⁹

Tahtalı Barajı Kurtarma Kazılarında birçok farklı alanda kurtarma kazıları gerçekleştirilmiştir. Bu alan; Cevizcioğlu çiftliği nekropolisi ve şaşal nekropolisi olarak iki etaptan oluşmaktadır. Buradaki mezarlarda çatı kiremiti mezar, sanduka, basit toprak gömü, çömlek ve oda mezar tipleri görülmektedir. Hellenistik ve Roma dönemi mezarları iç içe olduğundan buluntusuz inhumasyon gömüleri tarihlemek oldukça güçtür. Şaşal nekropolisindeki gömü tipleri Klazomenai ve Cevizcioğlu örnekleri ile aynı tipleri barındırmasına rağmen, oranları farklıdır.³⁸⁰ Klazomenai’de basit toprak gömüler, Cevizcioğlu’nda basit sanduka gömüler ve Şaşal nekropolisinde taş sanduka mezarlar büyük çoğunluğu oluşturmaktadır.³⁸¹ Şaşal nekropolündeki iskeletlerin incelenmesi sonucunda bu yerleşimde yaşayan insanların yoğun tarımla uğraştığı, sosyoekonomik yapısı yüksek olmayan bir toplum olduğu sonucuna varılmıştır.³⁸²

Bu dönemde en yaygın iki cenaze töreni, kremasyon ve gömmedir. Nekropollerin alanı içinde görünür bir işaret olan steller Yunan geleneklerine ve aile mali kaynaklarına göre ölünün sembolik olarak güncellenmiş figürüdür ve mermer veya kireçtaşıdan yapılmıştır. Mezar düzenli olarak ayinler ve kutsanmış bayramlar vesilesiyle ölenlerin akrabaları tarafından kullanılan bir cippus veya cenaze sunağı ile süslenmiştir. Cenaze sunakları, bu perspektifte ölülerin Yunan kahramanlaştırılmasının onları sembolik olarak tanrıların doğasına yaklaştırdığını bilerek, pagan Greko-Romen dini uygulamalarından ilham aldı. Düzenli olarak ayık ve basmakalıp olan kitabelerde, genellikle ölen kişinin adı ve soyağacı, ancak ayrıca düzenli olarak ulaştığı yaşı, hatta öldüğü günü, Helenistik dönemden beri şehirlerde kullanılan Makedon takviminin ayları kullanılarak yazılmıştır. Mezar anıtları, oymalı süslemeli sofistike olsun ya da olmasın, kitabelerde açıkça belirtilmese de büyük ölçüde, ailelerin sosyal statüsünü ve ekonomik refahını yansıtır.³⁸³

³⁷⁹ Taş, s.95.

³⁸⁰ Y.S. Erdal, **İskelet Kalıntılarının Antropolojik Açıdan İncelenmesi**, Tahtalı Barajı Kurtarma Kazısı Projesi: Tahtalı Dam Area Salvage Project, 1999, İzmir, s.57.

³⁸¹ Erdal, s.7.

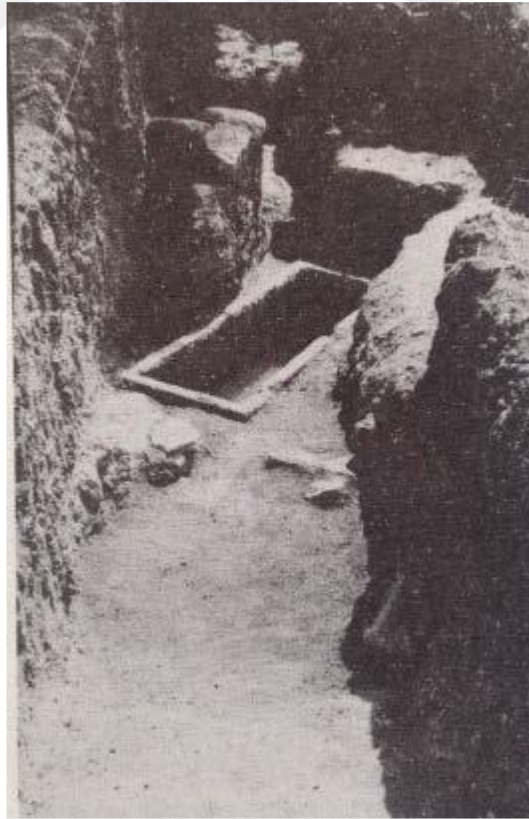
³⁸² Erdal, s.10.

³⁸³ Zanker, s.228.

Şekil 23: Erythrai'nin Hellenistik Dönem Taş Lahiti

Şekil 24: Erythrai'nin Hellenistik Dönem Taş Lahiti

3.5.3. Ephesos

Ephesos üzerinde Lydia, Pers ve Büyük İskender'in egemenlik kurduğu görülmektedir. MÖ 6. yüzyılın ortalarından itibaren Pers egemenliğinde olan Ephesos kenti Hellenistik Dönem ile birlikte tekrar güçlenmiştir. MÖ 334 yılında başlayan 3. Aleksandros'un, Perslere karşı olan Batı Anadolu işgalleri sırasında Ephesos Artemis Tapınağı'na sunularda bulunduğu ve Ephesos halkını vergiden muaf tutarak desteklediği bilinmektedir. 3. Aleksandros'un ardından Diadokhlar Dönemi'nde ise kent, ilk olarak Lysimakhos yönetimine girmiş ve bu evrede Artemision çevresinde konumlanan Ephesos günümüzdeki yerine, Panayır ve Bülbül Dağları arasına taşınarak, güçlü surlar içine alınmış ve kamu yapılarıyla genişletilmiştir. Helenistik Krallık döneminde ise Ephesos, Lysimakhos, Seleukos'lar ve Ptolemaios'ları desteklemiştir. M.Ö 190'da Pergamon Kralı Eumenes'in egemenliğine girmiştir.³⁸⁴

Ephesos kenti nekropollerine ait olduğu düşünülen mezar stelleri daha önce birçok araştırmacı tarafından ele alınmış ve çalışılmıştır. Bunlardan en kapsamlı olan yayın, 1977 ve 1979 yıllarında E. Pfuhl ve H. Möbius¹³ tarafından yapılmıştır.³⁸⁵ Söz konusu corpus çalışmasında sadece Ephesos mezar stelleri değil, Batı Anadolu ve Adalar da dâhil olmak üzere birçok merkezden ele geçen mezar stelleri değerlendirilmiştir. Figür tiplerine göre oluşturulan tipoloji grupları oldukça farklı merkezlerden bulunan mezar steli örnekleri içermekte olup bunlar arasında çok sayıda Ephesos mezar steli de yer almaktadır. 1988 yılında ise E. Atalay tarafından Doçentlik Tezi kapsamında tamamen Ephesos mezar stellerini konu alan detaylı bir çalışma sunulmuştur. Bu kapsamda, başta Selçuk Efes Müzesi ve yurt dışındaki diğer önemli müzelerdeki örneklerde dâhil olmak üzere Ephesos antik kenti ve Selçuk ilçesi çevresinden ele geçen yetmiş beş mezar steli, figür tipleri ve bezeme tipleri açısından incelenerek tarihlendirilmiş, sonucunda ise Ephesos'ta aktif olduğu düşünülen dört mezar steli/heykeltıraşlık atölyesi tespit edilmiştir. Söz konusu çalışmada ele alınan örnekler MÖ 3. yüzyıl ile MÖ 1. yüzyıl aralığında olup genellikle ölü yemeği, veda,

³⁸⁴ Karayel, s. 29.

³⁸⁵ Michael Kerschner, **Ein Kessel des frühen Tierfriesstiles aus den Grabungen unter der Tetragonos-Agora**, ÖJh Hauptbl 66, 1997, s.17.

genre (günlük hayat) sahnesi ile atlı süvari sahnelerini konu edinmektedir. Ephesos mezar stelleri örneklerine dair daha az esere sahip çalışmalar da mevcuttur.³⁸⁶

1973 yılında E. Atalay yalnızca Hellenistik Dönem'e tarihlenen, veda sahneli bir mezar stelinin incelemiş ve Smyrna başta olmak üzere aynı tipte benzer mezar stelleriyle karşılaştırmıştır. E. Atalay tarafından 1986'da yayınlanan bir diğer makalede ise Ephesos çevresinden ele geçen ölü yemeği ve veda sahneli beş mezar steli üzerinde yer alan ve Hellenistik Dönem'e tarihlenen hizmetçi figürlerinin kronolojik gelişimleri incelenmiştir. D. Knibbe ve R. Merkelbach, 1976 yılında yayınlanan makalesinde Ephesos çevresinden ele geçen, genre (günlük hayat) sahneli bir kız çocuğuna ait mezar stelinin bezeme alanı altında yer alan on dört satırlık yazıtı epigrafik açıdan ele almışlardır. Doğrudan Ephesos mezar stelleri üzerine olmayan ancak kapsam gereği Efes Müzesi'nde korunan mezar stellerini ele alan diğer araştırmalar ise şunlardır; R. Meriç tarafından 1993 de yayınlanan makalede Ephesos yakınlarından ele geçen naiskos formlu bir mezar steline ait entablatur parçası, benzer örnekler ışığında detaylı olarak ele alınmıştır.³⁸⁷

S. Aybek, 2004 yılındaki Doktora Tezi kapsamında ve 2009 yılında yayınlanan kitap edisyonunda, Efes Müzesi'nde korunan ancak Metropolis/Torbalı yakınlarında ele geçen biri ölü yemeği diğeri genre sahneli iki mezar steli örneğini, Metropolis Heykeltıraşlığı altında ele almıştır. Son olarak U. Arınç, 2015 yılında tamamlanan yüksek lisans tezinde, Efes Müzesi'nde korunan ve bezeme alanında Hermeler'in yer aldığı, veda ve genre sahneli dört mezar stelinin hem mezar stelleri tipolojisi hem de bezeme ikonografisi açısından detaylı olarak incelemiştir. Atlı Kahramanlık Kültü'nün Hellenistik Dönem'den itibaren kentteki varlığı Efes Müzesi mezar stellerinde görülen atlı figürlerin kültürel ikonografisini oluşturur. Söz konusu atlı figürlerin kullanımı her ne kadar MÖ 3. binyılın ortalarından itibaren görülse de Anadolu mezar stellerindeki betimleri özellikle MÖ 6. yüzyılın ortalarına tarihlenen Bursa Arkeoloji Müzesi'nde en erken örneği korunan katlı mezar steline olduğu gibi Hellen-Pers sanatıyla birlikte görülmeye başlanmıştır.³⁸⁸

³⁸⁶ Kerschner, s.19.

³⁸⁷ Kerschner, s.15.

³⁸⁸ Kerschner, s.19.

Bu formdaki stellerde genellikle ölü yemeği, av ve savaş sahneleri birlikte işlenmiştir ve söz konusu sahnelerin steller üzerinde, Perslerin MÖ 546 yılındaki Anadolu işgalinden sonra özellikle satraplık merkezlerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Dolayısıyla atlı figürlerin hem kültürel açıdan hem de asker/süvari konumlarıyla toplumdaki önemlerinin ortak bir tipolojiye sahip olduğunu, Hellenistik ve Roma İmparatorluk Dönemleri'nde görülen tipolojinin de bu kökeni paylaştığını hem tipoloji hem de ikonografi açısından söylemek mümkündür. Efes Müzesi'nde korunan ve çalışma kapsamında değerlendirilen örnekler Smyrna, Pergamon, Metropolis, Thyreia, Magnesia ve Miletopolis merkezlerinden ele geçen benzer örneklerle kıyaslanmış ve bu doğrultuda atlı figürlerin yer aldığı Efes Müzesi örneklerinin MÖ 2. yüzyılın ortalarından MS 2. yüzyılın başlarına kadar geniş bir tarih aralığına sahip oldukları tespit edilmiştir.³⁸⁹

Ephesos'ta yol çalışması sırasında bulunan altı tane sanduka mezar açığa çıkartılmıştır. İskeletlerin üzerinde bronz ayna ve pişmiş toprak rozetler ele geçmiştir.³⁹⁰

3.5.4. Klazomenai

Bu evrede artık kremasyon mezarlar yoktur. Lahit, pithos, basit toprak gömü ve amphora mezarlar kullanılmaktadır. İkinci gömü evresinde ortaya çıkan ilk lahitlerden farklı olarak bu evrede yer alan lahitlerin bezemeleri yalnızca pervaz üzerinde yer alır.

Klazomenai'de Hellenistik dönem'de yalnızca Akpınar nekropolünden basit toprak mezar ve amphora bebek mezarı ele geçmiştir. Basit toprak mezarların tarihlendirilmesi ve diğerlerinden ayrılmasını sağlayan unsur ağızlarına bırakılan sikkelerdir. Mezar hediyeleri hepsinden olmasa da birkaçından ele geçmiştir. Bunlar unguentarium, iki bronz ayna ve olpedir. Amphora mezarlarda Arkaik ve Klasik

³⁸⁹ Merve Arınç ve Murat Çekilmez, Efes Müzesi'nden Atlı Mezar Stelleri, **Lycus Dergisi**, 3, ss.16-17.

³⁹⁰ Büyükkolancı, s.167.

dönem’de yapılan uygulama gibi küçük taşlarla üzeri örtülmüştür. Buluntular figürin, olpe ve alabastrondur.³⁹¹

Üçüncü Gömü Evresi olan 4. yüzyıl evresine ait bir adet Hopkinson Ressamı’na ait figürlü lahit mezar, üç adet basit inhumasyon mezar ve iki adet çatı kiremiti ile örtülü inhumasyon mezar bulunmaktadır. Bu son evre 4. yüzyılda anakaraya tekrar yerleşmiş bazı Klazomenaililer tarafından kullanılmış olmalıdır.³⁹²

Şekil 25: Hopkinson Ressamına Ait Figürlü Lahit Örneği

Kaynak: Güngör, s.230.

MÖ 334 de İskender’in Persleri Granikos’da yenmesi ile birlikte Anadolu’da Pers hâkimiyeti sona ermiştir. Bu dönemden itibaren Klazomenai halkının anakaradaki yerleşimi tamamen terk ederek adaya yerleştiği, anakarada MÖ 300’den daha geç bir tarihe giden yerleşime ilişkin izlerin bulunmamasından anlaşılmaktadır. MÖ 300’den itibaren anakarada yerleşime ilişkin izlerin bulunmayışı bu tarihten itibaren yerleşimi adaya taşıdığını, anakaranın tarım faaliyetleri ve mezarlık alanı olarak kullanılmış olduğunu kanıtlamaktadır. Pişmiş toprak figürinler ortaya çıktıkları dönemden itibaren ait olduğu kültürün inanç sistemine, sanat anlayışına ve beğenisine ilişkin ipuçları sunan sanat eserleridir. Yapımı kolay ve maliyeti düşük olan pişmiş toprak figürinlerin

³⁹¹ Tzannes, s.117.

³⁹² Güngör, s.15

kullanım alanlarına bakıldığında mezar kontekstlerinden kutsal alanlara hatta gıda depolarına değin geniş bir yelpazeye sahip olduğu görülür.³⁹³

Hellenistik Dönemde nekropolis ve kutsal alanlarda karşımıza çıkan oturur vaziyetteki giyimli veya çıplak genç kız figürinlerinin kimliğine ve temsil ettiği külte ilişkin pek çok görüş ileri sürülmektedir.

Mallios³⁹⁴, kız çocuklarına ait mezarlarda bulunan figürinlerin Persephoneye adanmış olabileceğini ileri sürer ki bu görüş annesinden zorla ayrılarak yeraltı dünyasına hapsedilen Persephone miti ile desteklenebilir. Gerek Persephone ve Demeter gerekse ölümlü anne ve ölen kız çocuğu arasında yaşanan zorunlu ayrılık ölen kız çocuğu ile Persephoneyi birbirine bağlamaktadır.

Akpınar nekropolisinin besinci evresini, M.Ö. 4.yüzyılın ilk yarısına ait mezarlar oluşturmaktadır. Bu döneme ait yetişkin ve çocuk gömülerinin tümü basit inhumasyon mezarlardır; nekropolisde lahit ve pithos geleneği ortadan kalkmış ve mezar hediyelerinin sayısı oldukça azalmıştır. Bazı durumlarda mezarların, çatı kiremitleri ile örtüldüğü anlaşılmaktadır. Bebekler ise arkaik dönemde olduğu gibi amphoraların içerisine gömülmüştür. Yıldıztepe, nekropolis alanında M.Ö. 4. yüzyıl boyunca kullanılan inhumasyon ve çatı kiremidi ile örtülü inhumasyon mezarların yanı sıra lahit mezar geleneğinin de devam ettiği bilinmektedir. MÖ. 4. yüzyılın başlarına tarihlenen Hopkinson ressamının stiline yakın lahit, bu döneme ait tek örnektir.³⁹⁵

³⁹³ Tzannes,s.119.

³⁹⁴ Aslıhan Özbay, **Klazomenai Karantina Adası Kuzey Yamacı Kazılarında Ele Geçen Pişmiş Toprak Figürinler**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İzmir,2016,ss.5-6.

³⁹⁵ Özbay,s.75.

Şekil 26: Oturan Çıplak Genç Kız Figürini

Yerleşime ait nekropolis alanları açığa çıkarılamamıştır. Arkaik dönemde kullanılmaya başlanan, Akpınar, Yıldız Tepe ve Çayır nekropolislerinde az sayıda MÖ. 4. yüzyılın ilk yarısına ait mezar açığa çıkarılabilmektedir. Bu döneme ait gömülerin çoğu inhumasyon mezarlardır. Mezarların bazıları ise çatı kiremitleri ile örtülmüştür. Arkaik dönem mezarların kısmen de olsa Klasik dönem boyunca da kullanılmış olması, yerleşim içinde eski geleneklerine bağlı grupların bulunduğunu göstermektedir.³⁹⁶

Klazomenai nekropollerinde hemen hemen her dönem kullanılan mezar tiplerinden birisi basit toprak mezarlardır. Bu mezar tipinin Arkaik Dönem'den Hellenistik Dönem'e kadar yoğun olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Ölü, belli bir yönlendirme olmadan, kollar gövdenin yan tarafında ya da nadiren göğsün üstünde olacak şekilde, doğrudan toprağa yerleştirilmektedir. Geç Klasik ve Hellenistik

³⁹⁶ Özbay, s.90.

Dönem 'de, yoksul kesimin tercih ettiği bu mezar tipi, MÖ 4. yy.' da çatı kiremitleriyle örtülmeye başlamıştır. Mezarlarda, uzun kenarlarda üçer adet, kısa kenarlarda birer adet kiremit olmak üzere toplam 8 adet çatı kiremidi kullanılmıştır.³⁹⁷

3.5.5. Phokaia

Hellenistik ve Roma Dönemi'ndeki kremasyonlar ise Phokaia, Miletos ve Ephesos kentlerindeki mezarlarla temsil edilmektedir. MÖ 3. yy.'a kadar yakma uygulanan Phokaia gömüleri, Ionia kentlerindeki kremasyon bulgularının en geç örneklerindendir. Arkaik Dönem'den itibaren yoğun olarak tercih edilmesine rağmen, MÖ 3. yy.'dan sonra inhumasyonla birlikte görülmeye başlamıştır. Kremasyon mezar olarak çoğunlukla çömlekler kullanılırken; yanmış kemiklerle ele geçirilen Phokaia'daki 2 no.'lu lahit, özel bir uygulamanın Ionia Bölgesindeki tek örneğini temsil etmektedir. Aynı zamanda Hellenistik Dönem'e tarihlendirilen bir ostotheke, yakılan kemiklerin yalnızca çömlek ve urnelerde muhafaza edilmediğini göstermektedir. Ephesos'ta da çok sayıda örneği bulunan bu kemik kutuları, Ionia Bölgesinde ele geçirilen sınırlı sayıdaki buluntulardır.³⁹⁸

Phokaia'da 1989 yılından itibaren ortaya çıkarılan mezarlar, lahit, osteothek, basit toprak, kiremit çatma, çömlek, amphora, sandık ve mezar tipi belirtilmemiş otuz adet mezardan oluşmaktadır. Arkaik Dönem'de kremasyonun yaygın olarak uygulandığı Phokaia'da, MÖ 3. yy. boyunca taş lahithler, kiremit mezarlar, basit toprak mezarlar içerisinde; hem kremasyon hem de inhumasyon birlikte uygulanmış. Ancak Hellenistik ve Roma Dönemleriyle birlikte inhumasyon baskın gömü şekli olmuştur. Çömlek mezarlarda bulunan yakma kalıntıları, bu mezarların kremasyon gömüler için kullanıldığını göstermektedir. İnhumasyon gömüler ise, sandık, kiremit, lahit veya basit toprak mezarlara yapılmıştır.³⁹⁹

Kentte erken Hellenistik döneme ait herhangi bir kontekst buluntu olmaması, mezarların tespit edilememesi çalışılan malzemeyi tarihlemeyi zorlaştırır. Aynı

³⁹⁷ Taş, s.103.

³⁹⁸ Taş, s.127.

³⁹⁹ Taş, s. 113.

zamanda, Phokaia’da erken Hellenistik dönem yerleşimine dair kanıtların olmaması tezde incelenen seramiklerin işlevlerine dair söylenebilecekleri kısıtlar.

Karşılaşılan tüm bu sorunlar Phokaia Antik Kenti’nin modern kent ile iç içe olmasından kaynaklıdır. Birçok buluntu alanı günümüz yerleşiminin altında kalmıştır. Bu nedenle, sadece seramik için değil pek çok konuda ulaşılan veriler tek yönlü ve kısıtlıdır.

Maltepe Tümülüsü’nün orijinal mezar odası ve buluntuları bugüne kadar yapılan araştırmalar sonucunda bulunmamıştır. Tümülüste yapılan kazılarda atım katmanlarının karışık halde olduğu belirlenmiştir. Tümülüse ait tüm buluntular tümülüsü oluşturan yığma tepenin dolgu toprağında ele geçmiştir. Dolayısıyla, herhangi bir kültür tabakasından bahsetmek mümkün değildir.⁴⁰⁰

Maltepe Tümülüsü’nde tek örneği korunan yivli ağızlı tabak formu mikalı, kalsit katkılı, sert hamur yapısına ve kırmızımsı sarı hamur rengine sahiptir. Ağız profilinde iki sıra yiv bulunan bu tabakların daha çok ölü gömme törenlerinde adak eşyası olarak kullanıldığı ve bu tabakların Batı Yamacı bezemeli olanlarının kaliteli seramik grubu içerisinde günlük kullanım amacı taşıdıkları bilinir. Phokaia tabağında Batı Yamacı bezemesi görülmez. Bu nedenle, tabağın adak eşyası olarak kullanılmak üzere üretildiğini düşünüyoruz. Küçük Asya tipi kantharosların nekropollerden ele geçmesi ve ölü hediyesi olarak bırakılması bize formun sadece dönemin sofras kültüründe değil aynı zamanda, ölü gömme geleneğinde de yeri olduğunu gösterir. Kaplar belki de mezar töreninde kullanım görmüş ve sonra ölüye hediye edilmiştir. Küçük Asya tipi kantharoslar dışında yine nekropolden ele geçen yarı küresel kâse formu olan iç yüzeyi bezemeli kâseler, bize formun dönemin sofras geleneği dışında ölü kültüründe de kullanım gördüğünü kanıtlaması açısından önem taşır. Batı Yamacı bezemeli servis tabağı, dönemin diğer Batı Yamacı Seramiği formları olan Küçük Asya tipi kantharoslar, iç yüzeyi bezemeli yarı küresel kâseler ve yatay kulplu kraterler gibi Batı Yamacı bezemeli tabaklarında sofras geleneği dışında ölü gömme törenlerinde kullanıldığını göstermesi açısından önem taşır.⁴⁰¹

Hellenistik Dönem’e ait 2,05 x 0,80 m. ölçülerinde, içerisinde seramik ve iskelet parçalarının yer aldığı 9 mezar vardır. 1 no.lu lahit, tahrip edilmiş şekilde

⁴⁰⁰ Saygıner, s.2.

⁴⁰¹ Saygıner, s.45.

bulunmuştur. 1 no.lu mezarla aynı özelliklere sahip olan 2 no.lu mezar, doğu-batı yönünde konumlandırılmıştır. Ancak çok tahrip olmuştur. İçerisinden bir adet gümüş sikke ele geçmiştir. 3 no.lu mezar, doğu-batı yönlü kiremit çatma mezardır. Mezarda parçalanmış bir kafatası ve parçalanmış kemikler bulunmaktadır. 4 no.lu mezar, 1,63 x 0,62 m. ölçülerinde bir lahittir. Kapaksız halde bulunmuş ve oldukça tahribat görmüştür. 5, 6 ve 7 no.lu lahitler ise tüf taşından yapılmış ve kuzey-güney yönlü yerleştirilmiştir. 8 no.lu mezarda, 1,65 uzunluğunda, başı güney yönünde bir erkek; 9 no.lu mezarda da 1,45 m. uzunluğunda bir kadın iskeleti bulunmuştur.⁴⁰²

Phokaia'da tek örnekle temsil edilen mezar tiplerinden birisi, kremasyon gömüler için kullanılan, E3 plankaresinde bulunmuş ostotheftir. Tüf taşından yapılmış, 0,67 m. uzunluğunda, 0,37 m. genişliğinde, 0,36 m. yüksekliğinde ve etrafı taşlarla çevrili şekildedir. Hellenistik Dönem'e tarihlendirilen bu mezar, kapaksız olarak ele geçmiştir.⁴⁰³

Phokaia'da Hellenistik döneme tarihlenen bir nekropol bulunamamıştır. Bugüne dek bulunan mezarlar dağınık alanlardan ele geçmiştir. Çift kayalar Tepesi, Asfalt yolun yanında ve Roma seramik çöplüklerinin altında ele geçmiştir. Phokaia'da bulunan ve Hellenistik döneme tarihlenen mezarlar, monolitik lahit mezarlar, çatı kiremiti mezarlar ve basit toprak gömü türündedir. Basit toprak gömülerde bireyin ağzına bırakılan bir sikke sayesinde tarihleme yapılabilmiş, başka bir buluntu ele geçmemiştir.⁴⁰⁴ Çatı kiremiti mezarların bir kısmı Arkaik sunakların olduğu alanda, diğerleri ise Güney nekropolisten ele geçmiştir. Bu mezarlar arasında yön birliği olup olmadığı ya da buluntularına dair bir veri yoktur. Monolitik lahit mezarlarda yön birliği yoktur. Lahitlerin içine yapılan gömülerde inhumasyon ve kremasyon geleneği bir arada kullanılmıştır.⁴⁰⁵ Lahitlerin içindeki buluntular arasında Phokaia sikkeleri, bronz bıçak ve pişmiş toprak unguentarium ele geçmiştir.⁴⁰⁶ Maltepe Tümülüsü, Arkaik dönem sur duvarının taşlarının yeniden kullanılmasıyla inşa edilmiştir. Tümülüsün üzerini örten dolgu tabakasından hareketle MÖ 2. yy'a tarihlenmiştir.

⁴⁰² Taş, s. 115.

⁴⁰³ Taş, s.115.

⁴⁰⁴ Özyiğit, Alaturka, 155.

⁴⁰⁵ Özyiğit, Alaturka, s.160.

⁴⁰⁶ Özyiğit, Alaturka, s.166.

3.5.6. Teos

Hellenistik Dönem ‘de, birçok merkezde olduğu gibi Teos’ta da mezar stelleri tercih edilmiştir. 2010 yılı kazılarında, 3 adet mezar steli açığa çıkarılmıştır. Stellerden biri, Kuzey Nekropolden ele geçirilmiş ve stelin üzerindeki yazıtta, “Neilokrates (Nil Hükümdarı)” isimli birine ait olduğu belirtilmiştir. Diğer iki stel ise, Doğu Nekropolde bulunmuştur. Birinde mezar şiiiri; diğerinde ise “Oumenos” ismi yer almaktadır. Ayrıca Teos civarındaki Sığacık Köyünde de “Asklepiades” isminin Hellenistik karakterlerle yazıldığı bir başka mezar steli tespit edilmiştir. 2012-2013 yılında ise, “Artemon”’a ait üçgen alınlı bir mezar steli ile; “Antipatros’un kızı ve Thyrsos’un eşi olan “opolis” yazıtlı stel ele geçirilmiştir. Alınlıklı stel Hellenistik; diğer stel ise Geç Hellenistik Dönem’e tarihlendirilmiştir.⁴⁰⁷

Mezar buluntularına baktığımız zaman, özellikle Hellenistik Dönem mezarlarından çok sayıda unguentarium ele geçmiş ancak kazı raporlarında genellikle net bir sayı verilmemiştir. Unguentariumlar, mezarların içinde veya etrafında; çoğunlukla kırık parçalar halinde bulunmaktadır. Bu durum, cenaze öreni sırasında mezarın üzerine atılmasıyla alakalı olmalıdır.⁴⁰⁸

3.5.7. Miletos

1994 – 1995 yılları arasında Kazartepe Nekropolisi'nde eski yıllarda açığa çıkarılan mezarların tanımlanabilmesi için ilk olarak büyük çapta bir temizlik çalışması yapılmıştır. Bu çalışma sırasında, eski kazılarda açığa çıkan mezarların yanı sıra, in – situ mezarlar da bulunmuştur. Böylelikle, Miletos antik kentine ait ve çoğunlukla Hellenistik Dönem'de kullanılmış olan bir nekropolis hakkında, ölü gömme gelenekleri ve gömü türleri açısından detaylı bilgiler elde edilmiştir. 37 tanesi eski yıllarda açılmış olan 3 tanesi de in – situ durumunda açılan toplamda 40 adet mezarın dökümantasyonu yapılmıştır.⁴⁰⁹

⁴⁰⁷ Taş, s.98.

⁴⁰⁸ Taş, s.116.

⁴⁰⁹ Aslan, s.10.

Değirmentepe, Didim-Güllübahçe karayolunun 100 m güneyinde kalmaktadır. 2012 yılı içinde Milet Müze Müdürlüğü tarafından Değirmentepe Nekropolisinde iki ayrı kurtarma kazısı yapılmıştır. Bunlardan ilki Erken Hellenistik döneme tarihlenen lokuluslu oda mezar tipinde olup I Nolu Mezar olarak adlandırılmıştır.⁴¹⁰

Hellenistik Dönem'e ait dört loculuslu oda mezarda ise, ahşap tabutlarda kullanıldığı düşünülen demir çiviler bulunmuştur. Yoğun şekilde karşılaşılan kemikler ise, mezar odasına 12-15 arasında bireyin gömüldüğünü göstermektedir. Yeni bir gömü yapılacağı zaman var olan kemikler bir kenara itilerek yer açılmış veya yeni gömü, var olan kemiklerin üzerine yapılmıştır. Odanın ortasında insitu bulunan iskeletin ise, mezarın son sahiplerinden olduğu düşünülmektedir. Bu gömü, kolları bağlı olarak, muhtemelen kefen olarak kullanılmış bir kumaş kalıntısıyla birlikte bulunmuştur.

Hellenistik Dönem'de yaygın olarak uygulanan mezara para bırakma geleneği de, iskeletlerin göz ve ağız bölgesinde ele geçen çok sayıda sikke ile bu mezarda karşımıza çıkmaktadır. Diğer buluntular arasında ise pişmiş topraktan yapılmış tanrıça ve uzanmış erkek figürinleri, değerli taşlı bir gümüş yüzük, taç olduğu düşünülen altın parçası, bronz zil, strigilis ve kemik iğnelerdir.⁴¹¹

Miletos'ta daha önceki dönemlerde nekropol olarak kullanılan alanlarda bazı mezarlar ele geçmiştir. Kazartepe nekropolünde Didim-Milet arasında bulunan kutsal yolun yakınlarında, aslanlı mezarın bulunduğu yerde Hellenistik döneme ait oda mezarlar, kuyu mezarlar, çatı kiremiti mezarlar, kremasyonlar ve inhumasyon mezarlar tespit edilmiştir.⁴¹² Oda mezarlar bir dromosla mezar odasına bağlanmaktadır. Mezar odası kareye yakındır ve zeminde dikdörtgen bir çukur bulunmaktadır. Mezar odasının zeminine doğrudan cenazenin bırakılmasıyla gömü işlemi gerçekleştirilmiştir. Urne mezarlarda, genellikle Hadra hydriaları kullanılmış ve ağız kısmı kapak yerine kase ile kapatılmıştır. Bu kaselerin içinde içki ya da yemek bulunduğu dair görüşler de vardır.⁴¹³ Zeyintepe nekropolisinde kayaya oyulan mezarlara sıkça rastlanmaktadır. Lokuluslu mezarlar MÖ 1.yy'ın ortalarında görülmeye başlamaktadır. Mezar odasının duvarlarına oyulan nişlerle yapılmıştır.

⁴¹⁰ Aslan,s.46.

⁴¹¹ Taş,s. 78.

⁴¹² Forbeck, s.57.

⁴¹³ Forbeck, s.60.

İçlerinden çokça çivi ve ahşap kalıntıları ele geçtiği için tahta tabut içinde gömünün bu nişlere yerleştirildiği düşünülmektedir. Hediyeler nişlerin içinden ya da oda mezarın zemininden ele geçmektedir. Pişmiş toprak ve cam unguentariumlar, kaseler, cam amphoriskos parçaları, pişmiş toprak kabartmalı plakalar, kandiller ve figürinler mezar hediyeleri olarak bırakılmıştır.⁴¹⁴

3.5.8. Kolophon

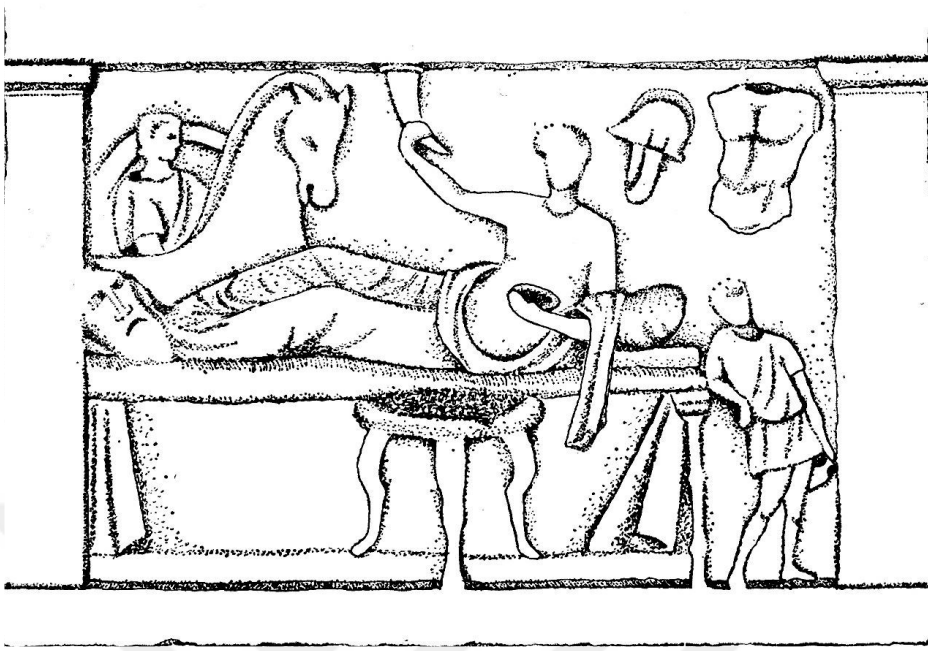
1981 yılında çıkarılan bir mezar steli, gerek Yunanistan'da, gerekse Anadolu'da yaygın olarak tercih edilen Hellenistik Dönem mezar stellerinin, Kolophon'da da temsil edildiğini göstermektedir. Kabartmalarda, kline üzerine uzanmış olarak gösterilen khiton ve manto giyimli ölü, sağ elinde bir ryhton, sol elinde de tabak benzeri bir kap tutmaktadır. Ölünün ayakucunda ise, trajik bir maske durmaktadır.⁴¹⁵ Kolophon kabartmasını diğer pek çok Hellenistik mezar stelinden ayıran bir özellik olan bu maske, Doğu Grek mezar kabartmalarında çok nadir görülmektedir. Doğu Grek mezar mezar stelleri üzerinde görülen maskeler, Dionysos kültü ile yakın ilişkili olup, ölen kişinin aynı zamanda tiyatro aktörü olarak tamamlanmasını sağlamaktadır.⁴¹⁶

⁴¹⁴ Henninger-Kossatz ve A.U. Kossatz, 2. Zwei Hellenistische Gräber Der Milesischen Nekropole, **Istanbuler Mitteilungen**, Band 29, ss.181-186; Yağız, s. 446.

⁴¹⁵ Erol Atalay, Kolophon'da Bulunan Hellenistik Mezar Steli, **Sanat Tarihi Dergisi**, 1990, 5(5).s.2.

⁴¹⁶ Atalay,s.6.

Şekil 27: Colophon Mezar Steli

Kolophon'a getirilmiş olan bu stelin, Samos atölyelerinde yapılarak Kolophon'a getirilmiş olabileceği düşünülebilir. Çünkü stelin çok Samos örneklerine yaklaşıktır. Belki de eser Samoslu bir sanatkâr tarafından Kolophon'da yapılmış olabilir. Yakın benzerlerinin pek çoğu M.Ö. II. yüzyıla tarihlenen stel, üzerinde yapılan stilistik ve tipolojik arattırmalara dayanarak M.Ö. II. yüzyıl ortalarına tarihlendirilmiştir.⁴¹⁷

3.5.9. Khios

Khios'ta Geç Hellenistik ve Erken Roma dönemlerine ait mezarlar Kofina'da modern kentin kuzeybatısında bulunmaktadır. Çatı kiremiti, basit toprak gömü, sanduka, amphora ve taş lahitlerden oluşmaktadır. Mezarlarda bulunan hediyeler unguentarium, sikke, takılar, bronz iğneler en yaygın olanlarıdır. Amphoralar en erken dönemlerde de olduğu gibi bebekler için kullanılmıştır. Çatı kiremiti mezarlarda toplu ya da tekli gömülere rastlanır. Yön birliği yoktur.

⁴¹⁷ Atalay, s.17.

3.5.10. Samos

Samos'ta beş farklı oda mezar bulunmuştur. Oda mezarların giriş kısımları aynı yöne bakmaktadır. İçlerinde nişler yer almaktadır. Bu nişler mezar hediyelerinin bırakılması için, gömüler kline üzerine bırakılır. Arkaik döneme tarihlenen ama nişlerinden birisinde cam unguentarium ve figürinler bulunan bir mezar sayesinde, Roma döneminde yeniden kullanılmış olabileceği düşüncesi ortaya çıkmıştır. Mezar hediyeleri genellikle kandil, balık tabağı, unguentarium, aşık kemikleri, takılar, çift kulplu maşrapalar, striglisler, demir çivilerden oluşmaktadır.⁴¹⁸ Samos Hellenistik dönem nekropolünde bazı mezarlar için mezar işareti olarak kabartmalar kullanılmıştır.⁴¹⁹

⁴¹⁸ Tsakos, ss.354-361; Yağız, s. 450.

⁴¹⁹ Yağız, s. 451.

SONUÇ

Birinci binyılda Batı Anadolu bölgesi ölü gömme gelenekleri hakkında yorum yapabilmek için tarih öncesi çağlardan başlayarak analiz yapılması gerekmektedir. Geleneği meydana getiren olguların ilki toplum tarafından kabul görmesidir. Batı Anadolu bölgesinde tarih öncesinden miras alınan gömü uygulamaları daha önceki toplumların içselleştirdiği ve gelenek haline gele uygulamalardır. Batı Anadolu’da görüldüğü üzere bu uygulamaların göç, askeri felaket veya salgınlar nedeniyle ortadan kalkmadığı dolayısıyla yeni bir arkeolojik kültürün oluşmadığı görülmektedir. Ölü gömme uygulamalarına bakıldığında arkeolojik taşıyıcılık Batı Anadolu’da devam etmiştir.

Batı Anadolu’da ölü göme geleneklerini MÖ 1. Bin yılı öncesinden koparmadan, bütünü bir parçası şeklinde ele almak mümkündür. Geçmişten gelen ölü gömme geleneklerinde yaşanan değişimler, dönüşümler, kopuşlar ve yenilikler bakımından net bir şekilde değişimi takip etmek mümkün olmakla beraber Batı Anadolu’da standart olan ölü gömme töreninin geleneksel unsurları olan ritüel faaliyetler, topluluğun bileşimi, mezar eşyası ve bazen de mezar yapısının şekli etkiye maruz kalarak değişmiştir. Mezarlıkların konumu, iskeletlerin konumu, mezar eşyası ve topluluklarının konumu bölgeden bölgeye çok az farklılık göstermektedir.

Batı Anadolu'nun tipik ölü gömme geleneği MÖ. Üçüncü Bin Yıl’da pithos mezarı ve şehir dışı mezarlıklardır. Mezar kabı olarak kullanım gören pithos ve çömleklerin kombine edilerek yapıldığı mezar tiplerine Batı Anadolu’da neredeyse tüm Erken Tunç Çağı mezarlıklarında rastlanılmıştır. İkinci bin yılda Erken Tunç Çağı geleneklerinden sapma görülmez: Hem Hititler ’in merkezi Orta Anadolu’da, hem de batıda ve güneyde, gömülere ayrılmış özel alanlarda küp, taş sanduka ve basit toprak mezarlar bir arada izlenmektedir. Mezarlıkların şehrin belirli bir yönünde kurulması, ölümlerle bağın kesilmemesi, ölünün öbür dünyada yalnız kalmaması için yapıldığı görüşü Orta Tunç Çağı mezarlarında dikkati çekmektedir.

İonia toplumlarının arkeolojisinde Bronz Çağı ve Demir Çağı arasında bir süreklilik vardır ve malzemede önemli bir değişiklik yoktur. Kültürü, özellikle çömlek, mezar gelenekleri veya ev yapıları bunu destekleyebilecek birçok unsura sahiptir.

Protogeometrik Dönemde intramural ve extramural gömüler bir arada görülmektedir. Mezarlarda yön birliğinin olup olmadığının anlaşılması için eldeki veriler yetersizdir. Bebek ve çocuklar inhumasyon yöntemiyle amphora, hydria, mutfak kabı ve kist mezara gömülmüşlerdir. Yetişkinler ise kremasyon veya inhumasyon şeklinde pithos, çukur içi, kaya yarığı içine gömülmüşlerdir.. Kist mezarlar genellikle bebekler için kullanılmıştır. Mezar hediyeleri İonia'nın Protogeometrik dönemi için çok popüler değildir.

Geometrik dönemde bebekler ve çocuklar yerleşim içine, inhumasyon şeklinde gömü şeklinde amphora, hydria, mutfak kabı gibi seramiklerin yanı sıra coğrafyanın elverdiği noktalarda kaya yarığına gömülmüşler, yetişkinlere ise hem kremasyon hem inhumasyon uygulamaları ile pithos, mutfak kabı gibi seramiklerin içine gömülmenin yanı sıra direk toprağa gömü şeklinde kentin dışındaki nekropol alanına gömülmüştür. Gömüler için bir yön birliğini tespit edebilecek kadar veri henüz yoktur. Mezar işaretleri konusunda da belirgin bir mezar işareti söz konusu değildir. Yalnızca, Klazomenai'de küp mezarların ağız kısımlarının, ağzı örtmek amacıyla kullanılan kırık seramik parçalarının haricinde üç tane işlenmemiş taş ile çevrelendiği görülmektedir. Bu bir mezar işareti geleneğine işaret ediyor olabilir.

Inhumasyon geleneği Arkaik Dönem boyunca en tercih edilen gömü şeklidir. Lahite, küplere(amphora, hydria, kaba mallara), sanduka ya da basit bir şekilde direk toprağa gömü yapılabilir. Mezar pratiğinde İonia'nın güneyinde ve Akyenik, Miletos yakınında Atina etkisi varken, Karadeniz'deki İyon kolonilerinin mezarlarında muhafazakârlık eksikliği, yerel çeşitlilik, sosyal farklılaşma ve mezar geleneklerinin asimilasyonu görülür.

Klasik Dönem'de insanlar kremasyon ve inhumasyon uygulamasını sürdürmüştür. Bu dönemde İonia'nın bilinen mezar gelenekleri ile uyum içerisinde olmayan ve paraleline rastlanmayan bir örnek olan Taşkule Anıt Mezarı'nı bilim adamları MÖ 6. yüzyıl sonu veya MÖ erken 5. yüzyıla tarihlemişlerdir. Kremasyon uygulamasına dair birçok buluntu olmakla birlikte yine bu dönemde Teos Nekropolisi hem birincil hem de ikincil kremasyon gömülerin en net izlendiği yerlerden biridir. Bu dönemde mezar yön ve gömü hediyeleri daha nettir. Alabastronlar önemli bir mezar hediyesi olarak, seçkin kişiler ya da yöneticilerin mezarlarında kullanılmış olduğuna dair veriler bu dönemde Teos nekropolisinden elde edilmiştir. Bu dönemin en belirgin

özelliklerinden biri de anıt mezarlardır. Belevi Mezar Anıtı bu dönemin önemli eserlerinden biridir.

Hellenistik Dönem mezarları ile ilgili bilgiler daha önceki dönemlere göre daha azdır. Bunun nedenlerinden bir tanesi daha önceki dönemlere ait mezarların bu döneme göre çok daha zengin sunular ve içeriklere sahip olması nedeniyle mezarların define avcıları tarafından talan edilmesidir. İnhumasyon ve kremasyonun birlikte uygulanması Hellenistik Dönem’de de devam etmiştir. Hellenistik Dönem’in klasik anıtsal mezar tipi, diğer bölgelerdeki örneklerini de etkilemiş olan Makedonya tipi tümülüslerdir. Hellenistik Dönem’in en karakteristik ve yaygın mezar hediyelerini, iğ şeklindeki yağ şişeleri ve unguanteriumlardır. Erkek mezarlarına strigilisler, kadın mezarlarına aynalar ve çocuk mezarlarına da oyuncaklar bırakılmıştır. Hellenistik dönemde şehir içinde vatandaşların gömülmeleri için ayrıcalıklı olmaları gerektiği kanıtlanmıştır. Pek çok mezarda bulunan çivi ve tahta kalıntıları mezarlarda ölünün tabut ile gömüldüğünü düşündürmektedir. Çocuklar kilden yapılma tekneler içine ve farklı tiplerdeki pişmiş toprak vazolara gömülürken bu amaçla kullanılan amphoralar yaygın olarak bulunmuştur. Çocuklar için kremasyon gömüleri de yapılmıştır.

KAYNAKÇA

Akarsu, Babür Mehmet. **Batı Anadolu’da Erken Tunç Çağı Mezarlık Geleneği**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2013,s. 1.

Akay, Umay Oğuzhanoglu. Çukurun Dibinde Erken Tunç Çağı: Güneybatı Anadolu’da Bazı Çukur Örnekleri ve Sembolik Anlamları Üzerine Düşünceler, **Tematik Arkeoloji Sempozyumu**, ODTÜ,2017s. 50.

Akurgal, Ekrem. **Anadolu Uygarlıkları**, Kültür Yayınları: İzmir, 2000, s.52.

Akurgal, Ekrem. **Yortan kultur-Siedlung in Ovabayindir bei Balikesir**, Anadolu III, 1958, s. 164.

Akyurt, İ. M. 1998. **M.Ö. 2. Binde Anadolu’da Ölü Gömme Adetleri**. Ankara: Türk Tarih Kurumu, ss.7-35; Gür, B. 2013. Miken Buluntulu Batı Anadolu Mezarlarının Tanımlanmasına Yönelik Öneriler. **Arkeoloji ve Sanat** 142, s.35.

Alekshin, V. A. Burial Customs As An Archaeological Source, **Current Anthropology**, 24(2), 1983,s.137.

Alexander Mazarakis Ainian, **Early Iron Age Greece (c. 1150–700 BCE)**, Encyclopedia of Global Archaeology, ,Springer Science+Business Media New York 2014, 2237

Arınç, Merve ve Murat Çekilmez. “Efes Müzesi’nden Atlı Mezar Stelleri”, **Lycus Dergisi**, 3, ss.16-17.

Aslan, Arife. **Miletos Nekropolisinde Dt2012.2m Mezarı Seramik Buluntuları**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Pamukkale Üniversitesi Arkeoloji Enstitüsü, Denizli, 2019,ss. 35-36.

Atalay, Erol. “Kolophon'da Bulunan Hellenistik Mezar Steli”, **Sanat Tarihi Dergisi**, 1990, Cilt: 5, Sayı: 5, s.2.

Ay,Eyyüp. “Eskiçağ Mezopotamya’sında Madenin Kullanım ve Ticaretine Dair Bir Projeksiyon”, **İdol, Arkeoloji ve Arkeologlar Derneği Dergisi**, 2005, 7(25), s.106.

Aykut Erkanal. Yeni Buluntular Işığında Panaztepe Kazısı, TTK yayınları, Ankara, 2005, s.55.

Binford, Lewis R. Mortuary Practices. Their Study And Their Potential, In Approaches To The Social Dimensions Of Mortuary Practices. Edited By James A. Brown, ss. 6-29. **Memoirs Of The Society For American Archaeology**, 1971,s. 25.

Boehlau, Johannes. **Aus İonischen Und İtalischen Nekropolen: Ausgrabungen Und Untersuchungen Zur Geschichte Der Nachmykenischen Griechischen Kunst. Bg Teubner**, 1898, Nekropolen, 162, s. 5; W. Löwe, Die Kasseler Grabung 1894 in der Nekropole der archaischen Stadt, Samos, Die Kasseler Grabung 1894 , **Kassel**, 1996, 24, s.61.

Boysal, Y. “1962 Senesi Teos Kazıları Hakkında Kısa Rapor”, **Türk Arkeoloji Dergisi XII-II**, 5-7.1963, s.7.

Bozkurt, Dilan. **Lydia Krallığı Dönemindeki Lydia Ve İonia İlişkileri**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir,2009,s. 39.

Büyükkolancı, M. **Selçuk –Ayasuluk Tepesi (Eski Efes) 1997 Yılı Kazı ve Araştırmaları**, MKKS 9, Ankara, 1999, s.362.

C. Dumas, **The N.P. Goulandris Collection of Early Cycladic Art**, New York, 1969, 14, s. 13.

Cahill, Nicholas. Taş Kule: A Persian-Period Tomb Near Phokaia. **American Journal Of Archaeology**, 1988,s.483.

Cenker Atila, Eastern Necropolis Of Cyme: Transition From Cremation To Inhumation And Grave Types, **Akdeniz Arkeolojisi Ve Arkeometrisi**, 2019, 19(1),s.123.

Ceylan, Alpaslan ve Yasin Topaloğlu. **Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri-Demir Çağı Araştırmaları Üzerine Değerlendirmeler**, Ege Yayınları, İstanbul.2008,s. 1.

Coldstream, J.N. **Geometric Greece**, London, 1977, s.97.

Conrad M. Stibbe. **Samos Heraion, Lakonische keramik aus dem heraion von Samos**. AM 112, 1997, 25, s.142.

Cook, R. M. Ionia and Greece in the Eighth and Seventh Centuries B. C., **The Journal of Hellenic Studies**, 66, 2013, s. 69; Yağız, s. 235.

Çırak, N. ve Kaya, S. İzmir Seferihisar İlçesi, 3021 Ada, 4 Parseldeki Sondaj Kazısı Çalışmaları”, **15. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu**, (24-26 Nisan 2006, Alanya), 2007, Ankara,s. 3.

D. C. Kurtz and J. Boardman. **Greek Burial Customs. (Aspects Of Greek And Roman Life.)**London: Thames and Hudson. 1971. s.385.

Damyanov, Margirit. Necropoleis and Ionian colonisation in the Black Sea. In **Ancient West & East**. Brill.2005, s.85.

Dirik, Engin. **Batı Anadolu Hellen Kolonizasyonu Üzerine Yeni Bir Değerlendirme: Maydos Kilisetepe Höyüğü Geometrik-Arkaik Dönem Mimari Buluntuları**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Çanakkale, 2021,s.2.

Doğan, Kenan. **Phokaia Siyah Firnisli Seramikleri**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2013,s.19.

Durnagölü, S. **Belentepe Mevkii'ndeki Hellenistik Dönem Mezarlar**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2009, s.26.

Emanet, Aydın. MÖ 3. Bin'de Kuzey Mezopotamya'da Ölü Yatırılış Yönleri Üzerine Düşünceler, **Tematik Arkeoloji Sempozyumu Kitabı**, ODTÜ,Ankara, 2017, s.30.

Ensert, Hatice Kübra. **Erken Tunç Çağı Güneydoğu Anadolu ve Kuzey Suriye Bölgesi Ölü Gömme Gelenekleri Işığında Oylum Höyük Mezarları**. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara,1995,s. 248.

Erdal, Y.S. **İskelet Kalıntılarının Antropolojik Açidan İncelenmesi**, Tahtalı Barajı Kurtarma Kazısı Projesi: Tahtalı Dam Area Salvage Project, 1999, İzmir, s.57.

Ersoy, Y. **Clazomenae: The Archaic Settlement**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Bryn Mawr College, 1993, s.23.

Ersoy, Y. E. ve E. Koparal. **Klazomenai Khorası ve Teos Sur İçi Yerleşim Yüzey Araştırması 2006 Yılı Çalışmaları**, AST 25/3, 2008, ss. 64-65.

Evren, A. Selçuk-Efes Davut Yeriş Tarlası 1993 Yılı Kurtarma Kazısı, **6. MKKS**, 1996,s. 22.

Fidan, E. (2012). Küllüoba İlk Tunç Çağı Mimarisi. **Masrop E-Dergi**, 6(7), 1-44.

Foça, Serhat. Eski Smyrna Nekropolisleri ve Ölü Gömme Uygulamaları Üzerine Genel Bir Değerlendirme, **ADerg** 2021/2, Ekim / October; XXVI, s. 96.

Foça, Serhat. Teos Batı Nekropolisi Mezar Tipleri, **Colloquium Anatolicum**, 17/ 2018,ss. 142-143.

Foça, Serhat. **Teos Batı Nekropolisi: Mezar Tipolojisi Ve Buluntular**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir,2019,s. 53.

Forbeck, Elke. **Die Nekropolen von Milet, Grabtypologie und Bestattungsbräuche von vorarchaischer bis römischer Zeit** In:H.İşkan-F.İşık (Ed./Hrsg), Lykia VI. 2000/2001, Güneybatı Anadolu'da Mezar Tipleri ve Ölü Kültü/Grabtypen und Totenkult im Südwestlichen Kleinasien, Uluslararası Kolokyum/Internationales Kolloquium, Antalya, 1999, s.55.

G. Bakır-Y. Ersoy-B. Özer-K. Uzun-M. Zeren. “2003 Yılı Klazomenai Kazısı”, XXVI. Kazı Sonuçları Toplantısı, 2. Cilt (24-28 Mayıs 2004, Konya), Ankara, 1-12. 2005:2.

Gezgin, İ. “Erythrai Hinterlandında Lokalizasyon Problemleri”, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, **Arkeoloji Dergisi** XIV, 2009, s. 99.

Greaves, Alan M. **The Land of Ionia, (Society and Economy in the Archaic Period)** John Wiley & Sons Ltd, The Atrium, Southern Gate, Chichester, West Sussex, PO19 8SQ, United Kingdom, 2010, s. 198.

Güllüsaç, Şebnem. Teos Batı Nekropolü (Hiddenbay Kurtarma Kazısı), (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir,2018,s. 4.

Hasdağlı, S. Melike Zeren , “Albertinum Grubu Ve Çevresindeki Klazomenai Lahitleri (I-Metin)” Doktora Tezi, E.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı, 2014.

Henninger-Kossatz ve A.U. Kossatz. 2. Zwei Hellenistische Gräber Der Milesischen Nekropole, **Istanbuler Mitteilungen**, Band 29, ss.181-186; Yağız, s. 446.

Hoepfner, W. **Zum Mausoleum von Belevi**. Archäologischer Anzeiger, 1993, s.123.

Hürmüzlü, Bilge. **Klazomenai- Akpınar Nekropolisi**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2003,s. 235; Özbilen Güngör, **Geometrik ve Bitkisel Bezemeli, Klazomenai Lahitleri**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2016,s. 56.

İhsan, Ahmet ve Aytek, Kocabaş. Fosil İnsan Kalıntıları Üzerine Yapılan Çalışmaların Değerlendirilmesi, **Antropoloji**, 2014, 27, s.70.

Kaan İren ve Ayla Ünlü. **Burning in Geometrik Teos**, Stephanéphoros De l'économie antique à l'Asie Mineure, Ed. K. Konuk, Hommages à Raymond Descat, Bordeaux, 2012, s.316.

Kamil, T. The Yortan Culture within The Early Bronze Age of Western Anatolia 1982, British Archaeological Reports, **BAR International Series**, 145, Volume. 1, London 1982:125-127.

Karayel, Meltem. **Helenistik Çağ'dan Roma İmparatorluk Çağı'nın Sonuna Kadar İyonya Bölgesindeki Bayram Ve Şölenlerin Yapısal Özellikleri Ve Nitelikleri**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2016, s.29.

Kırkıl, Derya. **Anadolu Kalkolitik Dönemi'nde Ölü Gömme Uygulamaları**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas, 2019,s.78.

Kızıl, Abuzer. “Antik Dönem Yunan Dünyası'nda Ölüm Kavramı ve bununla İlgili Bazı Betimler”, **Uluslararası Amisos Dergisi**, 2017, 2(3), s.34.

Konyar, Erkan. **Urartu'da Mezar Tipleri ve Gümü Âdetleri, Urartu Doğu'da Değişim**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2013,s.225.

Korfmann, M., **Vorbericht über die Ergebnisse der Grabungen am Beşik-Yassitepe, Beşik-Sivritepe und Beşik-Gräberfeld**, AA,1986, 3, s.324,

Köknar, Nuray Nisan. **Late Bronze Age Burials, Mycenaean Connections, and The Maritime Cultural Landscape of The Western Anatolian Coast**, A Dissertation Submitted to the Graduate School of Social Sciences and Humanities in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree of Master of Arts in Archaeology, Koç University, 2010,s. 104.

Kraiker, W. ve K. Kübler. **Die Nekropolen Des 12.bis 10.Jahrhunderts**, 1939,ss. 179-180.

Kruglov, A. P ve G. V. Podgaetskii. **The tribal society of the steppes of Eastern Europe (in Russian)**. Moscow, Leningrad, 1935, s.40-41.

Lamb, W. **Excavations at Kusura near Afyon Karahisar**, Archaeologia pl. I. ,1936,s. 86.

Langmann, G. **Eine spätarchaische Nekropole unter dem Staatsmarkt zu Ephesos**, Festschrift für Fritz Eichler zu Dessen Achtzigstem Geburtstag am 12. Oktober 1967, Wien, 1967, ss. 104-109.

Lemos, A. A. Cemetery İn Chios Town, in Olga Palagia (Ed.), **Greek Offerings Essays On Greek Art İn Honour Of John Boardman**, 1997, s.75.

Lucian, Lucian. **VII trans. M.D. Macleod**, Cambridge: Harvard University Press, 1961, ss.68-70.

Mariaud, O. The Geometric Graves of Colophon and The Burial Customs of Early Iron Age Ionia, In: A. Mazarakis Ainan (ed.), The Dark Ages Revisited. From the Dark

Ages to the Rise of the Polis. Proceedings of the International Symposium in Memory of williw D. E. Coulson, **Volos**, 2007, ss., 693-694.

Masson, V. M. **The Economics And Social Structure Of Ancient Societies (In Russian)**. Leningrad. 1976, s. 149.

Mellink, M.J. **Anatolian Chronology, in Chronologies in Old World Archaeology**, R.W. Ehrich, ed. Chicago 1965: 114.

Michael Kerschner, **Ein Kessel des friihen Tierfriesstiles aus den Grabungen unter der Tetragonos-Agora**, ÔJh Hauptbl 66, 1997, s.17.

Miltner, F. ve H. MiltnerÇ **Bericht über eine Voruntersuchung in Alt-Smyrna**, ÔJh 27, 1932,s. 127.

Mitsopoulou-Leon, V. Ein Grabfund des vierten vorchristlichen Jahrhunderts aus Ephesos, **Jahreshefte des Österreichischen Archäologischen Institutes in Wien**, 1972, 50,s. 256, Yağız, s.324.

Mokrišovás, Jana. **On The Move: Mobility In Southwest Anatolia And The Southeast Aegean During The Late Bronze To Early Iron Age Transition**, A Dissertation Submitted In Partial Fulfillment Of The Requirements For The Degree Of Doctor Of Philosophy (Classical Art And Archaeology) in The University Of Michigan, 2017, s.41.

Morris, Ian. **Burial and ancient society: The rise of the Greek City-state**, Cambridge Universty Press, 1987. s. 89.

Moulton, Caroll. **Ancient Greece and Rome: An Encyclopedia for Students**, vol. 3, Greek Religion. (New York: Charles Scribner's Sons, 1998), ss.170-173.

Musgrave, J. 1990, **Dust And Dam'd Oblivion: A Study Of Cremation in Ancient Greece**, The Annual Of The British School At Athens 85,s. 272.

Mutlu, Gülseren. **Anadolu’da Tunç Çağı Ölü Gömme Gelenekleri**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2005, s. 73.

Niemeier, W. D. **The Mycenaeans in Western Anatolia and the Problem of the Origins of the Sea Peoples.” In Mediterranean Peoples in Transition**, edited by S. Gitin, A. Mazar, E. Stern, 17-65. Kudüs: Israel Exploration Society.Niemeier 1998, ss. 36-37; Gür, s. 95; İslam, H. A. ve A. Aslan. Milet Nekropolü, Değirmentepe Mevkii Kazı Çalışmaları (2012-2013). **23. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu**,2015, s. 378.

Oral, Ebru. “M.Ö. II. Binde Batı Anadolu’da Yakma Gömme Âdeti”, **Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 2016, 5(2), s. 229.

Özbay, Aslıhan. **Klazomenai Karantina Adası Kuzey Yamacı Kazılarında Ele Geçen Pişmiş Toprak Figürinler**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İzmir,2016,ss.5-6.

Özdemir, M. Tuncay. **Buldan Örneği Üzerinden Antik Çağ ve Günümüz Ölü Gömme Adetlerinin Karşılaştırılması**, Bildiri Kitabı, s.39.

Özgüç, Tahsin. **Ön Tarih’te Anadolu’da Ölü Gömme Adetleri**, Türk Tarih Kurumu Basımevi. VII. Seri, No. 17, Ankara 1948, ss. 3-4.

Özgünel, C. ve K. Gökay. 2004 Yılı Erythrai Antik yerleşimi Arkeolojik Araştırmaları, **XX3. Kazı Sonuçları Toplantısı**, 2. Cilt, Ankara, 2006, s.242.

Özkan, Turhan. “Funde aus Einem Spätgeometrischen Brandgrab”, **Arkeoloji Dergisi**, 14, 2009,2,s.59

Özterzi, Sevil. **Anadolu’da Neolitik ve Kalkolitik Dönemdeki Mezar Tiplerinin ve Ölü Gömme Geleneklerinin Sosyokültürel Açidan Değerlendirilmesi**.

(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2011, s. 26.

Özyiğit, Ö., “Alaturka Kiremidin Oluşumu”. **Sanat Tarihi Dergisi**, Cilt: 5, Sayı: 5. 1990, s.152.

Özyiğit, Ömer. “1998 Yılı Phokaia Kazı Çalışmaları”, XXI. Kazı Sonuçları Toplantısı, Cilt: II, 2000,ss.38-39, Ömer Özyiğit, 2000–2001 Yılı Phokaia Kazı Çalışmaları”, XXIV. Kazı Sonuçları Toplantısı, Cilt: II, 2003,ss.337-338.

Parlıtı, Umut. **MÖ 3. Binyıl Doğu Anadolu Bölgesi’nin Ölü Gömme Gelenekleri ve Mezar Tipleri**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2019, s.1.

Paulette, Elizabeth ve Baughan Baumen. **Anatolian Funerary Klinai: Tradition And Identity**, A Dissertation Submitted In Partial Satisfaction Of The Requirements For The Degree Of Doctor Of Philosophy in Classical Archaeolog In The Graduate Division Of The University Of California, Berkeley, 2004, s.22.

Pequart, M., S.-J. Pequart, M. Boule, And H. Vallois. **Teviec: Station-Neoropole Mesolithique Du Morbihan. Archives De L’institut De Paleontologie Humaine**, Memoire, 1937.

Philipp, H. Archaische Gräber in Ostionien, **Istanbul Mitteilungen**, Band 31, 155-192. 1981,s.160; Güngör, s. 56.

Polat, G. War der persische Satrap Autophradates von Sardeis der ursprüngliche Grabherr des Mausoleums in Belevi?. **Epigraphica Anatolica**, 2006, 38, ss. 64-68.

Renfrew, C. **The Emergence Of Civilization**. London: Methuen. 1972,s. 371.

Saygıner, Heves. **Phokaia Maltepe Tümülüsü Erken Hellenistik Dönem Seramiği**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2019,s.1.

Selover, Stephanie. OfWinged Women and Stone Tombs: Identity and Agency through Iron Age Lycian Mortuary Architecture, *Religions* 12, 2021, s.556.

Sertok, Kemal ve Rıfat Ergeç. A New Early Bronze Age Cemetery: Excavations Near the Birecik Dam: South East Turkey, Preliminary Report (1997-98), **Anatolica**, 1999,25, s.86.

Slawisch, Anja ve Toby Christopher Wilkinson. Processions, propaganda, and pixels: reconstructing the Sacred Way between Miletos and Didyma. **American Journal of Archaeology**, 122(1), 2018, s.123.

Sofianou, M.Viglaki. **Γεωμετρική Νεκρόπολη Αρχαίας Σάμου**”,**Το Αργαίο Στην Πρωιμή Εποχή Του Σιδηρού,Πρακτικά Του Διεθνούς Συμποσίου**. In: N. Χρ.Σταμπολιδησα.Γιαννικουρη (Eds.), Ρόδος, 1-4 Νοεμβρίου 2002, Αθίνα 2004, s.190; G. Touchais, Chronique Des Fouilles Et Découvertes Archéologiques En Grèce En 1984, **Bulletin De Correspondance Hellénique**,1985, 109.2, s. 842.

Solovyov, Avram. **Describes A Diversity Of Burial Practices İn Sites Around The Milesian Colony Of Histria**. Vasilica Lungu speaking on Orgame in Cambridge, 28, 2007, s. 491.

Strang, Jonathan Ryan. **The City Of Dionysos: A Social And Historical Study Of The Ionian City Of Teos**, A Dissertation Submitted To The Faculty Of The Graduate School Of The State University Of New York At Buffalo İn Partial Fulfillment Of The Requirements For The Degree Of Doctor Of Philosophy, 2007, s.20.

Stupperich, Reinhard. Vierter Vorbericht über die Grabung in der Westtor-Nekropole von Assos im Sommer 1992, Ed. Ümit Serdaroğlu-Reinhard Stupperich, Ausgrabungen in Assos 1992, **Asia Minor Studien**,21, 1996, s.21.

Şimşek Özer, Özlem. MÖ. 547-494 Yılları Arasında İonia'nın Siyasi, Ekonomik Ve Kültürel Durumu, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2019,s.200.

Taş, Pelin. **Antik Dönemde İonia Bölgesindeki Ölü Gömme Gelenekleri**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Pamukkale Üniversitesi Arkeoloji Enstitüsü, Denizli, 2016, s.42.

Tsakos, K. **Die Stadt Samos in der geometrischen und archaischen Epoche**, J. Cobet, V. von Graeve, W.-D. Niemeier, and K. Zimmermann (ed.), Frühes Ionien. Eine Bestandsaufnahme. Mainz am Rhein, 2007, s.196. Yağız, s. 239.

Tuna, N. İonia ve Datça Yarımadası Arkeolojik Yüzey Araştırmaları”, **V. Araştırma Sonuçları Toplantısı**, 1. Cilt, (6-10 Nisan 1987 Ankara), Ankara, s.309.

Tuna, Yasemin. **Nôrling Attische Keramik aus Klazomenai**, (-Saarbrücker St. zur Archâol. Und alten Gesch. 11); 1, s.21.

Türkan, Ünal. **Anaia/ Kadı Kalesi Protogeometrik Ve Geometrik Dönem Seramikleri**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2006,s. 4.

Tzannes, M.C. **The Excavations of G. Oikonomos at th Archaic Cemetery of Monastirakia in Klazomenai, 1921-22**, Klazomenai, Teos and Abdera: Metropoleis and Colony, Proceedings of the International Symposium held at the Archaeological Museum of Abdera, Abdera, 20-21 October 2001, Thessaloniki,2004,s.108.

Uğur, Duygu Balaban **Lebedos Antik Kenti Ürkmez-Mersinaları Kurtarma Kazısından Ele Geçen Seramikler**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın,2019,ss.11-15.

Uhri, Ahmet. **Anadolu'da Ölümün Tarihöncesi, Bir Geleneğin Oluşum Süreçleri**, Ege Yayınları, İstanbul, 2010, ss. 84-85.

Uhri, Ahmet. **Batı Anadolu Erken Tunç Çağı Ölü Gömme Gelenekleri**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2006,s.18.

Ulusoy, P. **Klazomenai Asty'sünde Yerleşim Düzenleri ve Değişimleri: Politik, Sosyal ve Çevresel Faktörler**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019, s.11.

Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,Antalya, 2012, s.29, Sinem Şentürk, **İonia Arkaik Dönem Ölü Gömme Gelenekleri**, Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, İzmir, 2011,s. 8.

Ürkmez, Özden. **M.Ö. I. Bin Yılda Nekrolojik Eserler Işığında Batı Anadolu'da Ölüm İkonografisi**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir,2012,s. 362.

Vaessen, Rik. **Cultural Dynamics in Ionia at the End of the Second Millennium BCE: New Archaeological Perspectives and Prospectss**. The University of Sheffield Department of Archaeology,2014,s.12.

W. Müller-Wiener, D. Göksel, V. Von Graeve, R. Biering, M. Heinz, H. Svenshon. **Milet 1987, Vorbericht über die Arbeiten des Jahres 1987**, IstMitt 38, 1988, s.273.

Webster, B. L. **Ionia In The Sixth Century B.C, Greece And Rome**, 1936, 1(6),s.3.

Wheeler, Tamara Stech. Early Bronze Age Burial Customs in Western Anatolia, **American Journal of Archaeology**, 1974, 78(4), s. 418.

Wilson, Emily Sarah. **What's In A Name? Trade, Sanctuaries, Diversity, And Identity In Archaic Ionia**,Dissertation Submitted To The Faculty Of The Division Of The Humanities In Candidacy, For The Degree Of Doctor Of Philosophy, Department Of Classics, Chicago, Illinois,2018, s.1.

Williams, Dyfri. The ‘Pot Hoard’Pot from the Archaic Artemision at Ephesus. **Bulletin of the Institute of Classical Studies**, 1991, 38, 98(10), s.103.

Yağız, Kahraman. **Kuzeybatı Anadolu’da İ.Ö. 1. Bin’de Ölü Gömme Gelenekleri**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2012, s.197.

Yasemin Ünal, **Pers Döneminde İonia Bölgesi**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2019,s.32.

Yazıcı, Ramazan. **Ephesos Antik Kenti Nekropollerindeki Roma İmparatorluk Dönemi Mezar Tipleri**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın,2014,s. 1.

Yıldız, Özge. **MÖ. 1. Binde Antandros Kentinde Kremasyon: Ölü Gömme Geleneği Açısından İncelenmesi**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2006,s.15.

Yılmaz, Derya ve Erken Tunç. “Çağı’nda Güneydoğu Anadolu’da Oda Mezar Geleneği”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Arkeoloji Bölümü Dergisi**, 2006, ,s.58.

Zanker, Paul. The Hellenistic Grave Stelai From Smyrna: Identity And Self-İmage İn The Polis. **Hellenistic Culture And Society**, 1993, s.223.

EKLER

EK 1: İonia Bölgesi Haritası

EK 2: Klazomenai Lahitleri Coğrafi Dağılımı

